تصوير ابو عبد الرحمن الكردي
زنجیرەی
هزری
هاوچەرخی
ئیسلامی
٢١
المال والحكم في الإسلام
عبد القادر عودة
سامان و حوکمرانی لە ئیسلامدا
وەرگێرانی: ریبوار کوێستانی
تفسیر

مەبەست لە

زنجیرەی هزری هاوچەرخی ئیسلامی

١. دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی کوردیە بە گرنگترین وکاریگەرترین دەقی ئەو کتێبانەی کە مەشخەڵی سەرڕێی هزری هاوچەرخی ئیسلامین.
٢. ئاشناکردنی خوێنەرو لاوی موسوڵمانی کوردە بە دەقی ئەو کتێبانەی کە سەرچاوەن بۆ رۆشنبیری ئیسلامیی‌و سازێنەری بێداریی‌و قیامەتی ئیسلامیی پیرۆزن.
٣. شارەزاکردنی راستەوخۆی لاوی کورد بەم سەرچاوانە، ئازادکردنیانە لە گشت کۆت و بەند و بۆچونی تەسکی حزبایەتی و تاکرەوی‌و رەوتگەرایی.
٤. بناغەیەك بێ بۆ بنیادنانی کەسایەتیەکی ئیسلامی بەهێز بۆ هەر تاکێکی موسوڵمانی کورد تا تواناى ئەنجامدانی ئەو گۆرانکاریانەی هەبێ کە خوای پەروەردگار پێی سپاردوە.

دەگەڵ رێز و تەقدیرمان بۆ بیروڕای نوسەرانی ئەم زنجیرەیە، مەرجیش نیە ئێمە پابەندی هەمو بیروبۆچونەکانیان بین.

با دەستوریشمان لە وەرگرتن فەرمایشتەکەی خوای پەروەردگار بێت.

﴿ الذّينَ يَستَمعونَ القَولَ فَيَتبَعونَ أَحسَنَهُ، أولئكَ الذّينَ هَداهُمُ الله وَأولِئكَ هُمْ أولُوا الألباب ﴾ الزمر- ١٨

نوسینگەی تەفسیر

سامان و حوکمڕانی لە ئیسلامدا

نوسینی عبدالقادر عودة

وەرگێڕانی ڕێبوار کوێستانی

لە بڵاوکراوەکانی نوسینگەی تەفسیر / هەولێر

ناوی کتێب بە عارەبی: المال والحكم في الإسلام

ناوی نوسەر: عبدالقادر عودة

ناوی کتێب بەکوردی: سامان و حوکمڕانی لە ئیسلامدا

ناوی وەرگێڕ: ڕێبوار کوێستانی

چاپ و بلاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر/ هەولێر

کۆمپیوتەر: نوسینگەی تەفسیر

خەت: نەوزاد کۆیی

نۆرە و ساڵی چاپ: یەکەم ١٤٢٣ك ٢٠٠٢ز

چاپکردن: چاپخانەی نازە

تیراژ: ١٥٠٠ دانە

ژمارەی سپاردن: ٢١١ ساڵی ٢٠٠٢

هەولێر - شەقامی دادگا

ت: ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨

tafseeroffice@maktoob.com
AlTafseer@hotmail.com

پێکدووقسە

سامان و حوکمڕانی دوو پایەی مەحکەمی ژیانی مرۆڤن و، خەم لێخواردن و ڕێکخستنیان، پێویستی یەکی حاشا هەڵنەگرە و، ڕۆڵی گەورە لە چاك ئاراستە کردنی ژیانی مرۆڤدا دەبینیٚ..

جا لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئیسلام بەرنامە و کەتەلۆکی ژیانی مرۆڤە، بە تێر و تەسەلی لەو دوو بابەتە دواوە و، هــەموو لایەنەکانی بە وردیی شەن و کەو کردوون، بەڵام حەیفیٚ زۆربەی موسڵمانان ئاگایان لەو ڕاستییە نییە و، لەو هەموو ئایەت و فەرمایشتانەی لەو بابەتە دەدوێن، بیٚ خەبەرن.

لێرەوە گرنگی ئەم کتێبە ((بە وەزن سووك و بە قیمەت گران))ـەی بەر دەستتان ڕوون دەبێتەوە، کە زۆر بە پوختی و چڕ و پڕیی، ئەو دوو مەسەلەی ساغ و یەکلا کردوونەتەوە، کە خوێندنەوەی وورد و هۆشیارانە پتر ئەوە دەسەلمێنیٚ و، خوا یار بیٚ، سەرباری بچوکییەکەی، کەلێنێکی گەورە دەگرێت

وەرگێڕ

٢٣/٢٤-٢-٢٠٠٢

پێشەکی نووسەر

الحمد لله نستعينه و نستغفره و نعوذ به من شرور انفسنا و من سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له، و من يضلل فلا هادي له.

و الصلاة و السلام على سيدنا محمد عبده و رسوله الذي ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله و لوكره الكافرون.

دوای ئەوە :

بێگومان موسڵمانان لە هەموو شوێنێکی دنیا دا، ئێستا دەربارەی ئیسلام نەزانن و، لە ڕێبازە ڕاستەکەی لایانداوە، تەنانەت لە هەموو جیهاندا وڵاتێك نەماوە، ئیسلام -وەکوو خوا ناردویەتی-ی تێدا جێبەجێ بکرێت، چ لە حوکم و سیاسەتدا، یان لە ئابوریی و کۆمەڵایەتیدا، یان لە هەر شتێکدا پەیوەندیی بە بەرژەوەندیی تاك و کۆمەڵەوە هەبێت و، سیستەمی کۆمەڵی لەسەر بنیات بنرێت و، داوای چاك کردن و بەختەوەریی بکات.

جە موسڵمانان ڕۆژ بە ڕۆژ لە ئیسلام لایان دا، تا دەستیان لە حوکمەکانی هەڵگرت، ئەو جار بە گوێرەی ئارەزوو و سوودی خۆیان، چەند حوکمێکیان هەڵبژاردن، ئەوەش بووە هۆی بەرەڵایی و فەساد و، سەر ئەنجام وڵاتەکانیان پڕ بوون لە خەراپە و تاوان و، کۆمەڵەکانیان تووشی کوێرەوەری و بەد بەختی بوون، لە ژێر سێبەری ئەو مەینەتەشدا کە تووشی ئیسلام هات، بانگبەرانی ڕاستەقینەی ئیسلام سەریان هەڵدا و، خەڵکیان بۆ ئیسلامی ڕاستەقینە بانگ کرد و، لاوانیان لە سەر پەروەردە کردن و، هەموو موسڵمانێکیان واڵێ کرد بە کردار و گوفتار و ژیانی، ببێتە بانگبەری ئیسلام و، لە سەر ئەو

تاقیکردنەوانەی تووشیان بوون، ئارامیان گرت تا خوا دەرووی لێ کردنەوە، لەمەوە هۆشیاری ئیسلامیی بڵاو بۆوە و، موسڵمانان بە خەبەر هاتن و، هۆشمەندان دڵنیا بوون ژیانی موسڵمانان بێ ئیسلام هیچ نییە و، چاك بوونی حاڵ و باڵیان و بەختەوەرییان، نایێتە دیی هەتا بۆ ئیسلام نەگەڕێنەوە و کاروباریان لەسەر ئیسلام بنیات نەنێن و، لە هەموو ئیشێکیاندا کاری پێ نەکەن.

ئێستاش موسڵمانان لە هەموو کاتێك زیاتر پێویستیان بە زانینی ڕاستییەکانی ئیسلامە، چونکە ئیمپریالیزم و کۆمۆنیزم[1] تێیان بەر بوون و، دیموکراسی[2] و سۆشیالیزمیان لەبەر چاوان ڕازێنراوەتەوە.. پێویستیان بەو شتەیە تا بزانن تەنها ئیسلام لە ئیمپریالیزم و کۆمۆنیزم قوتاریان دەکات و،تەنها ئیسلامیش دەتوانێ دادپەروەریی و یەکسانی و ئازادیی لە وڵاتەکانیان بە دیی بێنێ..

جا لەسەر هەموو موسڵمانێکی بە توانا پێویستە ئەو حوکمانەی ئیسلام کە لە موسڵمانان شاراونەتەوە، بۆیان ڕوون کاتەوە و بە زمانێکی ئاسان کە تێی بگەن و بە شێوازێکی نوێ قبووڵی کەن، بۆیان بخاتە ڕوو.

ئەمنیش هیوادارم لەم کتێبەدا ئەو شتەی پێویستە هەموو موسڵمانێك لەمەڕ بیردۆزەی ئیسلام دەربارەی حوکمڕانی و، شێوازی لە ڕاوێژدا بیزانێت،

---

[1] ئەم کتێبە بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٥١ دا لە چاپ دراوە و، ئەو کاتە کۆمۆنیزم لەو پەڕی بە هێزیدا بوو.(وەرگێڕ)

[2] مەبەستی نووسەر لەم (دیموکراسی)یە، ئەوەیە مرۆڤ بەپێی دەستوری پەرلەمان و هەڵبژادن، بۆ خۆی یاسا و دەستور بۆ خۆی دادەنێت و، ملکەچی ئەو یاسا دەستکردە دەبێت، نەك ئازادی بیروڕاو بۆچوون، کە خەڵکی کوردەواری پێی دەڵێین: دیموکراسی، چونکە ئازادی ڕا دەربڕین و تەعبیر لە خۆکردن، کاکڵی ئیسلامە و، مێژووش پڕە لە بەڵگەی سەلماندنی ئەم قسەیە.(وەرگێڕ)

پێشکێشی موسڵمانانم کردبێت، هەروەها هیواداریشم موسڵمانان دوای شارەزا بوون لەم کتێبە، بزانن کە شێوازی ئیسلام لە حوکمڕانیدا لە دنیا دا تاقە و، بیردۆزە دەستکردەکانی ڕاوێژ لە چاو بیردۆزەی ئیسلام هەر شایانی باس کردن نییە.

لە خواش داواکارم هەموو لایەکمان بۆ خێر و چاکە سەر بخات و، بە هۆی ئیسلامەوە یەك دەنگمان بکات.

عبد القادر عوده

بەدیهێنان و بەردەست کردن

- ئەم گەردوونە خوا دروستی کردووە
- ئەم گەردوونە بۆ مرۆڤ بەردەست کراوە
- مرۆڤ هەندێکیان بۆ هەندێکیان بەردەست کراون

ئەم گەردوونە خوا دروستی کردووە

ئەم گەردوونەی تێدا دەژیین و ئاوەدانی دەکەینەوە و، دەستمان بەسەر ئەو حەیوان و ڕووەك و شتە نازیندوانەدا کە تێیداین، هەڵگرتووە هەوڵی بەدەست هێنانی خێر و بێرەکەی دەدەین و، ئەو هێزانەی لە نێویدان، دەیانخەینە کار، ئەم گەردوونە مرۆڤ دروستی نەکردووە و دەستکردی وی نییە و، مرۆڤ ناتوانی نە ئەم گەردوونە و نە شتی کەمتریش بە دەست بێنیٚ و، ڕۆژێك لە ڕۆژان شتی وایان لیٚ نەوەشاوەتەوە و ناوەشێتەوە، چونکە مرۆڤ بۆ خۆی وەکو هەموو دروست کراوێکی دیکە، خوا دروستی کردووە ﴿بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ﴾المائدة:١٨، دروستکراوەکانیش هەرچەندە هەموشیان پشتی یەکدی بگرن، توانای بەدی هێنانیان نییە و، ئەگەر تێکڕای مرۆڤەکان بۆ دروست کردنی بیٚ نموودەترین و لاواز ترین مێش کۆبنەوە، لە دەستیان نایەت و، ئەگەر لاوازترین و بیٚ نموودەترین مێش شتێکیان لیٚ بستێنیٚ، ناتوانن ڕیٚی لیٚ بگرن و لێی بستێننەوە ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لاَ يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ: لەخوا بەدەر ئەوانەی هانایان بۆ دەبەن، ئەگەر هەموویان کۆبنەوە ناتوانن مێشێك وەدیی بێنن و، ئەگەر مێشیش شتێکیان لیٚ بفڕێنیٚ، ناتوانن لێی بستێننەوەو، داواکار و داواکراو کەنەفت و زەبونن.﴾الحج:٧٣.

ئەم گەردوونە تێیدا دەژین و بە ئاوادان کردنەوەیەوە خەریکین، ئەو خوایە دروستی کردووە، کە خەڵکی لەگەڵ دروست کردووە، ئنجا گەردوونی بە مرۆڤ و لە شێوەی نێر و مێدا ڕوخساری جوان کردوون و، گویٚ و چاو و دڵی پیٚ داون تا ڕامێنن و بیر بکەنەوە و، نیعمەتەکانی خوایان بە بیردا بێن و، لەسەر

ئەوەی کە خوا دروستی کردوون و رۆزیی پێبەخشیون و چاکەی لەگەڵدا کردوون، سوپاسی بکەن ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا: خودا ئێوەی هەوەڵ لە گڵ، پاشانیش لە تنۆکەیەك وەدی هێنا، دوایی جووتی لێ پێکهێنان.﴾فاطر:١١. ﴿يَاأَيُّهَا الإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ(٦)الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ(٧)فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ: ئەی بنیادەم، چی تۆی لەحاند پەروەرندەی بەخشندەت بادی هەوا کرد؟ ئەوەی کە دروستی کردی و ئەندامەکانی وێخستی و رێکی کردی. بە هەر شکڵێکیش خۆی ویستی دەری خستی.﴾الأنفطار:٥-٨. ﴿وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ: ئەو بیچمی بەئێوە داوە، لەهەموو بیچمێك جوانترە.﴾غافر:٦٤. ﴿وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لاَ تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ: خوا ئێوەی لە زگی دایکتانەوە هێناوەتە سەر دنیا کە هیچتان نەدەزانی و، گوێ و چاو و دڵی پێ بەخشین، تا سوپاسی بکەن.﴾النحل:٧٨.

ئەو گەردوونەی کە تێیدا دەژین، خوای باڵادەست دروستی کردووە، کە هەرچی دەیزانین و نایزانین و هەستی پێدەکەین و هەستی پێناکەین و، هەرچی دەکرێ بە بیرمان دا بێت و پەی پێ بەرین هەر ئەو دروستی کردووە ﴿ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ: ئەوە پەروەردگارتانە، بێجگە لەوی چ پەرستراوی دیکە نین، وەدیهێنی هەموو شتێکە، جا بیپەرستن.﴾الأنعام:١٠٢.

هەر ئەویش ئاسمانەکان و زەویی و ئەو دروستکراوانەی تێیاندان و ئەو هەموو تەنە ئاسمانییانەی لە نێوانیاندان و ناکەونە نێو جوغزی زانست و لە باس کردن و ژماردن نایەن، دروستی کردوون و، هەر ئەویش– ئەگەر بیەوێ– دەتوانێ شتی دیکەش دروست بکات، چوونکە بەدیهێنان و دروست کردن بە ویستی ئەوەوە بەندە و، بناوانەکەی فەرمانی وی یە ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ

وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ: ملّکایەتی‌ی عاسمانان و زەویی و هەرچیان لە نێواندایە، سەر بە خوایە و، چی پێ خۆشبێ، وەدیی دێنێ.﴾المائدة:١٧. ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ: عاسمانەکان و زەمین و هەرچی لە نێویاندایە، سەر لەبەری ملّکی خوایە.﴾المائدة:١٢٠.

هەر ئەویشە هەموو جۆرەکانی ڕووەك و ئاژەڵ و مرۆڤ و هەر شتێك كە شارەزاییمان دەربارەی هەیە، یان هیچی لێ نازانین، دروستی کردووە، وای کردووە بۆ پیتاندن وئاوس بوون، پەیوەندی پێکەوە بکەن و، بۆ پاراستنی جۆر و هێشتنەوەی ژیان، بەر و وەچە (جیل) یان لێ بکەوێتەوە ﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنبِتُ الأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لاَ يَعْلَمُونَ: خودا پاك و بێ عەیبە کە هەمو جووتێکی وەدیی هێنا، چ لەوانەی لەم سەر زەمینە دەڕوێن و، چ لە خۆیان و، چ لەوانەش کە نایزانن.﴾یاسین:٣٦.

هەر ئەویش تاریکیی و ڕووناکیی بەدیی هێناوە و، شەو و ڕۆژ و خۆر و مانگ و ئەستێرەکانی دروست کردووە و، تاریکیی بە شەو و ڕووناکیی بە ڕۆژەوە بەستۆتەوە و، خۆری کردۆتە نیشانەی ڕۆژ و، مانگ و ئەستێرەکانی والێ کردووە لە تاریکایی و وشکانی و دەریادا ڕێنومان بن ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ: سوپاس و ستایش بۆ ئەو خودایەی ئاسمان و زەویی دروست کردوەو تاریکایی و ڕوناکایی پەیدا کرد.﴾الأنعام:١.

﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ: هەر خۆیەتی شەو و ڕۆژ و خۆر و مانگی دروست کرد و، هەمویان لە شوێنی خۆیاندا دەخولێنەوە.﴾الأنبیاء:٣٣.

هەر ئەویش مردن و ژیانی دروست کردووە و، لە دوای مردن مرۆڤەکان زیندوو دەکاتەوە، تا لەو شتەی پێی بەخشیون تاقیان بکاتەوە و، بە گوێرەی کردەوەکانیان پاداشتیان بداتەوە ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ

عَمَلاً: ئەوە کە مردن و ژینی داهێناوە، تا ئێوە تاقی کاتەوە، کامتان ئاکاری جوانترە.﴾.الملك:٢.

ئەم گەردوونە بۆ مرۆڤ بەردەست کراوە

ئەو خوایەش کە ئەم گەردوونەی دروست کردووە، بۆ خزمەتی مرۆڤ بەردەستی کردووە و، بە چاو و گوێ و عەقڵ کە پێی بەخشیوە، بەسەر گەردوونیدا زاڵی کردووە و وای لێ کردووە بە یارمەتی ی ئەو شتانەی، خێر و بێری گەردوون بە کاربێنێ و، ئەو هێزانەی تێیدان، بدۆزێتەوە و، هەموو ئەوانە لە پێناوی سوود و بەختەوەریی خۆیدا بە کاربێنێ ﴿أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً: ئاخۆ ئێوە نەتاندیوە خوا هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە، بۆ ئێوەی بەردەست کردوەو، بە ئاشکرا و بە نهێنی نیعمەتەکانی خۆی بەسەردا رژاندوون؟!﴾لقمان:٢٠.

جا مرۆڤەکە لەسەر زەوی دەژیێ خوا هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە، بۆی بەردەست کردووە، هەروا هەرچی لە وشکانی و دەریادایە، هەور بۆ خزمەت کردنی بەردەست کراوە، ئەو ئاوەی لە دەریا و رووبارەکانەوە لە شێوەی هەڵم کۆکراوەتەوە، هەڵی دەگرێ و دەیکاتە باران و، زەویی رووتەنی مردووی پێ دەژیێنێتەوە و، هەموو جۆرە بەر و بوومێکی بۆ بژێو و ڕۆزیی بەندەکان لێ دەڕوێنێ، دەریا و رووبارەکانیش بۆ خزمەتی مرۆڤ بەردەست کراون، هەوریان لێ پێکدێت و، ڕووەك و مرۆڤ و هەموو ئاژەڵێك لەسەر ئاوەکەیان دەژیێ و، کەشتییان پێدا دەڕۆن کە خەڵك دەبەنە ئەو شوێنانەی وا نەبایە نەیاندەگەیشتنێ، هەروا لە نێو ئەو دەریا و ڕووبارانەدا، جۆرەها زیندەوەری دیکە دەژێت، کە خەڵك بۆ خۆراك و ڕازاندنەوە بە کاریان دێنێ،

خۆر و مانگیش بۆ خزمەتی مرۆڤ بەردەست کراون، ڕووناکیی و گەرمیی دەبەخشن و لە پێداویستیەکانی ژیانن و، هەر شتێکی لە گەردوون دایە لە بچوك و گەورە و زانراو و نەزانراو، بۆ خزمەتی مرۆڤ بەردەست کراوە و، ماف خۆیانە پەی بە نهێنییەکانیان بەرن و، دەستیان بەسەردا بگرن و، ئەوەندەی دەتوانن کەڵکیان لێ وەربگرن، چونکە گەردوون بە یاریی خوا بۆیان ڕام کراوە و، ئەوان بە فەرمانی خوا دەسەڵاتیان بەسەریدا دەشکێت ﴿اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ(١٢)وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ: خوا ئەوەیە کە دەریای بۆ ئێوە بەردەست کرد کە لە گوێرەی فەرمانی ئەو گەمی لەنێودا بگەڕێ و، بۆ-وەدەست هێنانی- خێر و بێری وی تێبکۆشن و، سوپاسی بکەن. هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە، هەمووی ئی ئەوەو، بۆی بەردەست کردوون، کە لەمەدا نیشانە و بەڵگە زۆرن بۆ ئەوانەی ڕادەمێنن.﴾الجاثية:١٢-١٣.

﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنْ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الأَنْهَارَ(٣٢) وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ(٣٣) وَآتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لاَ تُحْصُوهَا إِنَّ الإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّار: ئەو خودایەی ئاسمانەکان و زەمینی داهێناوەو لە حەواوە ئاوێکی داباراندوە، بەروبوی بژێوی ئێوەی پێ دەڕوێنێ، گەمیەشی داوەتە دەستو-کە هەر بەپێی فەرمانی ئەو-لە زەریادا بێت و بچێ و ئەم هەمو ڕوبارانەشی بۆ ڕام کردون. خۆر و مانگی بۆ ئێوە خستۆتە بەرکار، وەستان و وچانیان نیە، ئەم شەوگار و ڕۆژگارەشی هەر بۆ ئێوە دەستەمۆ کرد. هەرچی لێتان خواستوە، پێی ڕەوا دیون. ئەگەر بێنە سەر ژماری چاکەی خودا، لەژماردن دادەمێنن، بەڕاستی مرۆڤ ناهەقیار و سپڵەیە.﴾ابراهيم:٣٢-٣٤.

مرۆڤ هەندێکیان بۆ هەندێکیان بەردەست کراون

خوای بالاّ دەست هەر وەکو چۆن گەردوونی بۆ مرۆڤ بەردەست کردووە، هەروا هەندێك مرۆڤیشی بۆ هەندێکی تر بەردەست کردوون، تا لە کۆمەڵێکدا کە ڕێك و پێك و هاوکاری یەکتر بێت، بژین و، چاك تر بتوانن ئەو گەردوونەی بۆیان بەردەست کراوە بەکار بێنن و سوود لە خێر و بێرەکەی وەرگرن و، لە بنیات نانی ژیانێکی مرۆڤانەی دڵخوازدا بەشداری بکەن ﴿نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ: ئێمە بژێوی ئەوانمان لەسەر دنیا بۆ بەشکردوون، هێندێکمان لەچاو هێندێکان پایەبەرزتر کردووە، تا هەندێکیان خزمەتی هەندێکیان بکەن و بەزەیی پەروەردگاری تۆ لەو شتەی کۆی دەکەنەوە چاکترە.﴾الزخرف: ٣٢.

خواش بۆیە هەندێك کەسی بۆ هەندێکی دیکە بەردەست کردووە، تا حیکمەت لێزانی یەکەی دیاریی بدات و، لەو شتەی پێی بەخشیون، تاقییان بکاتەوە، جا ئەوەی چاکە بکات، بۆ خۆیەتی و، ئەوەی خراپەش بکات ئەوە لەسەر خۆی دەکەوێت و، ئەوەی کافر بێت، کفرەکەی زەرەر لە خۆی دەدات و، ئەوەی ئیمانداریش بێت، ئیمانەکەی سوود بە خۆی دەگەیەنێت : ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ: هەر بۆ خۆشی ئێوەی کردە جێنشینانی زەویی و هێندێکتانی بەرانبەر بە هێندێکی تر چەند پلە بردە سەرەوە، تا لەو شتانەی

پێی داون به تاقیتان بکاتەوە، پەروەردگارت هەڵبەت بە پەلە تۆڵە دەستێنێ و، هەر ئەویشە کە لە گوناهان دەبووریٚ و دلۆڤانە.﴾الأنعام:١٦٥.

﴿هُوَ الَّذي جَعَلَكُمْ خَلاَئفَ في الأَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْه كُفْرُهُ وَلاَ يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إلاَّ مَقْتًا وَلاَ يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إلاَّ خَسَارًا: هەر ئەو ئێوەی لەجێگەی پێشینەکانتان-لەم زەمینە- جێکردەوە، جا هەرکەسێك ناسپاس بێت، ناسپاسییەکەی سەری خۆی دەگرێتەوەو، نا سپاسیی نا سپاسان، هەر تووڕەیی پەروەردگاریان پتر دەکات و، بۆ ئەمەگیی بێ ئەمەگان، هەر زیانیان زێدە دەکات.﴾فاطر:٣٩.

خوا بەردەست کردنی هەندێك کەس بۆ هەندێکی دیکەی لەسەر چەوساندنەوە بنیات نەناوە و، خوای بەرز و بالاٚ زۆر لە شتی وا دوورە، بەڵکو بەردەست کردنی بە تەبیعەت و بارودۆخی توانا و لێهاتووییانەوە بەندە، کە لەبەر جیاوازییان لە ڕووی بە هێزیی و لاوازیی و، زانین و نەزانین و، چالاکیی و سستیی و، گەلێك لایەنی جیاوازیی دیکە کە لە تەبیعەت و زانیاریی و بارودۆخ و بەڵگەکانیانەوە سەرچاوە دەگرێت، کردوونی بە چەند پلەیەکی جیا جیا، ئەمەش ڕێ لەوە ناگرێت کە ئەو کەسەی لە پلەیەکی نزمدایە، بە کردار و ئیمانی بۆ پلەیەکی بەرزتر پێی لا بچێت و، بگاتە سەر ترۆپکی هۆز و نەتەوەکەی، چونکە لە ئیسـلامدا کردار و ئیمان حیسـابە و، خوا کاری هیچ ئیمـانداریٚك بە زایە نـــادات : ﴿أنّي لاَ أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى﴾ال عمران:١٩٥.

ئەو ئیماندارە ئیشەکەی چاك ئەنجام دابێت و، گەیاندبیە پلەی چاکە (الاحسان) ﴿إنَّا لاَ نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلاً: ئێمە پاداشتی هەرکەسێکی کردەوەی چاك بکات، بەزایە نادەین.﴾الكهف:٣٠.

خوا بۆ خۆی دایناوە کە کەسێك ئیماندار بێت، ژیانێکی خۆشی بە نسیب کات، ئەوەتا دەفەرموێت : ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ: هەرکەسێك–چ نێر، چ مێ– کرداری باشە و باوەڕدارە، هەتا دەژی وا دەکەین بەخۆشی بژی، دیاریشە باشتر لەوەی وا کردوویانە، ئێمە پاداشتیان وێ دەدەینەوە.﴾النحل:٩٧.

هەروا داوا لە موسڵمانان دەکات کار بکەن و بۆ کار کردن هانیان دەدات : ﴿وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ: بێژە: دەسا وەکارکەون، کاری ئێوە بە زوێکیزوو لەلای خودا و پێغەمبەری و خاوەن باوەڕان دیار ئەدا.﴾التوبة:١٠٥.

پلە و بەرزیی و نزمییەکەشیانی، بە پێی کردەوەکانیان داناوە، جا ئەو کەسەی کارەکەی بەرزی کاتەوە، هیچ شتێك نزمی ناکاتەوە و، هیچ شتێك بەرزی ناکاتەوە: ﴿وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ: بۆ هەرکەسێك–بەرانبەر بە ئاکاری خۆی– پلەوپایەگەلێك هەیە و، پەروەردگارت لەوەی دەیکەن، خافڵ نییە.﴾الأنعام:١٣٢.

جێنشینی لەسەرزەوی

- مرۆڤ کراوەتە جێنشین لەسەر زەوی
- جێنشینی مرۆڤ بەچەند شتێکەوە بەندە
- جۆرەکانی جێنشینی
- دەستووری خوا لە جێنشینی حوکم دا
- چەند نموونەیەک لە جێنشینانی پێشوو
- پایەی جێنشینانی سەرزەوی
- ئەرکەکانی جێنشینانی سەرزەوی
- سزای بەزاندنی سنوورەکانی جێنشینی

مرۆڤ کراوەتە جێنشین لەسەر زەوی

خوا مرۆڤی لە زەویی دروست کردووە و، زەویی پێ ئاوەدان کردۆتەوە : ﴿هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا: ئەو لەم خاکەی وەدی هێنان و ویستی ئاوەدانی بکەن.﴾هود:٦١. کەواتە دەکرێ بڵێین: شوێنی مرۆڤ لەسەر زەویی، شوێنی ئەو کەسەیە کە زەویی ئاوەدان دەکاتەوە و، دەستی بەسەر دا دەگرێت و، زەویی و هەرچی تێیدایە بۆیان بەردەست کراوە و، بە ئیزنی خوا بۆیان ڕام کراوە و، ماف و ئەرکەکانیان، ئەو خوایەی زەویی پێ ئاوەدان کردوونەتەوە و، مافی دەست بە سەر داگرتنی داونەتێ، دیارییان دەکات، بەڵام ئێمەش پێمان چاکەوەکوو چۆن خوا زیاتر لە جارێك سیفەتی جێنشینییان دەداتە پاڵ پێیان بڵێین: جێنشین.

قورئانیش ڕاشکاوانە دەڵێت : خوای گەورە ئادەمی بابە گەورەی مرۆڤ دروست کرد، تا بیکاتە جێنشینی سەر زەویی : ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ: ئەو کاتەی پەروەردەی تۆ بە فریشتانی ڕاگەیاند: من دەمەوێ بریکارێك لەسەر زەمین دیاریی بکەم، گوتیان: تۆ کەسێکی وا دێنی لەوێدا خراپە بکا و خوێن بڕێژێ؟ کەچی ئێمە هەر شوکرانەی تۆ دەکەین و تۆ بە پاك ڕادەگرین! گوتی: ئەوەی من دەیزانم، ئێوە ئاگاتان لێ نییە.﴾البقرة:٣٠.

دەربارەی چۆنیەتی‌ی جێنشینیی مرۆڤ، توێژەرەوانی قورئان ڕای جیا جیایان هەیە،[1] هەندێکیان پێیان وایە مرۆڤ بۆتە جێنشینی دروست کراوێکی پێش خۆی کە لەسەر زەویی نیشتەجێ بووە و، خراپە و خوێن ڕێژیی تێدا کردووە، لێرەوە بە گوێرەی ئەو ڕایەی، جێنشینیی جێگرتنەوەی دروستکراوێکی پێشووە. هەندێکیش لەو بڕوایەدان مەبەست لە جێنشینیی خوای گەورەیە، نەك دروستکراوێکی پێشوو و، خوا مرۆڤی کردۆتە سەرداری زەویی، تا دەستوورەکانی خوای تێدا ئەنجام بدات و، دەستکردە سەیرەکانی و، نهێنی یەکانی بە دیهێنانی و، شاکارەکانی حیکمەت و لێزانیی و، سوودی ئەمرو فەرمانەکانی ئاشکرا کات و، لەمەودوا بۆمان دەردەکەوێ، کە ئەو جیاوازییە هیچ بایەخێکی لە باسەکەی ئێمەدا نییە.

جێنشینیی مرۆڤ بەچەند شتێکەوە بەندە

قسەی لەسەر نییە کە خوا کاتێك مرۆڤی لەسەر زەویی نیشتەجێ کرد، لە سەری پێویست کرد گوێ ڕایەڵی فەرمانی بێت و، ئەوەی لێی قەدەغە کردووە، نەیکات و، پەیمانی لێ وەرگرتوون هەر ئەو بپەرستن و هەر لەو بترسن و، خۆیان بە تەقوا و لە خوا ترسان بڕازێننەوە و، وریای فیتنە و فێڵی شەیتان بن و، پێی ڕاگەیاندوون کە ئەوەی بە دوای ڕێڕەوی خوا بکەوێت، ئەوە لەسەر ڕێی ڕاستە و، ئەوەی ئیمان بە نیشانەکانی خوا نەهێنێ و باوەڕ بە نێرراوەکان نەکات، گومڕا و سەر لێ شێواوە و، ئەوانەی لەسەر ڕێی ڕاستن، ئۆقرە و ئارامیان پێ دەبەخشێت و، نەترسی دایان دەگرێت و نەخەمبار دەبن و، بۆ کافر و بێ

---

[1] تەفسیری (المنار) ج ١ لاپەڕە (٢٥٧-٢٦١)

باوەڕانیش ئاگری هەتا هەتایی داناوە : ﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ(٣٨) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ: **گوتمان هەمووتان لە بەهەشت بڕۆنە خوارێ، ئەوسا ئەگەر لای منەوە ڕێنوێنێکتان بۆ هات، ئەوانەی بکەونە شوێنی ڕێنوێنیم، نە لە هیچ شتێك دەترسن، نە خەم دەخۆن.**﴾البقرة:٣٩،٣٨.

﴿قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ(٢٤)قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ(٢٥)يَابَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ(٢٦)يَابَنِي آدَمَ لاَ يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لاَ تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ(٢٧)وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لاَ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ(٢٨)قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ(٢٩)فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلاَلَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ: **گوتی: داگەڕێنە خوارێ، ئێوە دوژمنی یەکدین، تا ماوەیەك جێگا و مایەی ژیانتان لە زەویی دەبێ. گوتی: دەوێدا دەژین و، لەوێش دەمرن، هەر لەوێش دەوهێننە دەر.. ئەی فرزەندەکانی ئادەم، ئێمە جلکی وامان داونێ، کە عەیب و عارتان داپۆشێ و جوانیشتان کا، چاکتر لەویش، پۆشاکی خۆپارازتنە، ئەمەش یەکێك لە نیشانەکانی خوایە، بەڵکو بیر بکەنەوە.. ئەی کوڕانی ئادەم، شەیتان نەتانخەڵەتێنێ، هەروەك باوك و دایکتانی لە بەهەشت بەدەرکردن دا و، جل و بەرگی لێ داڕنین تا شەرمی خۆیانیان نیشان بدا. شەیتان و دەستە و بەستەکەی، لەلایەکەوە دەتانبینن، کە ئێوە ئەوان نابینن.. ئێمە شەیتانیەکانمان کردوونەتە دۆستی ئەوانەی بڕوایان بە خودا نیە.. هەرکاتێك**

کارێکی خراپی ئابڕووبەرەیان لێ روبدات، دەڵێن: ئێمە باب و باپیری خۆمان دیوە، کە هەر وایان کردووەو، خودا فەرمانی پێداوین ئاوا بکەین. بڵێ: خودا بۆ کاری بەد فەرمان نادات، ئایا ئێوە بە زمانی خوداوە شتێك هەڵدەبەستن، کە نایزانن؟! تۆ بڵێ: پەروەردگارم فەرمان بە دادپەروەریی دەکات. لە هەموو مزگەوتێکدا ڕوو لە خوا کەن و، بەدڵێکی پاك لەبەری بپاڕێنەوە، وەك بەرێ ئێوەی دروست کرد. گشتو بۆ لای ئەو دەچنەوە. هێندێکیانی شارەزای ڕێگا کردووەو، دەستەیەکیش هەر شیاوی گومڕابونن، کە ئەوانە لەبری خودا دەگەڵ شەیاتین بوونە دۆست، لایان وایە شارەزا هەر بۆخۆیانن.﴾الأعراف:٢٤-٣٠.

بەیانیش خوا لەسەر لاڕێ بوون و گومڕایی حیساب لەگەڵ مرۆڤ دەکات، هەروا لەسەر دەست هەڵگرتنی لە گوێڕایەڵیی خوا و شوێن کەوتنی شەیتان و، لێیان دەپرسێتەوە و هیچ بیانوویەکیشیان بە دەستەوە نییە، ئەنجا لە سزای ئەوەی سەرپێچی فەرمانی خوایان کردووە و، باوەڕیان بە نیشانە و بەڵگەکانی نەکردووە و پەیمانیان لەگەڵ شکاندووە، پۆل پۆل فڕێ دەدرێنە نێو ئاگر و، تێنی گەرماکەی دەچێژن : ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَابَنِي آدَمَ أَنْ لاَ تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ(٦٠) وَأَن اعبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُستَقِيمٌ(٦١)وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلاًّ كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ(٦٢)هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ(٦٣)اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ(٦٤)الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ: ئاخر ئەی تۆرەمەی ئادەم، من لەپێشدا پەیمانم لەگەڵدا نەبەستن کە شەیتان نەپەرستن؟ ئەو دوژمنێکی ئاشکراتانە و، هەر تەنیا خۆم بپەرستن کە ڕێگەی ڕاست هەر ئەمەیە و، (شەیتان) گەلێك کەسی لەئێوە گومڕاکرد، ئەوە هێشتا هەر تێناگەن؟! ئەمە ئەو جەهەندەمەیە، کەوا بەڵێنتان پێدەدرا. بەهۆی پێنەزانیەکەتان، ئەمڕۆ دەبێ بچنە ناوی.﴾یس:٦٠-٦٥.

جۆرەکانی جێنشینی

جێنشینیی مرۆڤیش لە سەر زەویی دوو جۆرە : جێنشینیی گشتیی و جێنشینیی تایبەتی.

جێنشینیی گشتیی، جێنشینیی مرۆڤە لەسەر زەویی بۆ ئاوەدان کردنەوە و دەست بەسەردا گرتنی : ﴿هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا: ئەو لەم خاکەی وەدی هێنان و ویستی ئاوەدانی بکەن.﴾هود: ٦١.

ئەم جێنشینیی‌یە لە ئادەم ﷺ دەست پێدەکات و، لە دوای خۆشی، هەموو تۆرەمە (ذرية) کەی دەگرێتەوە، چونکە هەموویان ئاوەدانکەرەوەی زەوین و، خوای گەورە ئاوەدان کردنەوەی پێ سپاردوون و، زەویی بۆ بەردەست کردوون و بە ئیزنی خۆی بە سەریدا زاڵ کردوون : ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً: ئەوکاتەی پەروەردگارت بە فریشتانی راگەیاند: من دەمەوێ بریکارێك لەسەر زەوی دیاریی بکەم.﴾البقرة: ٣٠.

جێنشینی تایبەتیش جێنشینیی حوکمڕانی یە، ئەویش دوو جۆرە : جێنشینیی دەوڵەتان و جێنشینیی تاکەکان، جێ نشینی حوکمڕانیش بە هەردوو جۆرەکانیەوە، منەت و چاکەیەکی دیکەیە، خوا لەگەڵ ئەو بەندانەی خۆی کە حەزی لێیە، چ وەك نەتەوە، چ وەك تاك، دەیکات، دوای ئەوەی بە نیعمەت و چاکەی کردنیان بە جێ نشینیی سەر زەوی، منەتی لەسەر کردن : ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ: بڕیارماندا ئەوانەی لەم زەوی‌یەدا زەبوون کران، بە چاکە وەیانخوێنین و، بیانکەینە پێشەوای خەڵك، لەدواییشدا بۆخۆیان بمێنێتەوە.﴾القصص: ٥.

﴿وَجَعَلْنَا مِنهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ: لەوانیشدا چەند کەسانێکمان کردە ڕێبەر، کە هەر بە فەرمانی خۆمان ڕێنوێنیی خەڵك بکەن، چونکە توانای خۆڕاگرتنیان تێدابوو، بەتەواویی باوەڕیشیان بە نیشانانمان هێنابوو.﴾السجدة: ٢٤.

مەبەست لە جێنشینیی دەوڵەتانیش، ڕزگار کردنی نەتەوە و سەر بە خۆ بوونیەتی لە حوکم کردنی خۆیدا و، کردنیەتی بە دەوڵەتێك کە دەستەلاتی ئەوەی هەبێت بەرژەوەندیەکانی خۆی بپارێزێت و، خاوەنی قسەی خۆی بێت و، مانای دووەمیشی فراوان بوونی دەستەلاتی دەوڵەتە، تا وای لێ دێ، سەرباری ڕۆڵەکانی ئەو نەتەوەیە، نەتەوە و گەلانی دیکەش بگرێتەوە.

جێنشینیی دەوڵەتانیش، ئەگەر بە ئیزن و فەرمانی خوا بێت، چاکە و خێری خوایە بۆ نەتەوەکان بەلام دەبێ بزانین کە جێ نشینیی بە چەند هۆیەکەوە بەندە، کە نەتەوەکان دەستیان پێ دەگرن و، پێیان دەگەنە پلەی جێنشینیی و، دەبنە حوکمڕانی سەر زەویی و، ئەوەش دەستووری خوایە و، دەستووری خواش گۆڕانی بەسەر دا نایەت، چونکە ناگونجێ جێ نشینیی لە خۆڕا بێ کاربۆ کردن بێتە دیی، بەڵکوو لە ئەنجامی کاری گران و هەوڵی بەردەوامدا بە دیی دێت، خوای بالا دەستیش بەڵێنی بەو کەسانە داوە کە ئیمانیان هێناوە و چاکە کارن، کە بیان کاتە جێنشینیی زەویی، جا خوا بە تەنها ئیمانی نەکردۆتە هۆی کردنی ئیمانداران بە جێنشین، بەڵکوو قەولی بە ئیمانداران داوە بییان کاتە جێنشین، ئەگەر هاتوو کاری چاکیان ئەنجام دا، مەبەستیش لە کاری چاك هەر کارێکە لە بابەتی گوێڕایەڵیی خواو خۆ لادان لە خەراپە و تاوان، کە کار و باری قیامەتیان چاك دەکات : ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ: خوا پەیمانی بەو کەسانەتان کە ئیمانیان هێناوەو کردەوە چاکەکانیان کردون،

داوه، که بیانکاته جێنشینی سەر زەویی، هەروەکو چۆن خەڵکی پێش ئەوانی کردە جێنشین.﴾النور:٥٥.

کردنی تاکەکانیش بە جێنشین، ئەوەیە کە لە کار و باری سەرکردایەتیدا بکرێنە جێنشین و، ڕەنگە ئەو کەسەی دەکرێتە جێنشین، هەندێك جار ناوی ((خەلیفە))ی لێ بنرێت، هەروەکوو داودعليه السلام ناوی لێنرا : ﴿يَادَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلاَ تَتَّبِعْ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ: ئەی داود، ئێمە تۆمان کردە جێنشینی سەر زەویی، جا بە گوێرەی هەق و ڕاستی فەرمانڕەوایی لەنێو خەڵکیدا بکە و، مەکەوە دوای هەوا و ئارەزوو، نەبادا لە ڕێبازی خوا لات بدات، چونکە ئەوانەی لە ڕێبازی خوا لادەدەن، بەهۆی لەبیرکردنی ڕۆژی قیامەتەوە، سزایەکی سەختیان هەیە.﴾ص:٢٦.

هەندێك جاریش جێنشین ناو دەنرێ پێشەوا (امام)، هەروەکوو ابراهیمعليه السلام و هەندێك سەرکردەی بەنی ئیسرائیل ناویان نرا : ﴿وَإِذْ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لاَ يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ: ئەوسا خودا بە چەند وشە ئەزموونی ئیبراهیمی کرد، پێکی هێنان، گوتی: دەتکەمە ڕێبەری خەڵکی دنیا، گوتی: ئەدی تۆرەمەکەم؟ گوتی: ناهەقیکاران وەبەر بەڵێنی من ناکەون.﴾البقرة:١٢٤.

﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ: کردیشمانن بە پێشەوا-کە هەر بەفەرمانی ئێمە- شارەزایی خەڵك بکەن و، بە هەموانیشمان ڕاگەیاند لە کاری چاك نەوەستن و نوێژ بکەن و زەکات بدەن و، گشتیان ئێمەیان دەپەرست.﴾الانبیاء:٧٣.

جاری واش هەیە جێنشین پێی دەگوترێ پاشا (ملك) : ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا

وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنْ الْعَالَمِين: ئەو دەمانەش کە موسا بە هۆزی خۆی گوت: گەلۆ، نابێ ئێوە هەرگیز ئەو چاکەیە لەبیرکەن کە خوا لەگەڵی کردوون، کە ئەو هەموو پێغەمبەرەی هەر لە نێو خۆتان بۆ ناردوون، چەندین پاشای لەخۆتان پەیداکردووەو، ئەو شتەی بەشێوەی داوە، لەم دنیایەدا بەکەسی نەداوە.﴾المائدة: ٢٠.

﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا: پێغەمبەریان پێی گوتن: خودا بۆ پاشایەتیتان، تالوتی دیاریی کردووە.﴾البقرة :١٤٧.

دەستوری خوا لە جێنشینی حوکم دا

دەستوری خوای گەورەش لە جێنشینیی دەوڵەتان و تاکەکان دا ئەوەیە کە هەر نەتەوەیەك شایانی جێنشینیی بێ، بیکاتە جێنشینیی و، ئەو تاکانەش کە لێیان دەوەشێتەوە، بکاتە جێنشین، هەمووشی بۆ ئەوەی لەو شتەی پێی بەخشیون تاقیان بکاتەوە: ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلاَئِفَ الأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُم: هەر بۆ خۆشی ئێوەی کردە جێنشینانی سەرزەوی، هێندێکیان لە بەرانبەر هێندێك چەند پلە بردە سەرەوە، تا لەو شتانەی پێی داون، بە تاقیتان بکاتەوە.﴾الأنعام:١٦٥.

جا ئەگەر ئەوانەی کراونە جێنشین، ڕێك لەسەر فەرمانی خوا ڕۆیشتن و، بانگەوازیان بۆ لای خوا کرد و، بێ هاوتا بۆ دانان لە پەرستندا، پەرستیان و، نوێژیان کردوەو زەکاتیان داوە، کردەوە چاکەکانیان ئەنجام داوە، لە خەراپەکان دوور کەوتنەوە، فەرمانیان بە چاکە کردو و هەوڵی ڕێگرتن لە خراپەیان دا، ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا

بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الأُمُور: ئەوانەی کە هەر کاتێکی دەستەڵاتمان دانێ لەسەر زەویی، نوێژ دەکەن و زەکات دەدەن و، فەرمان بەچاکە دەکەن و ڕێ لە خراپە دەگرن و، سەرەنجامی هەموو کارێکیش هەر بەدەست خوایە.﴾الحج:٤١.

﴿وَجَعَلْنَا مِنهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ: پێشەوایانمان لەنێودا پەیداکردن، کە بەهۆی ئارام گرتنیانەوە بە فەرمانی ئێمە ڕێنوێنیی خەڵك دەکەن و، بە دڵنیایی باوەڕیان بە بەڵگە و نیشانەکانی ئێمە هەیە.﴾السجدة:٢٤.

﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَةِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ: کردمانن بەو پێشەوایانەی بە فەرمانی ئێمە ڕێنوێنیی خەڵك دەکەن و، پێشمان ڕاگەیاندن لەکاری چاك نەوەستن و، نوێژ بکەن و زەکات بدەن و، گشتیان ئێمەیان دەپەرست.﴾الأنبياء:٧٣.

ئەگەر ئەوانەی کراونەتە جێنشین ئەوەیان کرد، خوا لەسەر زەوی دەسەڵاتیان دەداتێ و، ڕێی دەست پێ ڕاگەیشتنی هەموو شتێکیان پێشان دەدات، هەروەکوو چۆن (ذو القرنين) وە گەلەکەی وا لێ کرد : ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا، فَأَتْبَعَ سَبَبًا: وامان کرد لەم زەمینەدا دەستی بڕوات و، گشت هۆیەکیشمان بۆ ڕەخساند.﴾الكهف:٨٤.

هەروا، وەك چۆن یوسفی کردە دەسەڵاتداری زەوی وە بە کەیفی خۆی کوێی ویستبا، لێی جێنشین دەبوو کە پێشتر نە بەخەیاڵیداهاتبوو، نە بە خەونیشیدا دێت: ﴿وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ: ئا بەم جۆرە یوسفمان لەم سەر زەمینە-بەڕێزەوە- جێکردەوە، لەهەرجێیەك خۆی ویستبای لەوێ دەژیا.﴾يوسف:٥٦.

وە هەر وەکوو چۆن بەنو ئیسرائیلی کردە دەسەڵاتداری زەوی، سەرەڕای بێهێزی خۆیان و بە هێزی دوژمنەکانیان، دوای ئەوەی فیرعەونەکان کردبویانن بە کویلەی خۆیان و دەیان چەوساندنەوە، پیسترین ئەشکەنجەیان دەدان و کوڕەکانیان سەردەبرین و ئافرەتەکانیان بۆ خزمەت کاریی دەهێشتنەوە، ئەوە بوو خوای بالاّ دەست هێز و دەسەڵاتی دانی و، ڕۆزی و حەڵاڵ و پاکی پێ بەخشین و، هەندێکیان کردە پێغەمبەر و پاشا و، ئەوەندەی پێی بەخشین، کە بە کەسی نەبەخشی بوو: ﴿وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنْ الطَّيِّبَاتِ: بەڕاستی ئێمە بەرەی ئیسرائیلمان لە شوێنێکی خۆش دامەزراند و، ڕۆزیی پاک و چاکمان دانێ.﴾یونس:٩٣.

﴿يَاقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ: گەلۆ! دەبێ هەرگیز ئێوە ئەو چاکەیەی لەبیر نەکەن کە خودا دەربارەی کردون، کە ئەو هەمو پێغەمبەرەی هەر لەناو خۆتان بۆ ناردون، چەندین پادشای لەخۆتان پەیدا کردوەو ئەو شتەی بەئێوەی داوە، بەهیچ کەسی لەم دنیایەدا نەداوە.﴾المائدة:٢٠.

وە هەر وەکوو چۆن گەلی یونس، کاتێك ئیمانیان هێنا، خوا کار و باری لە ژیانی دنیایاندا بۆ چاك کردن و تا ماوەیەك خۆش گوزەرانیی پێ بەخشین و، کردنی بە دەسەلاّتدار : ﴿فَلَوْلاَ كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلاَّ قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ: بۆچی هیچ شارێك نەبوو کە خەڵکەکەی بڕوا بێنن تا ئەو دەمەی کە بڕواکەیان بەهرەیان پێ بگەیەنێ، بێجگە لە هۆزەکەی یونس؟! کە کاتێك بڕوایان هێنا، ئازاری ئابڕوبەرەمان لەسەر دنیا لێ لادان و، وامان کرد هەتا ماوەیەك خۆش ڕابوێرن.﴾یونس:٩٨.

خوای بالاّ دەستیش له هەموو خەڵکی جیهان بیٚ نیازه، لەگەڵیان مهرەبانەو، ئەگەر فەرمانی کردن یان نەکردنی شتێکیان پیٚ دەکات، ئەو بۆ چاکەی ئەوانێتی، سوودیان پیٚ دەگەیەنێت و، ئەو دەتوانێت بۆ خۆی بیٚباوەڕان لەنێو بەرێت و، کۆمەڵە خەڵکێکی دیکەیان له شوێن دانیٚ و، ئەوەی لا ئاسانه، چونکه ئەوانیش له پشتی کۆمەڵێکی تر پەیدا بوون : ﴿وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ: پەروەرندەت بیٚنیاز و دلۆڤانه، ئەگەر خۆی ئارەزو بكات ناتانهێڵیٚ و حەزیٚ بكات، لەپاش ئێوه چینێکی دیکه لەجێی ئێوه دادەنێت، هەروەکو چۆن ئێوەی له تۆرەمەی کەسانی تر خستۆتەوه.﴾الانعام:١٣٣.

جا تا جیٚنشینەکانی سەر زەوی، ڕێك لەسەر فەرمانی خوا بڕۆن، ئەو له دەسەلاّتدارێتی و حوکمڕانیدا، له بەڵێنی خوا بەهرەمەند دەبن و، له هەموو لایەکەوه به تێر و تەسەلی ڕۆزیی و بژێویان بۆدیٚ، تا ئەو کاتەی دەر هەق به چاکه و نیعمەتەکانی خوا، دەبنه سپڵه و پیٚ نەزان و بیٚ باوەڕ به نیشانه و بەڵگەکانی و، لەڕێی و شوێنی پێغەمبەران لا دەدەن و، سنوور دەبەزێنن و ستەم و دەست درێژی دەکەن و، به هێز و دەسەلاّت و زانیاری له خۆیان بایی دەبن، ئەو کاته بیٚ ئەوەی هەست به خۆیان بکەن، خوا له ناکا و دەیان گرێت و، نیعمەتەکانیان لیٚ دەستێنێتەوه و، دەوڵەت و دەسەلاّتیان له نێو دەبات و، کۆمەڵێکی دیکەیان له جێی دادەنێت، بیٚ ئەوەی کاتێك فەرمانی خوا بۆ له نێو بردنیان هاته دی و ئەوەی گاڵتەیان پیٚ دەکرد، توشیان بوو هۆش و زانست و ماڵ سامانیان سوودێکیان پیٚ بگەیەنێت : ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ(١٣)ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلاَئِفَ فِي الأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ: گەلێك بەرەمان لەپێش ئێوه لەنێو بردن، کاتێك که ناهەقییان کرد، پێغەمبەران به

نیشانی دیارەوە هاتنە لایان، هەر باوەڕیان پێ نەهێنان. ئێمە ئاوا تاوانباران سزا دەدەین.. لەپاش ئەوان ئێوەمان لەم سەرزەمینە جێنشین کرد، کە ببینین کردەوەی ئێوە چۆن دەبێت.﴾یونس:١٣-١٤.

﴿أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ: **ئەرێ نازانن کە ئێمە لەپێش ئەواندا چەندان بەرەمان قڕکرد؟! ئەو دەستەلاتەش لەم زەمینە بەوانمان دابوو، بەمانمان نەداوە، بارانی بەخوڕمان بۆ باراندن و، وامان کرد لەسەر ڕووباران بژین، کەچی هێندە نافەرمانیان کرد، قڕمان کردن و، لەپاش ئەوان-لەجێی وان- بەرەی دیکەمان دامەزراندن.﴾**الانعام:٦.

﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلاَ أَبْصَارُهُمْ وَلاَ أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ: **لەو شوێنەدا گوزەرانێکمان دابوونێ، کە نەمانداوەتە ئێوە، گوێ و چاو و دڵیشمان بەوانیش دابوو، ئەوان لەگوێ و چاو و دڵیان هیچ بەهرەیان وەدەست نەکەوت و، نرخێکیان بۆ نیشانەکانی خوا دانەدەنا و، تووشی ئەو شتە بوون کە گاڵتەیان پێ دەکرد.﴾**الاحقاف:٢٤.

چەند نموونەیەک لە جێنشینانی پێشوو

بێگومان چەند نموونەیەکی بۆمان هێناوینەوە، کە پڕ لە پەند و ئامۆژگارین، ئەوەندەی دەنگ و باسی پێشینان بۆ ڕوون کردینەوە، کە بەشی هەموو کەسێکی هۆشمەند بکات، ئەوەتا گەلی نوح، باوەڕیان بە نوح نەهێنا،

خۆی شوێنکەوتوەکانی یان چەوساندنەوە، جا خوا ئەو لاوازی و بێ دەسەڵاتیانەی کردنە جێنشین و، ئەو بە هێزانەی بە هێز و دەسەڵاتیان خۆیان لێ گۆڕا بوو و، ئەوەندە لە خۆبایی بوون، کە باوەڕ بە بەڵگە و نیشانەکانی خوا نەهێنن لە نێوی بردن : ﴿فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ: ئەنجا باوەڕیان پێ نەکرد، ئەوسا خۆی و ئەوانەی لە کەشتیەکەدا دەگەڵی بوون، قوتارمان کردن و، کردمانن بە جێنشین لەسەر زەویی و، ئەوانەش کە باوەڕیان بە نیشانەکانی ئێمە نەکرد لە ئاوماندا خنکاندن، دە بڕوانە ئەوانەی ترسێنرابوون چیان بەسەر هات!﴾یونس:٧٣.

(هود)یش بانگەوازی گەلەکەی دەکا بەسەرهاتی گەلی نوحیان وەبیر دێنێتەوە و، لەو کارەساتەیان دەترسێنێ و دەڵێ : ﴿وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ: وەبیر خۆتان بێننەوە چۆن خوا دوای ئەوەی گەلی نوحی بە هۆی کردەوەی لە بابەتی ئەو کردەوانەی ئیستا ئێوە دەیکەن، لە نێو بردن، ئێوەی کردە جێنشین﴾الاعراف:٦٨، جا دوای ئەوەی لە چاك بوونیان نائومێد بوو پێی گوتن : ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ: ئەگەر نەیێنە ڕەدایەش،-پێیان بڵێ-: من بە هەرچی ڕاسپێراوم پێم ڕاگەیاندن و، پەروەردگاری من مەردمێتر لەجێی ئێوە دادەنێ و، هیچ زیانیشی لێنادەن. بەڕاستی پەروەرندەم چاودێری هەموو شتە.﴾هود:٥٧.

هەروا ((صالح)) ئەو نیعمەتانەی وەبیری گەلەکەی دێنێتەوە کە خوا پێی بەخشیون و، لە دوای ((عاد)) کردوونی بە جێنشین و، لە مەڕ سەرئەنجامی دەست درێژی و فەسادی سەر زەوی، وریایان دەکاتەوە : ﴿وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا

فَاذْكُرُوا آلاَءَ اللَّهِ وَلاَ تَعْثَوْا فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ: لەبیرتان بێ هۆزی عاد، ئێوەی کردە جێنشین و لەسەر زەویی دایمەزراندن، لەپێدەشتان کوشکتان بەرز دەکردنەوەو، لە کێوەکانیشدا خانووتان دەتراشی، نیعمەتی خواتان لەبیر بێ و، ئەو هەموو فەسادیی و بەدکارییە لەسەر زەویی بڵاو مەکەنەوە.﴾الاعراف:٧٤.

(موسا)ش، گەلەکەی دێن ئازاردانیان لە لایەن فیرعەونەوە، ئەو دەست درێژی و ستەمی لێی کردوون، لە لا دەکەن، ئەویش مزگێنیان دەداتێ، کە دەستوری خوا هەر دێتە دی و، وەکوو خەڵکی دیکە گوناە و تاوان بکەن: ﴿قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ: گوتیان: بەر لەوەی ئەتۆ بێی، ئازار دەدراین، کە تۆش هاتووی، هەر وا دەمان چەوسێننەوە! گوتی: ئەو ڕۆژە دوور نیە پەروەردگارتان دوژمنتان لەنێو بەرێت و، ئێوە بکاتە جێنشین لەسەر زەویی و، بڕوانێ ئێوە چۆن ڕەفتار دەکەن.﴾الأعراف:١٢٩.

(قارون) و (فیرعەون) و (هامان)یش، ستەمیان کرد لە سەر زەوی و، بە ناڕەوا و خۆیان بە زل زانی و، نیعمەتی خوایان لە بیر چوو، جا ئەوە بوو ماڵ و سامان و ئەو شتانەی بێ جگە لە خوا دەییان پەرستن، هیچی بۆ نەکردوون، خوا بە هۆی تاوانەکانیانەوە گرتنی، جا ئی وایان هەبوو بومەلەرزە لێی داو و، ئی وا هەبوو بە زەویدا ڕۆ چوو و، هەشیان بوو لە ئاودا خنکێنرا: ﴿وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ(٣٩) فَكُلاًّ أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ: قاڕونیش و فیرعەونیش و هامانیش-هەر بەو دەردەچوون-، دیارە موسا گەلێك نیشانەی دیاری بۆ هێنان، بەڵام خۆیان لەم زەمینە لە خەڵکی بە زلتر زانی و، نەشیانتوانی لە دەستی ئێمە دەرباز بن.. ئێمە هەریەك لەوانەمان بە تاوانەکەی

خۆی گرت، جا هەندێکیان بای زۆر توندی پڕ له چەومان ناردنه سەر، هێندێکیشیانت نەعرەتەی زل دایگرتن و، هێندێکیشمان به ناخی زەویدا ڕۆبرد، هێندێکیشمان له ئاودا نوقوم کردن، خوا ستەمی لێ نەکرن، بەڵام خۆیان ستەمیان لەخۆ کرد.﴾العنكبوت:٣٩-٤٠.

پایەی جێنشینانی سەر زەوی

زانیمان که خوای گەورە مرۆڤی له سەر زەوی کردۆته جێنشین و، هەرچی له ئاسمانەکان و زەویدایه، هەمووی بۆ بەردەست کردوون و، گوێڕایەڵیی فەرمانی بکەن و ئەوەی لێی قەدەغه کردوون، نەیکەن، چوونکه جێنشینیی لەسەر زەویی چەند مافێکی داوەته مرۆڤ و، چەند ئەرکێکی لەسەر پێویست کردووە، جا ئەگەر بمانەوێ مەڵبەندی جێنشینانی سەر زەویی دیاریی بکەین، پێویسته مەعنای زمانەوانیی ((کردن به جێنشین‌الاستخلاف)) بزانین و، مەعنا فیقهیەکەشی دەربێنین.

کردن به جێنشین له زماندا، دانانی جێگرێکه له شوێنی ڕۆیشتوویەك، یان بوونی کەسێکی دیکەیه به جێنشین له سەر شتێك، جا ئەگەر ئەم مەعنا زمانەوانی‌یەمان به سەر ئادەم و تۆرەمەکەی له لایەن خواوه به جێنشینی سەر زەویدا چەسپاند، دەبێ بڵێین: مرۆڤ یان جێنشینی خوایه، یان جێنشینی غەیری خوایه.

توێژەرەوانی قوڕئانیش هەر بەو ئامانجه گەیشتوون له لێکدانەوەی ئایەتی: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ: ئەو کاتەی

پەروەرندەی تۆ بە فریشتانی ڕاگەیاند: من دەمەوێ بریکارێك لەسەر زەمین دیاریی بکەم، گوتیان: تۆ کەسێکی وا دێنی لەوێدا خراپە بکا و خوێن بڕێژێ؟ کەچی ئێمە هەر شوکرانەی تۆ دەکەین و تۆ بە پاك ڕادەگرین! گوتی: ئەوەی من دەیزانم، ئێوە نایزانن.﴾البقرة: ٣٠.

جا هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان-وەکو پێشتر گوتمان- پێیان وایە مرۆڤ بۆتە جێنشینی دروست کراوێکی دیکە کە لەسەر زەویی ژیاوە و، دوایی فەساد و خوێنڕێژی تێدا ئەنجام داوە، هەندێکی دیکەش پێیان وایە مرۆڤ بۆتە جێنشینی خوای گەورە، نەك شتی دیکە.

بەڵام زۆریان پێیان گونجاو نییە بە مرۆڤ بگوترێ جێنشینی خوا، بەڵگەشیان ئەوەیە دەڵێن تەنها کەسێك جێنشینی دەبێ، کە وون بێت، یان بمرێت و، خواش نە وون دەبێت و نە دەشمرێ، هەروا بەڵگە بەوە دێننەوە کە جارێك بە ئەبوبەکریان گوت جێنشین(خلیفة)ی خوا، ئەویش گوتی: ((ئەمن خەلیفەی خوا نیم، بەڵکو خەلیفەی پێغەمبەری خوامﷺ، بەڵام هەندێکیان پێیان وایە دەکرێ بە مرۆڤ بگوترێ جێنشینی خوا، مادام فەرمانەکانی خوا لە نێو دروستکراوەکانیدا ئەنجام بدات، چونکە خوای گەروە دەفەرموێ : ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلاَئِفَ الأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُم: هەر بۆ خۆشی ئێوەی کردە جێنشینانی سەرزەوی، هێندێکیان لە بەرانبەر هێندێك چەند پلە بردە سەرەوە، تا لەو شتانەی پێی داون تاقیتان بکاتەوە.﴾الأنعام: ١٦٥.. بێگومان بۆچوونی دوایی ڕاستترە، چونکە ناگونجی و نابێ ئەو زاتەی شتێك لە شێوەی نییە و شنەوا و بینایە، بە مرۆڤ پێوانە بکرێت، جا ئەگەر لە نێو مرۆڤدا وا باوبێت هەر لە کاتی ون بوون و مردندا جێنشینیان بوێ، ئەوە خوا دەکرێ جێنشینی هەبێت، هەرچەندە هەمیشە ئامادەیە و ون نابێ و زیندووە و قەت نامرێ، بۆ بەڵگەش ئەم ئایەتە بەسە:

﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً﴾، هەروا ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلاَئِفَ الأَرْضِ﴾ كه دەگونجێ بگوترێ مرۆڤ جێنشینی خوایه، به تایبەتی که خوا له سەر ملكی خۆی كردوونی به جێنشین و بۆی بەردەست كردوون: ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ: هەرچی له عاسـمانەكان و زەمیندان، گشـتی ئی ویـن﴾المائدة:١٢٠. ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ: هەرچی له ئاسمانەكان و زەویدایه، خوا بۆ ئێوەی بەردەست كردووەو گشتی ئی ئەوە.﴾الجاثية:١٣.

جا مادام وایه، گرنگ نییه ئەوە ساغ بێتەوە داخوا مرۆڤ بۆتە جێنشینی دروستكراوێكی پێشتر، یان نا، چونكه ئەو دروست كراوەی پێشتریش، وەكو مرۆڤ خوا هەر كردویەته به جێنشینی خۆی، جا ئەگەر مرۆڤ بوو بێته جێنشین جێنشینی خوا، بۆته جێنشینی خواش، كەوا بوو به هەموو بارێك دەگەینه ئەو ئەنجامەی كه مرۆڤ بۆته جێنشینی خوای مەزن، نەك ئی غەیری وی.

مەعنای فیقهی جێنشینیش، بریكاریی و جێگیریی و كار ڕاپەڕاندنه به گوێرەی چەمكه فیقهیەكانی مرۆڤ، چونكه خوا به ئایەتی ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً: من جێنشینێك لەسەر زەمین دادەنێم.﴾ مرۆڤی كردۆته جێنشینی خۆی له سەر زەویی، خوای بالاّ دەست به ئایەتی : ﴿هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا: ئەو-خوا- له زەویی وەدیی هێناون و دنیای پێ ئاوەدان كردوونەتەوە.﴾هود:٦١. ئەركی مرۆڤی لەو جێنشینی یه دیاری كردووە، (استعمار) یش دەسەلاّت و دەست بەسەرداگرتن دەگەینێت و، ئەم دوو مەعنایەش هەردووكیان لەم ئایەتانه دا دیارن: ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلاً مَا تَشْكُرُونَ: ئێمه ئێوەمان لەم هەردە جێكردەوە، هەر لەوێشدا بژێومان بۆ بڕینەتەوە، كەمتان شوكرانەبژێرن.﴾الاعراف:١٠.

﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الأُمُورِ: ئەوانەی کە هەر کاتێکی دەستەڵاتمان دانێ لەسەر زەویی، نوێژ دەکەن و زەکات دەدەن و، فەرمان بەچاکە دەکەن و ڕێ لە خراپە دەگرن و، سەرەنجامی هەموو کارێکیش هەر بەدەست خوایە.﴾الحج:٤١.
﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە، بۆی بەردەست کردوون و، هەمووی ئی وی‌یە.﴾الجاثية:١٣.

مرۆڤیش کە دەسەڵاتیان بەسەر گەردووندا هەیە و، سوود لەو دروستکراوانەی خوا بۆی بەردەست کردوون، وەردەگرن، لەسەریانە گوێڕایەڵی خوا بن و، لە سەر ڕێپ‌ووونی ی ئەو بڕۆن و، لەو شتانەی لێی قەدەغە کردوون، وەدوور کەون : ﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ: ئەوسا ئەگەر لەلای منەوە ڕێنوێنیێکتان بۆ هات، ئەوانەی بکەونە دوای رینوێنیم، نە لەهیچ شتێك دەترسن، نە خەم دەخۆن.﴾البقرة:٣٨. ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَابَنِي آدَمَ أَنْ لاَ تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ(٦٠) وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ: ئاخر ئەی تۆرەمەی ئادەم، من لەپێشدا پەیمانم دەگەڵدا نەبەستن کە شەیتان نەپەرستن، ئەو دوژمنێکی ئاشکراتانە؟ هەر تەنیا خۆم بپەرستن، ڕێگای ڕاست هەر ئەمەیە!﴾یس:٦١-٦٢.

هەروا بێجگە لەوە، مرۆڤیش هەر یەکێکە لە دروستکراوەکانی خوا: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ: خوا هەر ئەو خوایەیە کە ئێوەی دروست کردن و لەپاشان ڕۆزیی دانێ، دوای ئەوە دەتانمرێنێ و، دیسان زیندووتان دەکاتەوە.﴾الروم:٤٠. لە گەڵ دروستی کردوون و، کردوونی بە مرۆڤ و لە سەر زەویی بڵاوی کردونەتەوە : ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنتَشِرُونَ: وە لە نیشانەکانی خوا ئەوەیە کە ئێوەی لە گڵ دروست کردو، لە پاشان بوونە مرۆڤ و بە زەویدا بڵاوبوونەوە.﴾الروم:٢٠.

هەر بۆ ئەوەش دروستی کردوون تا بە تەواویی بیپەرستن : ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإِنسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ: من هەر بۆیە جندۆکە و مرۆڤم دروست کرد، تا بمپەرستن.﴾الذاريات:٥٦. ناویشی لێ ناون بەندە و کۆیلەی خۆی و، هەر خۆشی بە سەریاندا زاڵە و، بە پێی کردەوەکانیان پاداشتیان وێ دەداتەوە، جا ئەوەی چاکە بکات بۆ خۆیەتی و ئەوەی خەراپەش بکات بۆ خۆی زەرەر دەکات: ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ: هەر خواشە لەسەر هەموو عەبدەکانی دەستی دەڕوات و، هەر بۆ خۆیەتی کارزانە و ئاگادارە.﴾الانعام:١٨. ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ: هەرکەسێك کاری چاك دەکا، بۆ خۆی دەکا و، هەرکەسێکیش خراپە دەکا، لەدژی خۆی کردوویەتی، پەروەردگارت غەدر لە عەبدانی ناکات.﴾فصلت:٤٦.

جێنشینی مرۆڤیش لە سەر زەویی، مەعنای ئەوەیە کە خوای گەورە لە سەر زەویی نیشتە جێی کردوون و، زەویی پێ ئاوەدان کردوونەتەوە و، مافی دەست بە سەر داگراتنی خێر و بێری نێو گەردوونی لە سنووری فەرمان و قەدەغە کردنی خوا داونەتێ، تا سودی لێ وەرگرن، جا ئەگەر خوا بەندەکانی لە سەر زەویی خۆی نیشتەجێ کردبن و، هەرچی لە گەردووندایە وەك خەڵات و بەخشش بۆی بەر دەست کردبن، ئەوە هەر شتێکی خوا کە لە دەستی ئەو بەندانە دایە، لە ڕووی فیقهی یەوە،سپاردەیەکە مرۆڤ سوودی لێ وەردەگرێت و، بە کارهێنانی سپاردەش لە شەرعدا بە بریکاریی دەبێت، جا با ئەو بریکارییە، بریکاری پەروەردگار بێت لە لایەن بەندەکەیەوە، یان ئی خاوەن بێت لە لایەن خاوەندار (مملوك)ەوە، کەواتە: هەموو مرۆڤێك بریکاری پەروەردگاری باڵا دەستێتی و، لەو شتەی کە لە گەردووندا بۆی بەردەست کردووە و، لە هەموو هەڵس و کەوتێکیدا، بە سنوورەکانی ئەو بریکارییەوە بەندە.

بەو جۆرە مەعنای جێنشینی لە ڕووی زمانەوانی‌یەوە، چی وای لە مەعنای جێنشینیی لە ڕووی فیقهی یەوە جیاواز نییە و، لە ئەنجامی ئەوەدا پایەی جێنشینەکانی سەر زەویی، دەبێتە پایەی جێگر، یان بریکار و، ((جێگریی یان بریکاریی))ش، بریکاری خوای گەورەیە و، دەکەوێتە نێو جوغزی ئەو دروستکراوانەی کە خوا بۆ مرۆڤی بەر دەست کردوون و، ئەو شتانەی خۆی، کە وای کردووە مرۆڤ دەسەڵاتی بە سەر دا هەبن و، هەموو ئەو شتانەی ڕێی بە کارهێنان و سوود لێ وەرگرتنی داون.

پێویستە ئەوەشمان لە بیر نەچێت، بەر دەست کردنی گەردوون بۆ مرۆڤ و، دەسەڵات پێدانیان بەسەر مڵکی خوادا، ئەو شتانەی بەر دەست و لە بن دەسەڵاتی مرۆڤن لە بازنەی دەسەڵاتی خوایان، ناباتە دەرێ و هیچیش لەو دەسەڵاتە کەم ناکاتەوە، بۆ نموونە: مرۆڤ زەویی دەکێڵێ و، تۆی تێدا دەچێنی، بەڵام لە شین بوون و بەر گرتندا بە تەمای خوان و، بناوانی کێڵان و چاندنیشیان هەر بۆ خوا دەگەڕێتەوە، چونکە ئەو ژیان و عەقڵی پێ بەخشیون و، زانستی داونەتێ، کەواتە: مرۆڤ چاکە و نیعمەتی خوا بە کاردێنێت و، لەو بوارەدا، بێجگە لەو دەسەڵاتەی خوا پێی بەخشیون، هیچ دەسەڵاتێکی دیکەیان نییە.

ئەرکەکانی جێ نشینانی سەر زەوی

مرۆڤ بۆ ئەوە نەکراوەتە جێنشین و ئاوەدانکەرەوەی زەویی تا بە کەیفی خۆیان چییان پێ خۆشە بیکەن و، بێ حیساب و چاودێریی چییان پێ ناخۆشە، نەیکەن، بەڵکوو خوا ئاوەدانکردنەوەی زەویی پێ سپاردوون و کردوونی بە جێنشین لە سەر زەویی تا تەنها خوای بێ هاوەڵ بپەرستن و،

گوێڕایەڵی فەرمانی بکەن و، چیی لێ قەدەغە کردوون نەیکەن، چوونکە ئەگەر جێنشین بوونیان لەسەر زەویی هەندێك ماف پێ دابن، ئەوە گەلێك ئەرکیشی خستوتە سەر شانیان.

هەڵبەت خوا، ئەو کاتەی مرۆڤی لە سەر زەویی نیشتە جێ ی کرد، بە گشتی لە سەری پێویست کرد بە دوای ڕێڕووینی یەکەی بکەوێ و، شوێن کەوتووی فەرمانی بێت: ﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ: ئەوسا ئەگەر لەلای منەوە ڕێنوێنێکتان بۆ هات، ئەوانەی بکەونە دوای ڕێنوێنیم، نە لەهیچ شتێك دەترسن، نە خەم دەخۆن.﴾البقرة:٣٨.

هەروا پەیمانیشی لێ وەرگرتوون کە شەیتان نەپەرستن و، خوا بپەرستن: ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَابَنِي آدَمَ أَنْ لاَ تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ(٦٠) وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ: ئاخر ئەی تۆرەمەی ئادەم، من لەپێشدا پەیمانم دەگەڵدا نەبەستن کە شەیتان نەپەرستن، ئەو دوژمنێکی ئاشکراتانە؟ هەر تەنیا خۆم بپەرستن، تەنها ئەمە ڕێگای ڕاستە!﴾یس:٦١–٦٢.

هەریەك لەم دوو دەقەش، فەرمانێکی گشتی بۆ شوێن کەوتنی ئەوەی خوا ناردویەتە خوارێ و، حەرام کردنی غەیری وی.

خوای بالادەستیش پەیمانی بەو کەسانە داوە بڕوایان بەوی هەیە و، لە سەر ڕێڕوویەکەی دەڕۆن، کە ترس و نیگەرانیان بۆ بکاتە ئاسایش و، لاوازییان بکاتە هێز و، بیانکاتە فەرمانڕەوا و دەسەلاتدار، هەروەکوو چۆن ئەوانەی پێش ئەوانی وا لێ کردوون و، دەستیان بدات و، لە سەر زەویی دەوڵەت و دەستەلاتیان بەسەر خەڵك و دەوڵەتاندا بداتێ، بە مەرجێك فەرمانی خوا جێ بە جێ بکەن و، هەر ئەو بپەرستن و هاوەڵی بۆ دانەنێن و، لە گوێڕایەڵیی ئەو لا نەدەن نە بە کەم نە بە زۆر: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى

لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لاَ يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا: خوا پەیمانی بەو کەسانەتان کە ئیمانیان هێناوەو کردەوە چاکەکانیان کردون، داوە، کە بیانکاتە جێنشینی سەر زەویی، هەروەکو چۆن خەڵکی پێش ئەوانی کردە جێنشین، دینەکەشیان، کە خۆی پەسندی کردووە، هەر بۆیان دادەمەزرێنێ و، ترسەکەشیان بۆ دەکاتە دڵنیایی، تا تەنیا من بپەبرستن و هیچ شتێکیش بە شەریکی من نەزانن.﴾النور:٥٥.

خواش بۆ خۆی ئەرکەکانی جێنشینانی سەر زەویمان، لە کورتترین و پوختترین دەربڕیندا بۆ دەر دەخات و دەفەرموێ : ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الأُمُورِ: ئەوانەی کە هەر کاتێکی دەستەڵاتمان دانێ لەسەر زەویی، نوێژ دەکەن و زەکات دەدەن و، فەرمان بەچاکە دەکەن و ڕێ لە خراپە دەگرن و، سەرەنجامی هەموو کارێکیش هەر بەدەست خوایە.﴾الحج:٤١.

جا یەکێك لە ئەرکەکانی جێنشینانی سەر زەویی، چ دەوڵەت بن چ تاك، ئەوە کە نوێژ بکەن و، تەنها ئەو کەسەش نوێژ دەکات کە دان بەوەدا دێنێ کە تەنها خوا پەرستراوی ڕاستە و محمد بەندە و ڕەوان کراوی وییە، ئەم دان پێدا هێنانە ئەرکی بێ ژمارەی لێ دەکەوێتەوە.

هەروا لە ئەرکەکانی جێ نشینانی سەر زەویی، زەکات دانە و، تەنها باوەڕ دارێکیش زەکات دەدات، کە پابەندی ئەرکەکانی سەر شانیەتی و، ئیعتیراف بەو مافانەی خەڵکی دەکات، کە لە سەر شانی ئەون.

فەرمان کردن بە چاکە و هەوڵی ڕێگرتن لە خەراپەش، لە ئەرکەکانی جێنشینانی سەر زەویی‌یە و، کەسێکیش ئەو کارە دەکات، لە سەر فەرمانی خوا بەردەوام بێت و، دەست بە بەرنامەکەیەوە بگرێت و، لەسەر گوێڕایەڵی سوور بێت.

ئایەتەکە هەر ئەو سێ ئەرکەی تێدان، چونکە بوونی ئەو سێیانە، نیشانەی بوونی ئەوانی دیکەشە، کە ئیسلام فەرزی کردوون، چونکە بوونی نوێژ کردن لە نێو نەتەوەدا، نیشانەی ئیمان و گوێڕایەڵیە و، فەرمان کردن بە چاکە و هەوڵی ڕێگرتن لە خەراپەش، نیشانەی دەست پێوە گرتنی فەرمانی خوا و بانگەوازی خەڵکی بۆ لای و، گێڕانەوەیانە لە لاڕێیی و یاخی بوون.

ئەوانەی لە حوکمڕانیشدا دەبنە جێنشین، تەنها مرۆڤی جێنشینی سەر زەوین، جا ئەگەر بە ناوی فەرمان ڕەوا لە سەریان پێویست بێ کە نوێژ بکەن و، زەکات بدەن و، فەرمان بە چاکە بکەن و، هەوڵی ڕێگرتن لە خەراپە بدەن، ئەوە بە ناوی مرۆڤیش کە جێنشینی سەر زەوین، لە سەریانە گوێڕایەڵی خوا بن و لە سەر ڕێرووبینەکەی بڕۆن و، توخونی قەدەغە کراوەکانی نەکەون.

پوختەی ئەو قسانەی پێشوو ئەوەیە کە جێنشینانی سەر زەویی، جا جێنشینیەکەیان چ گشتی بێ چ تایبەتی، گەلێك ئەرکیان لە سەر شانن، کە هەر یەکەیان دەکەوێتە نێو جوغزێکی گەورەوە کە گوێڕایەڵیی کردنی خوایە، واتە جێبەجێ کردنی فەرمانەکان و، دوور کەوتنەوە لەو شتانەی قەدەغەی کردوون.

سزای بەزاندنی سنوورەکانی جێنشینی

لەمەوپێش زانیمان کە خوا مرۆڤی کردۆتە جێنشینی ی سەر زەویی و، دروست کراوەکانی خوی بۆ بەردەست کردوون و، لە سەر مڵکی خۆی کردوونیەتە دەسەڵاتدار و، بە کارهێنان و سوود لێ وەرگرتنی پێ سپاردوون و، پابەندی کردوون و گوێڕایەڵی بن و، لەسەر ڕێرونیەکەی بڕۆن و ئەو شتانەی لێی قەدەغە کردوون و، نەیان کەن و، گەیشتنە ئەو ئەنجامەی کە پایەی

جێنشینان لە سەر زەویی پایەی جێگر و بریکارە و، مرۆڤیش جێگر و بریکاری خوایە.

مەنتیقی فیترەتیش ئەوە دەخوازێ جێنشین یان جێگر، ئەگەر لە سنووری ئەو دەسەڵاتەی خوا پێی داوە، یان ئەو پێوەندانەی پێانەوە بەستراوە، دەرچوو، ئەوە بێ گومان ئیشەکەی پوچە و، تەنها ئەوەندەی پەسەندە، کە دەکەوێتە نێو جوغزی جێنشینیی یان جێگریی.

ئەوەش کت و مت مەنتیقی ئیسلامی ئایینی فیترەتە، چونکە دەقەکانی قورئان ئەوەیان یەکلا کردۆتەوە و، کە هاوەڵ بۆ خوا دانان و، بوغزاندنی ئەوەی خوا ناردویەتە خوارێ و، باوەڕ نە هێنان بە نیشانەکانی و، کافر بوونی دوای ئیمان، ئەوانە هەموویان کردەوە هەڵدەوشێنێتەوە:

﴿وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ: ئێمە، بە تۆو و بەوانەش کە بەر لەتۆ بوون، ڕامان گەیاند: ئەگەر لە پەرستنندا هاوبەش بۆ خوا دانێی، کارەکەت هەڵدەوەشێ و پووچ دەبێتەوەو، لە زەرەرمەند و دۆڕاوان دەبی.﴾الزمر:٦٥.

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ: ئەوە، چونکە ڕقیان لەو شتە بوو کە خوا ناردوویەتە خوار، جا خواش کارەکەی پووچ کردنەوە.﴾محمد:٩.

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ: ئەوانەش باوەڕیان بە نیشانەکانی ئێمە و، دیداری ڕۆژی دوایی نەکرد، کارەکانیان هەڵدەوەشێنەوە.﴾الأعراف:١٤٧.

﴿وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُوْلَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ: هەرکەسێکتان لە دینی خۆی هەڵگەڕێتەوە، ئەوجار بە کافریی بمرێت، ئەوە ئەو جۆرە کەسانە کارەکانیان لە دنیا و قیامەتدا هەڵدەوەشێنەوە.﴾البقرة:٢١٧.

پوچ بوونەوەی کردەوەش، بە فیڕۆچوون و هەڵوەشانەوەیەتی بە شێوەیەك وەکوو هەر نەبوبێ، ئەوەش لە ڕێوشوێنی قانوونیماندا پێی دەڵێین: پووچ بوونەوەی ڕەها، واتە : ئەو پووچ بوونەوەی ڕاستکردنەوە هەڵناگرێت.

جا پووچ بوونەوە، هەر وەکوو چۆن لە هاوەڵ دانان بۆ خواو بوغزاندنی ئەوی ناردوویەتە خوارێ و، لە سەر بێ ئیمان و کافر بوونی دوای ئیمان پەیدا دەبێت، هەروا لە وەش پەیدا دەبێت کە موسڵمانان فەرمانی خوا و پێغەمبەر پشت گوێ بخەن، چونکە هەر کەسێك ئیمانی بە خوا و پێغەمبەر هەبێت، لە کارێکی بچووك یان گەورەدا، سەرپێچی لە فەرمانی خوا و پێغەمبەر بکات، یان لە هەر شتێکدا لە جوغزی گوێڕایەڵیی بچێتە دەرێ، ئەوە ئەو کارەی سەرپێچیی خواو و پێغەمبەری پێ کردووە، یان پێی لە جوغزی گوێڕایەڵیی چۆتە دەرێ، پوچە کە لە ڕاست کردنەوە نایەت هەروەکوو خوا دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلاَ تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە، گوێڕایەڵیی خوا و پێغەمبەر بکەن و، کارەکانی خۆتان پووچ مەکەنەوە.﴾محمد:٣٣.

پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيهِ اَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ: هەر کەسێك کارێك بکات لەوەی ئێمە هێناومانە بەدەربێت، ئەوە ئیشەکەی بە سەر خۆی دا دەدرێتەوە و، شوێنەواری نامێنی.﴾

جا لەو دەقانەی پێشەوە ڕا حاڵی دەبین کە هەر کارێك لە سنووری خوا بچێتە دەرێ، کارێکی پوچە بە تەواویی و لە ڕووی شەرعەوە شوێنەواری نییە، جا ئەو ئیشە چ لە موسڵمانانێکەوە سەری هەڵدابێ، چ لە کافرێکەوە و، چ لە کەسێکەوە سەری هەڵدابێ کە ئیمانی بە خوا هەیە، چ لە کەسێکەوە کە ئینکاری بوونی خوا دەکات و، هیچ موسڵمانێك بۆی نییە دان بەو کارە دابێنێ، یان پێی ڕاست بێت، یان ئەنجامی بدات، جا ئەو کارە لە هەر بابەتێك بێت،

حوکمڕانی بێت، بەڕێوبردن بێت، سیاسەت بێت، ئابوریی بێت، یان ڕۆشنبیریی، یان..... بێت.. هەروا ڕەفتارێکی شەرعی بێت، یان کارێکی مادیی بێت و، لە خانەی ئیسلام (دار الاسلام) دا کرابێت، یان لە خانەی کوفردا.

ئەوەیە حوکمی ئیســـلام کە خــوا کردوویەتە بەرنامەی ژیـانی مرۆڤ: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الإِسْلاَمُ: دین و بەرنامەی ژیـــان لای خـــوا هەر ئیســـلامە.﴾ال عمران:١٩. و، تێی گەیاندوون کە ڕازی نییە بێجگە لە ئیسلام بەرنامە و دینێکی دیکەیان هەبێت : ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلاَمِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ: هەرکەسێکی بێجگە لە ئیسلام دینێکی دیکەی هەبێت، لێی قبووڵ ناکرێت.﴾ال عمران:٨٥. داواشی لێ کردوون کە دەستی پێوە بگرن و لە سەری بمرن : ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ: ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە، بە تەواویی لەخوا بترسن و، بە مسوڵمانەتی نەبێ مەمرن.﴾ال عمران:١٠٢.

ساماڼ سامانے خوایه

- مرؤف لہ مگہ ردونہ داخاوہ ن چي یہ ؟
- سامان ئي خوایہ و مرؤف ماشفے سوود دے لے وہ رگرتني هے یہ
- مرؤف ناچ رادہ یہ ک بوے هے یہ سوود لہ سامانے خوا وہ رگرنیت ؟
- راستیی ، سامان ئي خوایہ ، چي لی دہ کہ وینہ وہ ؟
- مافی سوود وہ رگرتني مرؤف لہ سامانے خوا چي لی دہ کہ وینہ وہ ؟
- مافی خہ لکے لہ سامانی خوادا

مرۆڤ لەم گەردوونەدا خاوەن چی یە؟

لەمەوبەر زانیمان کە ئەم گەردوونە، ئەو خوایە دروستی کردووە و، بە هۆی ئەو عەقڵەی پێی داون، بە سەری دا زاڵی کردوون و، زەویی پێی ئاوەدان کردوونەتەوە، بەڵام بە گوێڕایەڵیی کردنی و ڕۆیشتن لە سەر ڕێڕوونیی خۆی، پابەندی کردوون.

گومانیشی تێدا نیە کە مرۆڤ لە دەسەڵات هەبوونیان بە سەر گەردووندا و، سوود وەرگرتن لەو هێزانەی تێیدان و، بەهرەمەند بوون لە خێر و بێرەکەی، لە پاراستنی ژیانیان و هێز و چالاکی یان، خۆراك و دەرمان و جلك و ڕایەخ و پەنایان دەوێ، هەروا پێویستیان بە ئامێر و دەزگاو ئاژەڵانە هەیە کە بە کارهێنانی گەردوون پەکی لە سەر دەکەون.

ئەو جار، بە کارهێنانی گەردوونیش وا لە سەر مرۆڤ پێویست دەکات، کە دەستەڵات بە سەر هەندێك زەویدا بگرن بۆ کشت و کاڵ و لەوەڕ، یان سوود لە دار و درەختەکەی وەرگرن، یان ئەو کانزا و نەوتەی تێیدایە دەری بێنن، یان خانوو و کۆگا و دووکان و کارخانە و گوند و شارەکانیان لە سەر بنیات بنێن.

هەروا کەنەفتیی مرۆڤ لە کاتی منداڵی و پیریی و نەخۆشیدا، ناچاریان دەکات بۆ بژێوی منداڵەکانیان و پیریی و نەخۆشیی خۆیان، پاشەکەوت بکەن. جا لەوانەیە ئارەزووی پاشەکەوت کردنی کەم، زیاد بکات و ببێتە ئارەزووی پاشەکەوتنی زۆر، ئەو پاشەکەوت کردنەش بەپێی کەسە کە، شێوەی جیا جیای وەکوو جێگیر (عقار) و گوازراوە و ئاژەڵ و کانزا وەردەگرێ.

جا با بزانین داخوا مرۆڤ دەبێتە خاوەنی ئەو هەموو شتەی پێویستیەتی، یان بە سەریدا باز دەدات، یان پاشەکەوتی دەکات، سنووری خاوەنایەتیەکەی

چەندە؟ ئایا خاوەنایەتی‌یەکی تەواوە یان ناتەواوە؟ ئایا خاوەنایەتی‌یەکەی ڕەهایە یان نا؟

سامان ئی خوایە و مرۆڤ مافی سوود لێ وەرگرتنی هەیە

ئەگەر بگەڕێینەوە سەر ئەو دەقانەی هەمانن و، زانیارییەکانمان بە شێوەیەکی بەجێ ڕێك بخەین، دەگەینە ئەنجامێك، ئەویش ئەوەیە کە سامان هەمووی ئی خوایە و، مرۆڤ تەنها مافی سوود لێ وەرگرتنی هەیە.

چونکە خوای مەزن بۆ خۆی ئاسمانەکان و زەویی و ئەوەی دەکەوێتە نێوانیان و تێیاندایە دروستی کردووە: ﴿ذَلِكُمُ اللّهُ رَبُّكُمْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ: ئەوە پەروەردگارتانە، بێجگە لەوی چ پەرستراوی دیکە نین، وەدیهێنی هەموو شتێکە﴾الانعام:١٠٢. ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا: هەر خۆیەتی، هەرچی لە زەویدایە، بۆ ئێوەی وەدیی هێناوە.﴾البقرة:٢٩. ﴿اللّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ: خوا ئەو زاتەیە کە ئاسمانەکان و زەویی دروست کردووە.﴾ابراهیم:٣٢.

مەنتیقی ئێمەی مرۆڤیش وا دەخوازێ بەدیهێنی شت خاوەنی شت بێت، دەقەکانی قورئانیش پشتگیریی ئەو مەنتیقە دەکەن و، ئەوەیان یەکلا کردۆتەوە کە خوا خاوەنی ئاسمانەکان و زەویی و ئەو شتانەی لە نێوانیاندایە: ﴿لِلّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا: مڵکایەتی‌ی ئاسمانەکان و زەویی و هەرچی لەنێوانیاندایە، ئی خوایە.﴾المائدة:١٧. هەروا خوا خاوەنی هەموو شتێکی ئاسمانەکان و زەویی‌یە لە بچوك و گەورە، جا بە نرخ بێت یان بێ‌نرخ:

﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ: مڵكايەتی ئاسمانەكان و زەویی و هەرچی تێیاندایە، ئی خوایە.﴾المائدة:١٢٠. هەر ئەو زاتە پایە بەرزە بە تاقی تەنیا خاوەنی هەموو ئەو شتانەیە بێ ئەوەی مرۆڤ یان غەیری مرۆڤ هاوبەشی بێت: ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ: لە فەرمانڕەواییشدا شەریكی نەبووە﴾الفرقان:٢.

بەڵام خوای بەرز و گەورە، مرۆڤی كردۆتە مایەی ئاوەدانكردنەوەی زەویی : ﴿هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنْ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا: ئەو لەم خاكەی وەدیهێناون و، ویستی ئاوەدانی بكەن.﴾هود:٦١. و، لە سەر ئەو شتانەی باسمان كردن، كردوویەتە جێنشین : ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلاَئِفَ فِي الأَرْضِ: خوا ئەو زاتەیە ئێوەی كردوونەتە جێنشینی سەرزەویی﴾فاطر:٣٩. و، هەرچی لە ئاسمانەكان و زەویدا دروستی كردووە، چەندە دەتوانن بە كاری بێنن و سوودی لێ وەرگرن، بۆی بەر دەست كردوون و، خستوویەتە بن دەستیان : ﴿أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً: ئاخۆ ئێوە نەتاندیوە خوا هەرچی لە ئاسمانەكان و زەویدایە، بۆ ئێوەی بەردەست كردوەو، بە ئاشكرا و بە نهێنی نیعمەتەكانی خۆی بەسەردا ڕشتوون؟!﴾لقمان:٢٠.. ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ: هەرچی لە ئاسمانەكان و زەویدایە، بۆی ڕام كردوون، هەمووی ئی خوایە.﴾الجاثية:١٣.

هەڵبەت خوا مڵك و سامانی خۆی هەر بۆ كەسێك یان كۆمەڵێك بەر دەست نەكردووە، بەڵكوو بۆ هەموو كەسی بەر دەست كردووە و، لە نێو هەموو بەندەكانی كە كردوونی بە جێنشینی سەر زەویی تا تێیدا بژین و سوودی لێ وەرگرن، بڵاوی كردۆتەوە، چونكە هەر كەسێك بژیەت و سوود لە شتێك وەرگرێت، ئەوە بە هۆی سامان و مڵكی خواوەیە و، لەو بارەوە كەس لە كەس

له پێشتر نیه و، سوود وەرگرتن له شتەکانی بوونەوەر، خوا بۆ هەمووانی داناوه و، لەمەدا هەموو کەس یەکسانه.

خوا بەندەکانی، که کردوونی به جێنشینی سەر زەوییی، ڕوون کردۆتەوه که ئەو شتانەی ئەو دروستی کردوون، به کاریان دێنن و له بەر و سوودیان بەهرەمەند دەبن و، هیچی دەستکردی خۆیان نییه، بەڵکوو بژێوێکه خوا پێی داون و، چاکه یەکه لەگەڵی کردوون : ﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ؟ قل : الله: بڵێ: کێ له ئاسمانەکان و زەوییی‌یەوه بژێو به ئێوه دەگەیەنێ؟ بڵێ: خوا.﴾سبأ:٢٤.

﴿هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ: ئایا وەدیهێنێکی دیکه بێجگه لەخوا هەیه، له ئاسمانەکان و زەوییەوه بژێوتان پێ بگەیەنێت.﴾فاطر:٣.

جا ئەگەر هەر خوا ڕۆزیی دەربێت، پێویسته مرۆڤ داوای ڕۆزیی هەر لەوی بکات و داواکاری خۆی هەر بۆ لای ئەو بەرێت: ﴿فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ: داوای بژێو و ڕۆزیی لەخوا بکەن.﴾العنكبوت:١٧، چونکه هەر ئەو ڕۆزیی دەرەی بەهێزه و، دەتوانی ڕۆزیی دروست بکات و بیگەیەنێته ڕۆزیی پێدراوان : ﴿اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ: هەر خوا ڕۆزیی دەنێرێ و خودان هێزێکی پتەوه.﴾الذاريات:٥٨.

جا مڵك و سامانی خوا، بۆ سوودی مرۆڤ بەردەست کراوه و، هەموویان بۆیان هەیه سوودی لێ ببینن و، لێی بەهرەمەند بن و، ئیشی تێدا بکەن و، خواش له بەروبووم و دەغڵ و دان و کرێ ی ئیشەکەیان ڕۆزیی یان دەداتێ و، ڕۆزیی یەکەش له بن نایەت و، ئەوەش تەنها چاکەی مرۆڤ و کردووه و، هیچ سوودێکی بۆ خوا نییه و، خوا لەو شته تەواو به دوور و پاکه.

پێشتر گوتمان ئەو مڵك و سامان و بەرو بوومەی خوا که لەبەر دەستی مرۆڤدایه، سپاردەیەکه مرۆڤ سوودی لێ وەردەگرێت و، سپارده لا بوونیش له

دابی مرۆڤدا، بریكاریی یه، جا با بریكاریی پەروەردگاریش بێت لە لایەن بەندەیەوە، یان ئی كۆیلە بێت لە لایەن گەورەكەیەوە، هەروا زانیمان كە پایەی جێنشینەكانی سەر زەویی، پایەی جێنشین یان جێگرە و، جێنشینی یان جێگریش بۆ خوایە و، دەكەوێتە نێو جوغزی ئەو دروستكراوانەی خوا بۆ مرۆڤی بەر دەست كردوون و، ئەوەی لە سامانی خۆی خستوویەتە بەر دەستیان و، ئەوەی لە هەموو ئەو شتانەدا ڕێگای بە كارهێنان و سوود لێ وەرگرتنی پێداون.

جا ئەگەر خوای گەورە-كە خاوەنی هەموو شتێكە-ئەوەی هەیەتی بۆ سوود لێ وەرگرتنی سەر پاكی مرۆڤ-كە كردوویەتە جێنشینی سەر زەویی بەردەستی كردبێت، ئەوە هەر خۆی ئەوەندەی حەز بكات لەو سامانە زۆرەی، دەداتە هەر كەسێكی بیەوێت: ﴿وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ: خودا حەزبكا پاشایەتی بە هەركەسێك بدات، دەیدات.﴾البقرة:٢٤٧.، جا ئەوەندەی كە دەیداتیّ، چ هێندە كەم بێت لە خۆی زیاد نەبێت، یان ئەوەندە زۆر بێت، بەشی دەیان و سەدان كەس بكات : ﴿اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ: هەر خودایە، بە هەر كەسێك خۆی حەز بكات-چ زۆر، چ كەم- ڕۆزیی دەدات.﴾الرعد:٢٦.

جا ئەو مرۆڤانەی شتەكەیان دەدرێتیّ، هەر چۆنێك بن، ئەو حاڵەتە ناگۆڕێت، چونكە هەموویان بەشێكن لەو كەسانەی كراونەتە جێنشینی سەر زەویی و، سامانی خوایان لەبەر دەستدایە و، ئەو سامانەش تەنها ئەمانەتە لە لایان و، ئەوان لەو بارەوە تەنها ڕۆڵی بریكار و جێنشین دەبینن و، هەر ئەوەندەیان دەسەڵات بەسەر ئەو سامانەدا هەیە و، دەتوانن بە كاری بێنن و سوودی لیّ وەرگرن، كە خوا ڕێی پێداون.

هەروا خوا لەسەر مرۆڤی فەرز كردووە، لەو سامانەی خۆی كە لەسەری كردۆتە جێنشین و، هەڵسوڕاندنی پێسپاردووە، ببەخشێت: ﴿وَأَنْفِقُوا مِمَّا

جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ: لەو سامانەی ئێوەمان لەسەر کردۆتە جێنشین، ببەخشن.﴾الحديد:٧.

له بەخشیندا سەرپشکیشی نەکردوون و، سەرسامیی دەردەبڕێ کە نەبەخشێ، چونکە هەرچی دەیبەخشێت نی خوایە و خوا پێی داوە : ﴿وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ: ئەوانە چییان لێدەهات ئەگەر ئیمانیان بەخوا و ڕۆژی دوایی هێنابا و، لەو ماڵەی خوا پێی داون، بەخشیبایان؟!﴾النساء:٣٩.

جا هەر جارێکیش خوا فەرمانی بە مرۆڤ کردبێت شت ببەخشێت، ئەوەی وەبیر هێناوەتەوە کە لەو ماڵەی ئەو پێی داون و، لەو ڕۆزیی ئەو بۆی ناردوون،دەبەخشن و، لەو بارەوە گەلێك دەقمان هەن، لەوانە : ﴿وَأَنْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ: لەو ڕۆزییەی پێمان داون، ببەخشن، پێش ئەوەی بمرن.﴾المنافقون:١٠.

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لاَ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خُلَّةٌ: ئەی گەلی خاوەن باوەڕان، لەو بژێوە کە پێمداون، بەخت بکەت، پێش ئەوەی ڕۆژەکە دابێ، ئەو ڕۆژەی نە سەوداکردن دەمێنێ و، نە تکا و، نە دۆستایەتی.﴾البقرة:٢٥٤.

﴿قُلْ لِعِبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلاَةَ وَيُنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلاَنِيَةً: تۆ بە عەبدە باوەڕدارەکانم بڵێ: نوێژ بکەن و، لەو بژێوەی بەشمان داون، بە نهێنی و ئاشکرا، ببەخشن.﴾ابراهيم:٣١.

﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ: ئەوانەی باوەڕیان بە نادیار(غیب) هەیە و، نوێژ دەکەن و، لەوەی پێمان بەخشیون، بەخت دەکەن.﴾البقرة:٣.

جا ئەگەر سامان ئی خوا بێت و، بە ئەمانەت لە لای ئەو کەسانە دانرابێت کە خوا پێی داون، ئەوە مرۆڤ بۆی نییە لە جێبەجێ کردنی فەرمانی خوا لە مەڕ ئەو سامانە خۆی بگنخێنێ[1] ئەگەر فەرمانیان پێ کرا لەو سامانە بەشی چەند کەسێك بدەن، پێویستە لە سەریان دەستبەجێ بیدەن، چونکە لە سامانی خوایان دەدەنێ : ﴿وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ: لەوسامانەی خوا پێی داون، بیاندەنێ.﴾النور:٣٣.

جا هەر کەسێك سامانێکی لە بەر دەستدایە- هەموو سامانێکیش هەر ئی خوایە- لە سەریەتی فەرمانی خوای تێدا بە جێ بێنێ، جا سامانەکە بەردەستی کەم بێت، یان زۆر : ﴿وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لاَ يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلاَّ مَا آتَاهَا: کێش بژێوی کەم پێگەیوە، با لەوەندەی خوا پێی داوە، بەخت بکات، خوا هەر ئەوەندە ئەرکە لەسەر مرۆڤ دادەنێ، کە پێی داوە.﴾الطلاق:٧.

نابێ کەسیش وا بزانێ ئەو سامانەی خوا کە لەبەر دەستیدایە، ڕۆزییەکە خوا هەر داویەتە وی و، بۆی نییە خەڵکی لێ بێ بەش کات و، ڕژدیی و سەقیلیی لەگەڵ خەڵکی موستەهەق بنوێنێ، چونکە خوا بۆیە ڕۆزیی دەداتە خەڵکی و لە سامانی خۆی دەیانداتێ، تا لە جوغزی فەرمانی خوادا ڕەفتاری لەگەڵ بکەن و، کاتێك خوا ڕۆزیی هەندێك کەسی لە هەندێکی دیکە زیاتر داوە، نابێ خاوەنی ڕۆزیی زۆرەکە پێی وا بێ ئەگەر لێی ببەخشێ و بیدات خەڵکی دی، ئەوە لە رزقی خۆی بەخشیوە و داوە، دەبێ بزانێ لە سامانی خوای بەخشیوە و، هیچ شتێکی خۆی نابەخشێت، بەڵکوو ئەو تەنها نێوەندێکە لە سامانی خوای داوەتە خەڵکی، هەر وەکوو چۆن هەر لەو سامانەی بۆ خۆشی هەڵگرتووە : ﴿وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ

---

[1] گنخ: دواخستن، نەجولان، تەمبەڵی کردن، خاوەخاوکردن.

عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ: خودا ڕۆزیی هێندێکتانی له هێندێکان پتر داوه، ئەوی پتریان پێدراوه، بەشی ژێردەستانی خۆیان نادەنەوه، که لەوەشدا وەکو یەکن، ئایا ئەوانه حاشا له بەهرەی خوا دەکەن؟!﴾النحل: ٧١.

نابێ ئەوەشمان له بیر بچێت که هەندێك دەقی قورئان، سامانیان داوەته پاڵ مرۆڤ، وەکوو خوا دەفەرموێ : ﴿وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ: لەخواردنی ماڵی یەکتر به ناڕەوا، دوورکەونەوه.﴾البقرة:١٨٨.

هەروا: ﴿وَآتُوا الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ: هەتیوان، ماڵی خۆیان وێ دەنەوه﴾النساء:٢. و، ﴿لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ: ئێوه له گیانتان و له داراییتان، وەبەر تاقیکاریی دەکەون.﴾ال عمران:١٨٦، و، ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً: لەدارایییەکی هەیانه، سەدەقەیان لێ وەرگره.﴾التوبة:١٠٣، و ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ: بێگومانم خوا سەر و ماڵی له بڕواداران کڕیوه، که بەهەشتیان بداتێ.﴾التوبة : ١١١. و، ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ: له ماڵ و سامانیشیاندا بەشێك بۆ سواڵکەر و بێبەشان هەیه.﴾الذاريات:١٨.

جا لێرەدا که سامان دراوەته پاڵ مرۆڤ-له هەندێك دەقی دیکەشدا- مانای ئەوه نییه مرۆڤ بۆته خاوەنی سامان، بەڵکوو ئەوه دەگەیێنێ مرۆڤ بۆته خاوەنی مافی سوود لێ وەرگرتنی، چونکه-هەر وەکوو له پێشدا گوتمان- سامان سامانی خوایه و، هەر ئەو زاته خاوەنی هەموو شتێکه و، هەر بۆیه بۆ مرۆڤ بەردەستی کردووه تا لێی بەهرەمەند بن، ئەگەر درایه پاڵیشیان، تەنها مەبەست ئەوەیه مافی سوود لێ وەرگرتنی هەیه، واش باوه که بچوکترین هۆ(سبب) بۆ درانه پاڵ بەسه، ئەوەتا قورئان سامانی بێ عەقڵانی داوەته پاڵ سەرپەرشتیارەکانیان، نەك له بەر ئەوەی خاوەن ماڵەکەن، بەڵکوو لەبەر ئەوەی به هۆی مافی سەرپەرشتیارییەوه مافی دەست تێوەردانی سامانەکەیان هەیه، جا

خوا دهفهرموێ : ﴿وَلاَ تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفًا: ماڵی خۆتان، که خوا کردوویهته مایهی گوزهرانتان، مهدهنه دهست خهڵکی بێ عهقڵ، بهڵام جلك و بژێویان لهماڵی خۆتان بۆ دابین کهن و، بهڕووی خۆشهوه بیاندوێنن.﴾النساء :٥. لێرهدا سامانی خوا بۆیه دراوهته پاڵ مرۆڤ چونکه به هۆی ههبوونی ماف سوود لیّ وهرگرتنی وهکوو ئهوهیه که سامانی بێ عهقڵانی دهدرێته پاڵ سهرپهرشتیارانیان، لهبهر ئهوهی مافی دهست تێوهردانی ئهو سامانهیان ههیه.

کهواته : ناکرێ دهقهکان، ئهگهر دهقی تری پێچهوانهیان ههبن به گوێرهی ڕوخساریان لێك بدرێنهوه قاعیدهش وایه دهقهکانی قوڕئان به تهنیا و جیا جیا وازیان لیّ ناهێنرێت، بهڵکوو به خڕ یی وهردهگیرێن و به خڕیش تهفسیر دهکرێن، ئهو تهفسیره ڕاستهش که نهسازیی(تناقض) لا دهبات، به شێوهیهکی مهجازیی، سامان دهداته پاڵ مرۆڤ و، ههر بۆیه داویهه پاڵی، چونکه له بهردهستیاندایه و، لهو جوغزهدا که خوا دیاریی کردووه، مافی ئهوهیان ههیه سوودی لیّ وهربگرن.

پوختهی ئهو قسانه ئهوهیه که ئهو سامانهی له دهستی مرۆڤدایه، به ههموو شێوه و جۆر و بره جۆرا و جۆرهکانیهوه و، ههر سامانێکی دیکهش که لێی دهکهوێتهوه، ههمووی ههر سامانی خوایه، نهك ئی وان و، ملکی خوایه نهك ئی وان، که خوا له سهری کردوونه جێنشین و خستویهته بهردهستیان و، لهو سامانه تهنها مافی سوود لێوهرگرتن و ئهو شتانهیان ههیه لهو مافه دهکهونهوه، وهکوو به کارهێنان و دهست تێوهردان.

مرۆڤ تاچ ڕادەیەک بۆی هەیە سوود لە سامانی خوا وەرگرێت؟

مرۆڤ بۆی هەیە سوود لەو سامانەی خوا، کە لەبەر دەستیدایە، وەرگرێت، ئەوەش تاکە مافە کە بەسەر ئەو سامانەوە هەیەتی، سوود وەرگرتن لە سامانیش، ڕەنگە بە بەکارهێنان و وەبەرهێنانی بێت، وەکو لە زەویی کشتوکاڵ و کانگەی کانزا و کانەبەرد و، لەوانەشە بە سەرف کردنی سامان بێت، وەکو لە خواردن و خواردنەوە و بەروبوومدا، یان دەست تێوەردانی سامان بە شێوەیەکی ڕەوا، وەکو فرۆشتن و وەسیەت و بەخشین.

جا مرۆڤ بۆی هەیە لە هەموو ئەو بوارانەدا سوود لە سامان وەرگرێت و، ناکرێ بە هۆی مافی سوود لێ وەرگرتنی سامانەوە، لە مافی بەکارهێنان و سەرف کردنی هەندێکی بێ بەش بکرێن، چونکە مافی سوود لێ وەرگرتنیان هەیە، جا ئەگەر سوود لێ وەرگرتنەکە بە بەکارهێنان نەبێ، نەکرێت، ئەوە بەکارهێنانەکە بۆ خۆی سوود لێ وەرگرتنە..

هەڵبەت خوای گەورەش ڕێی بە مرۆڤ داوە ئەوەندە لە سامانەکەی بەکار بێنێ کە مایەی سوود لێ وەرگرتنە، ئەوەتا ڕێی داوە خواردن و خواردنەوە و بەروبووم و جلك و نێو ماڵ بەکاربێنێ، هەروا ڕێی داوە هەموو شتێکی چاك و بەکەڵك و، هەرشتێك بارودۆخی ژیانی پێداویستی بەکارهێنانی بێت، بەکار بێنێ، دەقەکانیش لەو بارەوە ڕاشکاو(صریح)ن، وەکو خوای گەورە دەفەرموێ:

﴿كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلاَلاً طَيِّبًا﴾المائدة:٨٨، ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ: **بخۆن و بخۆنەوە لە بژێوی خوا**﴾البقرة:٦٠.

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ: **ئەی ئەوانەی باوەڕیتان هێناوە، لەو ڕۆزییەیە چاکەی پێمان بەخشیون، بخۆن**﴾البقرة:١٧٢، ﴿كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ: **لە بەرەکەی بخۆن ئەگەر بەری دا..**﴾الانعام:١٤١، و ﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ(٨٠)وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلاَلاً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذَلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ: **خودا خانووی بۆ دروست کردوون تێیاندا بحەسێنەوە، ئەنواشی لە پێستی وڵسات بۆ سازداون کە لە ڕۆژی کۆچ کردن و لەکاتی مانەوەشتاندا، بۆتان سووک بێت، لە خوریە و بەرگن و موویان، کەل و پەلی پێویستی ماڵ و کالاّ هەیە لە ماوەی گوزەرانتاندا. خوا لەوەی وەدیهێناوە، سێبەری بەهرەگەلی خۆی بۆ ئێوە تەواو دەکات، بەڵکو گوێ بە فەرمانی بن.**﴾النحل:٨٠-٨١، و ﴿وَآتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ: **هەرچی لێتان خواستوە، پێی ڕەوا دیون.**﴾ابراهيم:٣٤، و ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ: **بێژە: کێیە جلکی جوان و خشڵ و بژێوی پاکژی، کە خوا بە عەبدەکانی خۆی ڕەوا دیوە، لای وایە کە ناڕەوایە؟!**﴾الاعراف:٣٢.

مافی سوود وەرگرتن لە سامانیش لە لایەن مرۆڤەوە، مافێکی ڕەها نییە، بەڵکو بە چەند شتێکەوە بەندە، بۆیان نییە بە کەیفی خۆیان سوود لەو سامانە وەرگرن، بەڵکو بۆیان هەیە تەنها بە گوێرەی پێویستی خۆیان سوودی لێ وەرگرن و، ئەوەندەی پێویستیی و نیازمەندییان ناهێڵێ، بە کاری بێنن، بە مەرجێك ئەوە هەمووی لە سنووری میانڕەویدا بێت و، نەکەوێتە نێو جوغزی

دەستبلاویی و سەقیلیی و، بۆیان نییە لە خواردن و خواردنەوە و جل و بەرگ و کاروباری ژیانیاندا، زیادەڕۆیی بکەن و، بۆیان نییە سەقیلیی (ڕژدیی) لەگەڵ خۆیان بکەن و، دەبێ لەو نێوانەدا میانڕەوبن و ئەو سنوورە نەبەزێنن، چونکە خوا دەستبلاویی و دەست کردنەوەی بێ سنووری لەمەڕ ماڵ و سامان لێ حەرام کردوون، هەروەکو چۆن سەقیلیی و دەست قووچاندن لەگەڵ خۆی لەمەڕ ئەو شتەی پێویستی پێیەتی، حەرامی کردووە : ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا: بخۆن و بخۆنەوە، بەلام زێدەڕۆیی مەکەن﴾الاعراف:٣١، ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلاَ تَطْغَوْا فِيهِ: لەو ڕۆزییە چاکانەی پێمان بەخشیون، بخۆن و، تێی مەپەڕێنن﴾طه:٨١، ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا: (بەندە چاکەکانی خوا) ئەوانەشن کە لەکاتی ماڵ بەخشیندا، نە دەستبلاویی دەکەن و نە دەست قووچاویی و، لەو نێوانەدا دەمێننەوە.﴾الفرقان:٦٧، ﴿وَلاَ تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلاَ تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ: دەستەکانت دە گەردەنت وەرمەهێنە و، تەواویش ئاوەڵەیان مەکەوە.﴾الاسراء:٢٩.

جا ئەگەر تاك بۆی هەبێ بەقەدەر پێویستیی لە سامانی خوا هەڵگرێ، بۆشی هەیە بەقەدەر پێویستیی ئەو کەس و کارەشی کە دەبێ بیانژیەنێ، وەکو ژن و منداڵ و دایك و باوك، هەڵگرێت، هەروا بۆی هەیە هەندێك لە سامانی خوا هەڵگرێت تا بۆ پاراستنی سامانەکەی دیکە و خستنەکارو وەبەر هێنانی، بەکاری بێنێ، دەبێ هەموو ئەو کارەش لە نێو جوغزی میانڕەویی و، بێ دەستبلاویی و سەقیلیی ئەنجام بدات.

راستیی «سامان ئی خوایه»
چی لیّ دەکەویتەوە؟

راستیی ((سامان ئی خوایه))، ئەم ئەنجامانەی خوارەوەی لیّ دەکەونەوە :

١/ هیچ کەس- جا هەر کیّ بیّت- بۆی نییه به یەکجاریی ببیّته خاوەنی سامان و، کەس بۆی نیه بیّجگه له سوود لیّ وەرگرتن، مافیّکی دیکەی بەسەر سامانەوە هەبیّت، چونکه:

مافەکانی خوای گەورە لەباوەڕەوە نەگۆڕن و، هیچ مرۆڤیّك-فەرمان ڕەوا بیّت یان مسکیّن، تاك بیّت یان کۆمەڵ-بۆی نییه نه دەستیان تیّ وەردات، نه چاو پۆشیان لیّ بکات.

٢/ کۆمەڵ بۆی هەیه بەهۆی کاربەدەستان وئەهلی ڕاویّژەوە، کەنویّنەری ئەون، چۆنیەتی سوود وەرگرتن لەسامان ڕیّك بخات، چونکه سامان هەرچەنده ئی خوایه، بەلاّم بۆ سوودی کۆمەڵی داناوه، لەئیسلام دا وا باوه که هەر مافیّك ئی خوا بیّت، ئەوه بۆ سوودی کۆمەڵەو، کۆمەڵ نەك تاکەکان، بەسەری ڕادەگەن.

٣/ ئەگەر بەرژەوەندی گشتی بخوازیّت، کۆمەڵ بۆی هەیه بەهۆی نویّنەرەکانیەوه لەکاربەدەستان وئەهلی ڕاویّژ، سامان لەکەسیّ بستیّنیّ بەمەرجیّك بەشیّوەیەکی لەبار سامانەکەی بۆ بژیّریّ، چونکه ئیسلام ڕیّ به داگیرکردن نادات و، نابیّ سامان لەکەس بسیّنریّت، بەخۆشی خۆی نەبیّت، هەروەهاش لیّ ستاندنی ناڕەواش دروست نیه، وەکو خوای گەورە دەفرمویّت﴿وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ: له خواردنی ماڵی یەکتر بەناڕەوا

دورکەونەوە.﴾البقرة :١٨٨ و، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ : ((كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَعِرْضُهُ وَمَالُهُ: هەموو شتێکی مسوڵمان لە مسوڵمان حەرامە، سەر و نامووس و ماڵی.))، دەشفەرموێ: ((إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ: بێگومان سەر و ماڵتان لێك حەرامە)).

٤/ ئیسلام هەرچەندە ڕێی خاوەنایەتی بێ سنووری داناوە، بەڵام ڕێشی داوە کۆمەڵ-کە مافەکانی خوا دەپارێزێ وچۆنیەتی سوود لێ وەرگرتنیان ڕێك دەخات بەهۆی نوێنەرەکانیەوەئەگەر بەرژەوەندی گشتی بخوازێت خاوەنایەتی کەسێك بەسەر سامانێکی تایبەتییەوە کەم کاتەوە، وەکو کەم کردنەوە خاوەنایەتی زەوی کشتوکاڵ بەئەندازەیەکی دیاری کراو، یان خاوەنایەتی زەوی بیناسازی.

مافی سوود وەرگرتنی مرۆڤ لەسامانی خوا چی لێ دەکەوێتەوە؟

مافی سوود وەرگرتن لەسامانی خوا و،هەبوونی ئەم مافەش، ئەم ئەنجامانەی لێ دەکەوێتەوە :

١/ هەرچەندە کۆمەڵ پارێزەری مافی خوایە، کە خاوەنیەتی سامانە، بەڵام بۆی نیە دەست لەخاوەنایەتی تایبەتی سوود لێ وەرگرتنی خەڵك وەردات، مەگەر لە رووی ڕێکخستنی مافی سوود لێ وەرگرتن و، بۆی نیە خاوەنایەتی سوود لێ وەرگرتن- کەخوا بۆ خەڵکی داناوە- حەرام کات.

٢/ بێ گوومان خاوەنایەتی سوود لێ وەرگرتن، هەروەکو چۆن بەکەسێکەوە بەندە، بەگواستنەوەی ئاڵوگۆڕیشەوە بەندە، خاوەنی مافی سوود لێ وەرگرتن،

دەتوانێ بەفرۆشتنی بارمتەو وەسیەت و لەدەست تێوەردانی دیکەی ڕەوا، بیداتە خەڵکی دیکە، هەروا لەدوای مردنی خاوەنەکەی، دەبێتە ئی پاشماوەکانی کە میراتی دەگرن.

٣/ خاوەنایەتی سوود لێ وەرگرتن، لەبنەڕتدا بۆ تاکەکان هەمیشەییە، واتە : بۆ ماوەیەکی دیاری کراوە وە بەند نیە، دروستە شتێك لەبەردەسی کەسێ دابێت و، سوودی لێ وەربگرێت تا دەمرێت و ئنجا منداڵ و نەوەکانی بەمیرات بیگرن تامردن، وەکو لەمەسەلەی وەقف دا.

٤/ بێ گومان خاوەنایەتی سوود لێ وەرگرتن، بۆ ئەوەیە تاك بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ سوودی لێ وەر بگرێت و، کۆمەڵیش بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ سوودی لێ وەربگرێت، جا ئەگەر بابای سوود وەرگر سامانەکەی ڕاگرت و سوودی لێ وەرنەگرت، ئەوە کۆمەڵیش سوودی لێ وەرناگرێت، لێرەدا کۆمەڵ بۆی هەیە لێی بستێنێ، بەمەرجێ بەگوێرەی نرخەکەی بۆی ببژێرێت

مافی خەڵکی لەسامانی خوادا

جا ئەگەر هەموو کەس لەو سنورانەدا کەباسمان کردن، مافی سوود وەرگرتنی لەسامانی خوا هەبێت، ئەوە خەڵکی دیش چەند مافێکیان هەن، کەخوا لەو ماڵە فەرزی کردوون، لەسەر ئەو کەسانەی سامانەکەیان لەدەستدایە، پێویستی کردوە وەکو جێ نشینی سەر ماڵی خوا ڕەفتار بکەن، ئەو مافانەش ئەمانەن :

١/ زەکات :

ئەویش فەڕزێکە لەسامانی خوا دا و، هەرکەسێکی بەشێی لەسامانی خوای لەدەست دابێت، لەسەری پێویستە لەو سامانەی دەرکات، هەرکاتێك گەیشتە

بڕێکی دیاری کراو، دەیداتە دەوڵەت تا بەگوێرەی دەقەکانی قورئان بیداتە ئەو کەسانەی پێویستیان پێ یەتی.

زەکاتیش لەپایەکانی ئیسلامە، پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێ: ((بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لا إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ وَحَجِّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطاعَ إِلَيهِ سَبِيلاً: ئیسلام لەسەر پێنج پایان بنیات نراوە: شایەتی دان کە بێجگە لەخوا چ پەرستراوێکی دیکە نین و، موحەممەد بەندە و نێرراوی خوایە و، نوێژکردن و زەکات دان و، ڕۆژووی ڕەمەزان و حەجی ماڵی خوا بۆ کەسێك کە بۆی مەیسەر بێت.)).

زۆربەی دەقەکانیش، وێکڕا باسی نوێژو زەکات دەکەن، وەکو خوا دەفەرموێ ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ: نوێژ بکەن و ڕۆژوو بگرن﴾البقرة:٨٣ هەروا دەفەرموێ ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ: جا ئەگەر تۆبەیان کرد و، زەکاتیان دا، ڕێیان بەردەن.﴾التوبة:٥، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ :((أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ: فەرمانم پێکراوە شەڕ لەگەڵ خەڵك بکەم تا ئەو کاتەی شایەتی دەدەن کە بێجگە لەخوا چ پەرستراوی دیکە نین و، موحەممەد ڕاسپێرراوی خوایە و، نوێژ دەکەن و زەکات دەدەن، جا ئەگەر وایان کرد، ئەوە سەر و ماڵی خۆیان لەمن پارازتووە و حیسابیشیان عایدی خوایە.)).

زەکات لە سامان دا فەرزە، لەبەر ئەوە لەسەر پیاو وئافرەت و گەورەو بچوك پێویستە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا: لە دارایییەکی هەیانە، سەدەقەیان لێ وەرگرە، تا بەوە پاك و خاوێنیان کەیەوە﴾التوبة:١٠٣. بڕەکەشی بەپێی جیاوازی سامانەکە دەگۆڕێت، جاری وا هەیە دەگاتە دە یەکی سامانەکە، وەکو لەدەغڵ ودانا، جاری واشە

دەگاتە (٢/٥)ی سامانەکە وەکو لە خشڵ (زێڕ وزیو)وە پارەدا، هەندێك جاریش لەوە کەمتر، وەکو لەزەکاتی ئاژەڵدا. هەر سامانێکش ساڵی بەسەر دا بسوڕێتەوە، زەکاتی لێ دەکەوێ، وەتە ساڵێکی تەواو لەبەر دەستی ئەو کەسە دا بێت کە لەسەری جێ نشینە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرمێ : ((لا زَكَاةَ عَلَى الْمَالِ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ: هیچ سامانێك، تا ساڵی بەسەردا نەسوڕێتەوە، زەکاتی لێ ناکەوێ.)).

٢/ بەخشین :

سامان بەخشینیش لە ئیسلامدا، بە خەسڵەتێك لەو خەسڵەتانە دادەنرێت کە بە نیشانەی ئیسلامەتی و ئیمانداری گوێڕایەڵی خواو، ئەنجامدانی فەرمانەکانی لەقەڵەم دەدرێت و،کاتێك خوا باسی پارێزگاران دەکات، دەفەرموێ ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ: ئەوانەی کە نوێژ دەکەن و لەوەی پێمان داون، دەبەخشن﴾البقرة:٣. و، باوەڕ کردن بە نادیار(غیب) ونوێژ کردن و سامان بەخشینی، وەکو یەك حیساب کردوون و، هەمووی بەنیشانەی تەقوا داناون.

خواش وا باسی باوەڕداران دەکات کە ئەو کەسانەن لەخوا دەترسن و، ئەگەر ناوی بڕا دڵیان ڕادەچڵەکێت و،ئایەتەکانی خوا یان بۆ بخوێنرێتەوە، باوەڕیان زیاد دەکات و، ئیش دەکەن و ئەوەندەی لەدەستیان دێ، بەچاکی ئیشەکەیان دەکەن و، دوای ئەوە پشت بەپەروەردگاریان دەبەستن و، ئەو کەسانەن کە نوێژ دەکەن وە لەو سامانەی خوا پێی داون، دەیبەخشنەوە.

خوا جەختی بۆ کردووین کە ئەو خەسڵەتانە، خەسڵەتی باوەڕداری ڕاستەقینەن، کەواتە : بەخشین خەسڵەتێکە لە خەسڵەتەکانی باوەڕدار و، نیشانەی باوەڕی ڕاستەقینەیە ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ(٢)الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَمِمَّا

رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ(٣)أُوْلَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا: بڕواداران هەر ئەوانەن کە هەر کاتێك ناوی خوا هێنرا، دڵیان ڕادەچڵەکێ و، ئەگەر ئایەتەکانی خوێنرانەوە، ئیمانیان زیاد دەکا و، پشت بە پەروەردگاریان دەبەستن. ئەوانەن کە نوێژ دەکەن و لەوەی پێمان داون، دەبەخشن، ئەوانە بڕواداری ڕاستن.﴾الانفال:٢-٤.

بەڵکو بەخشین لەئیسلامدا، بەبنەڕەتێك لەبنەڕەتەکانی خێرو چاکە دادەنرێت چاکە بەبێ بەخشین تەواو نابێت، چونکە خوا دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُوْلَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ: کاری چاك ئەوە نیە ڕوو دە ڕۆژهەڵاتێ، یان ڕۆژئاوا بکەن، چاکە ئەوەیە باوەڕتان بە خوا و ڕۆژی دوایی و فریشتان و کتێب و پێغەمبەرانی خوا هەبێ و، لەو سامانەی کە زۆریشتان خۆشدەوێ، بەشێك بدەن بە خزمان و هەتیوان و هەژاران و ڕێبواران و سواڵکەران و، کۆیلانی پێ بکڕنەوە و، نوێژ بکەن و زەکات بدەن و، هەرکاتێکیش پەیمانێك دەبەستن، نەیشکێنن و، لە نەداریی و گرفتاریی وە تەنگانەدا خۆڕاگر بن، ئەوانەن کە ڕاست دەکەن و، هەر ئەوانەشن پارێزکارانی لەخواترس.﴾البقرة:١٧٧.

لەدەقی ئایەتەکانەوە ئەم شتانەمان بۆ دەردەکەون :

یەکەم : باوەڕهێنان بەخوا وبەفریشتەکانی وبەکتێبەکانی و پێغەمبەرەکانی وڕۆژی دوایی، بەبنەڕەتێك لەبنەڕەتەکانی خێروچاکە داناوەو، ئەو کردەوە چاکانەش کە لەباوەڕ دەکەونەوە وئەنجامی ئەوەن، بەدووەم بنەڕەتی خێر و چاکەی داناوە–جا خێر و چاکە ئەوەیە کە ئیسلام ئامانجیەتی و، ئەو بنەڕەتانەی لە سەریشیان بنیات دەنرێن، باوەڕی یەتی و ئەنجام دانی ئەو

کارانەیە، ئەو باوەڕە دەخوازێت، وەکو خوای گەورە دەفەرموێ ﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ: با لەئێوە کۆمەڵێك پێك بێت بانگەواز بکەن بۆ کاری چاك و، فەرمان بە چاکە بکەن و ڕێ لە خراپە بگرن و، هەر ئەوانەن سەرکەوتوو.﴾آل عمران:١٠٤

جا ئامانج بانگەوازکردنە بۆ چاکە و، دەستەواژەی (وسیلة)ش فەرمان کردن بە چاکە و ڕێ`گرتن لە خراپەیە، هەموو ئیسلامیش دەکەوێتە ناو جوغزی ئەو دوو کارەوە، وەکوو خوا دەفەرموێ : ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ: بۆ هەر کۆمەڵێك لە ئێوە، ڕێ و شوێنێکمان داناوە، ئەگەر خوا مەیلی لێبا، هەمووی دەکردنە یەك نەتەوە، بەڵام ویستی خوا وابوو لەو شتانەی کە پێی داون بە تاقیتان بکاتەوە، دەسا ئێوەش لەکاری چاك پێشبڕکێ لەگەڵ یەکدی بکەن، هەمووتان دەگەڕێنەوە لای خوا و، ئەو کاتە ئاگادارتان دەکا لەسەرچی کێشەو لە نێودا پەیدا بووبوو.﴾المائدة:٤٨ چونکە ئامانجی ئاینەکان تەنها چاکەیە و، ئاینەکان خەڵك تەنها بۆ دەست پێشخەری لە کاری چاك بانگ دەکەن و، دەستەواژەیان بۆ ئەو کارە، باوەڕ بە خوا و ئیش کردنە بە گویرەی فەرمانی خوا.

دووەم: بەخشینی لەسەر ڕووی ئەو کارە چاکانە داناوە خێر و چاکە وەدیدێنن و، مەبەست لە ئامانجی ئیسلامن، هەروا دەقەکە بەخشینی خستۆتە پشت نوێژ و زەکاتەوە، ئەویش بەڵگەیەکی تەواوە بۆ گەورەیی بەخشین لە ئیسلامدا و، نیشانەی ئەوەشە ئەو موسوڵمانەی نەبەخشێت، ئیسلامەتیەکەی تەواو نیە.

هەڵبەت خوای گەورەش بۆی ڕوون کردووینـەوە، کە تا لەو سامانەی کە لامان هەرە خۆشـەویسـت و بەڕێزە، نەبەخشین، ناگەینە ئەو ئامانجەی ئیسـلام هەوڵی بەدیهێنانی دەدات، کە خێر و چاکەیە، ئەوەتا دەفەرموێ :

﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ: تا لەو شتەی کە ئێوە خۆشتان گەرەکە، نەبەخشن لەڕێی خوادا، هەرگیز هیچ خێرو پێناگات.﴾آل عمران:٩٢ و، هەرکەسێکیش لەو شتەی خۆشی دەوێ، ببەخشێت، شتی دیکەی پێ ئاسانە.

لەوەی ڕابرد بۆمان دەردەکەوێت کە ئامانجی ئیسلام چاکەیە و، دەستەواژەکانیشی بۆ چاکە، باوەڕ و کردەوەی چاکە و، نەبەخشین دەبێتە هۆی نەگەیشتن بە ئامانجی ئیسلام، کە چاکەیە، جا ئەگەر بەخشین دەستەواژەیەك بێت لە دەستەواژەکانی ئیسلام بۆ چاکە و، ئەنجامێك بێت لە ئەنجامەکانی باوەڕ بە خوا، ئەوە ئەو مسوڵمانەی نابەخشێت، شاهیدیی سەرپێچی کردنی فەرمانی خوا لە سەر خۆی دەدات و، ڕێ لە ئیسلام دەگرێت و، بەڕاستی باوەڕی بە خوا نییە.

جۆرەکانی بەخشین :

بەخشینیش دوو جۆرە : بەخشینی فەرز و بەخشینی بە خوایشت (تطوع).

بەخشینی فەرزیش دوو جۆرە : بەخشین لە پێناوی خوادا و، بەخشین بەو کەسانەی پێویستیان پێ یەتی.

بەخشینی فەرز ئەوەیە کە هەر دەبێ ئەنجام بدرێت و، دەوڵەت بۆی نییە بۆ پێداویستیی خۆی خەرجی کات، جا ئەوەی ماڵەکەی لەبەردەست دایە ڕازی بێت یان نا، بەڵام بەخشینی بە خوایشت ئەوەیە کە کابرا بە خۆشی خۆی ئەنجامی بدات، بێ ئەوەی کەس تۆبزیی لێ بکات.

بەخشین لە پێناوی خوادا :

بەخشین لە پێناوی خوادا فەرزە و، هەموو ئەو شتانە دەگرێتەوە کە بۆ بەرزکردنەوەی دینی خوا و، بەرگری لێ کردنی و بڵاوکردنەوەی ئیسلام لە نێو خەڵکدا و، بەرپاکردنی حوکمەکانی، دەبەخشرێن.. جا هەر کەسێك سامانی

خوای لەبەر دەست دا بێت، لەسەریەتی لەو ڕێ یەدا لێی ببەخشێت و، دەوڵەتی ئیسلامی مافی ئەوەی هەیە بەشی بەرزکردنەوەی دینی خوا، لەو ماڵ و سامانەی لە دەستی خەڵکیدایە، وەربگرێت، ئەوەش سەرف کردنی سامان بۆ خۆئامادەکردن لە دژی دوژمن، یان دەرکردنی، یان بەرزکردنەوەی ئاستی موسوڵمانان بە گشتیی، لە ڕووی زانستی و کۆمەڵایەتی و وەرزشی یەوە، دەگرێتەوە، هەروا بڵاوکردنەوەی ئیسلام و، بەرپاکردنی حوکمەکانی لە نێو خەڵکیدا، ئەوە هەمووی بەخشینە لە پێناوی خوادا، چونکە ئیش کردن لە پێناوی خوادا، گوێڕایەڵیی فەرمانەکانی خوا لە جیهادکردن و حوکمڕانی و یەکسانی و دادپەروەریی و شتی دیی دەگرێتەوە.

بەخشینیش لە پێناوی خوادا جیهادە، چونکە جیهاد وەکو چۆن بە گیان دەکرێ، بە ماڵیش و بە هەردووکیشیان پێکەوە دەکرێت و، خوا فەرمانی بە موسوڵمانان کردووە تێکڕا بە پیر و جوان و هەژار و دەوڵەمەندەوە ڕاپەڕن و، بە سەر و ماڵیان لە پێناوی خوادا جیهاد بکەن، وەکو دەفەرموێ: ﴿انفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالاً وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ: سووکبار بن، یان گرانبار بن، بۆ غەزایە ڕێ دابگرن و، لە گیان و ماڵ بەخت کردن درێغی مەکەن، گەر بزانن هەر بەقازانجی خۆتانە.﴾التوبة:٤١... هەروا خوا جیهادکردن بە سەر و ماڵی، بە نیشانەی ئیمانی مرۆڤ و، بەڵگەی ڕاستیی ئەو ئیمانە داناوە: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُوْلَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ: خاوەن باوەڕ ئەو کەسانەن کە بڕوایان بە خوا و پێغەمبەری هەیە و، تووشی دوودڵیی نەبوون و، بە گیان و ماڵ لەڕێی خوادا تێکۆشاون و، هەر ئەمانە بەڕاستیانە.﴾الحجرات:١٥.

دیارە خوا سەر و ماڵی بە بەهەشت لە بڕوا داران کڕیوە : ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ: خودا گیان و سامانی باوەڕدارانی کڕیوە

و لەباتیان دەیانخاتە بەهەشتەوە.﴾التوبة:١١١. و، ئەو سەودایەشی بە بازرگانی یەکی بە قازانجی ڕزگارکەر داناوە : ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ(١٠)تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ: ئەی گەلی خاوەن باوەڕان، دەتانەوێ مامڵەیەکتان پێ بێژم کە لە ئازارێکی بەژان ڕزگاروکا؟ بڕوا بەخوا و بە پێغەمبەری ئەو بێنن و، بە دارایی و گیانی خۆتان، لەڕای خودا تێبکۆشن.﴾الصف:١٠-١١. وە سامان نەبەخشین لە پێناوی خوادا، بە خۆ بە هیلاك دان داناوە : ﴿وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلاَ تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ: ماڵی خۆتان لەڕاهی خودا ببەخشن، خۆشتان بە فەتەرات مەدەن بەدەستی خۆ..﴾البقرة:١٩٥، جا ئەگەر مسوڵمانان لە پێناوی خوادا، بۆ پشتگیری لە دینەکەی و بەرزکردنەوەی، هەرچی هێز و سامانی لە دەستیان دێ، نەیانبەخشێ، ئەوە خۆیان بە هیلاك داوە و، دوژمنیان بە سەر خۆیاندازاڵ کردووە، لە ئەبوو ئەیووبی ئەنصاڕی یەوە دەگێڕنەوە، کە گوتوویەتی: بێ گومان ئەو ئایەتە لەسەر ئێمەی کۆمەڵی پشتیوانان(انصار) هاتۆتە خوارێ، کاتێك خوا دەستەڵاتی دا بە ئیسلام و پشتیوانانی زۆر بوون، بە دزیی بە یەکدیمان دەگوت : بەڕاستی ماڵ و سامانەکەمان بە فیڕۆ چوو، ئەوەتا خوا ئیسلامی سەرخست، واچاکە ئەوجار دەست بەماڵەکەمانەوە بگرین و ئەوەی لە دەست چووە، تێی هەڵێنینەوە، جا ئەو ئایەتە بۆ بەرپەرچ دانەوەی ئەو قسەیەی ئێمە هاتە خوارێ و، مەبەست لە خۆ بە هیلاك دان لێرەدا، دەست بە سامانەوە گرتن و زیاد و پەروەردەکردن و نەبەخشینیەتی لە پێناوی خوادا.

جا ڕاستە خوای گەورە ئەو کەسانەی بە سەر و ماڵیان لە پێناوی خوادا جیهاد دەکەن، لەو کەسانەی بە چاکتر داناون کە هەر بە ماڵ جیهاد دەکەن، بەڵام پەیمانی چاکەی بە هەردووکیان داوە : ﴿لاَ يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ

وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلاً وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى: ئەو بڕوادارانەی هەر لە ماڵی خۆیان دەمێنن، جیا لەوانەی نوقوستانن، دەگەڵ ئەوانەی دەچنە جەنگ لەڕای خودا و، ماڵ و گیانیان لەڕێی ئەودا بەخت دەکەن، وەکو یەك نین، خودا غەزاکارانی بەرانبەر بە خانەنشینان بە پلەیەك سەرخستووە، خودا بەڵێنی بە هەموو لایەك داوە کە چاکەیان دەگەڵ دەکا..﴾النساء:٩٥.

جا هەر کەسێك سامانێکی لەبەر دەستدا بێت، دەبێ لە پێناوی خوادا لێی ببەخشێت و، لە پێناوی بەرزکردنەوەی دینی خوا و پاراستنی ئیسلامدا، جیهادی پێ بکات و، ئەوەی جیهاد بە گیانی لە دەست بچێت، نابێ جیهادی ماڵی لە دەست بچێت، چونکە هەر کەسێك نە بەسەر، نە بە ماڵ، جیهاد نەکات و تواناشی هەبێت، ئەوە لە ڕەحمەتی خوا بێ بەشە و خۆی تووشی ئاگری دۆزەخ دەکات، لەسەردەمی پێغەمبەریشدا ﷺ حەزیان نەدەکرد بە سەر و ماڵیان لە پێناوی خوادا جیهاد بکەن، خواش قەولی ئاگری دۆزەخی پێدان و، نەیهێشت پێغەمبەر ﷺ نوێژ لەسەر مردوانیان بکات، یان بچێتە سەرقەبریان:

﴿فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلاَفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لاَ تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ(٨١) فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ(٨٢)فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِي أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِي عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ(٨٣)وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلاَ تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ: ئەوانەی بەوە دڵخۆشن کە لە ماڵی خۆیان مان و، لە هاوڕێ بوون دەگەڵ خوا و پێغەمبەری خۆیان بوارد و، نەیانویست گیان و ماڵیان لەڕاهی خودا بەخت کەن و، دەیانگوت: لەم گەرمایەدا وەدەر مەکەون، بڵێ: ئەگەر تێگەیشتنیان هەبوایە، خۆ ئاگری جەهەندەم زۆر گەرمترە. هەرکەسێکیشیان لێ بمرێ، نابێ نوێژی لەسەر بکەی

و، لەسەر گۆڕی ڕامەوەستە، ئەوان حاشایان لە خوا و پێغەمبەر کرد و بەلاڕێیی مردن.﴾التوبة: ٨١-٨٤.

خوای گەورەش بۆ ئەو کەسانەی سامان کۆدەکەنەوەو، لە پێناوی خوا نایبەخشن، ئەشکەنجەیەکی بە ئێشی ئامادە کردووە : ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ: ئەوانەی زێڕ و زیویش کۆدەکەنەوەو، لەڕێی خوادا نایبەخشن، مزگێنی سزایەکی بەئێشیان بدەیە.﴾، ئەوەش ئەو بە هیلاك چوونەیە، خەڵك بە بەخیلی و نەبەخشین لە پێناوی خوادا، خۆیان تێ داوێن.

هەموو مسوڵمانێکیش-مادام هەیبێ لە پێناوی خوادا ببەخشێت- داوای بەخشینی لێ دەکرێت، بەڵام ئەگەر نەبێت، گلەیی لێ ناکرێت و، هەرئەوەندەی لەسەرە، دەربارەی گوێڕایەڵیی خوا و پێغەمبەر و سوود گەیاندن بە کۆمەڵی مسوڵمانان، قسەی خێر بکات و، خوای گەورەش هەر بە قەدەر توانای مرۆڤ ئەرکی دەخاتە سەر و، هیچ مرۆڤێکی چاکەکار _ بە کردەوە یان بە قسە _ بە قەدەر توانای، بە گوناحبار دانانێ : ﴿لَّيْسَ عَلَى الضُّعَفَاء وَلاَ عَلَى الْمَرْضَى وَلاَ عَلَى الَّذِينَ لاَ يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُواْ لِلّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ: لەسەر ئەوانەی بێهێز و لەش بەبار و، ئەوانەی هێندە شك نابەن خێرات بکەن، سووچێك نییە، ئەگەر ئەوان بۆ خودا و پێغەمبەرەکەی، ئامۆژگاریی خەڵك بکەن، هیچ گلەیی‌یەك لەسەر چاکەکاران نییە، خودا لە گوناحان دەبوورێ و دلۆڤانە.﴾التوبة: ٩١.

بەخشین بەوانەی حەوجێ یان پێیەتی:

بەخشین بەو کەسانەی پێویستیان پێیەتی لەنێو کۆمەڵی ئیسلامیدا، دەکەوێتە خانەی بەخشین لە پێناوی خوادا، چونکە لە پێناوی خوادا، گوێڕایەڵیی خوا دەگرێتەوە، جا هەر بەخشینێکی لە جوغزی گوێڕایەڵیی

خوادابێت، ئەوە لە پێناوی خوادایە، بەڵام ئێمە بۆیە شوێنێکی تایبەتی و ناونیشانێکی سەربەخۆمان بۆ بەخشین بەوانەی حەوجێیان پێ یە دانا، چونکە خوای گەورەش لە چەند دەقێکی تایبەتیدا باسی کردووە، وەکو دەفەرموێ : ﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ: کاری چاك ئەوە نیە ڕوو دە ڕۆژهەڵاتێ، یان ڕۆژئاوا بکەن، چاکە ئەوەیە باوەڕتان بە خوا و ڕۆژی دوایی و فریشتان و کتێب و پێغەمبەرانی خوا هەبێ و، لەو سامانەی کە زۆریشتان خۆشدەوێ، بەشێك بدەن بە خزمان و هەتیوان و هەژاران و ڕێبواران و سواڵکەران و، کۆیلانی پێ بکڕنەوە.﴾البقرة:١٧٧.. هەروا: ﴿فَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ: کەوایە تۆ بەشی خزم و هەژار و ڕێبواری ئاتاج، وەلا بنێ و، هەر کەس بەشی خۆی بدەیە.﴾الروم:٣٨ و : ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ: دەربارەی دایێ و بابتان و خزمان و هەتیوان و هەژاران و هاوسای دیوار بەدیوار و هاوسای دوور و هەواڵی هەمیشەییتان و، ئەوانەی لە ڕێیە ماونەتەوە، ئەوانەی بوونە مڵکتان چاکە بکەن.﴾النساء:٣٦ و : ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ؟ قَالُوا: لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ، وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ: چی ئێوەی دە دۆزەخ کێشا؟ دەڵێن: ئێمە لەڕیزی نوێژگەران نەبووین و، خۆراکیشمان بە هەژاران نەدەبەخشی.﴾المدثر:٤١-٤٤. هەروا : ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا: لەو خۆراکەی کە خۆیان حەزی لێدەکەن، بە هەژار و بە هەتیو و بە بەدیل گیراوی دەبەخشن.﴾الانسان:٨، ﴿قُلْ مَا أَنفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ: بێژە: هەرشتێ چاك کە دەیبەخشن بیدەن بە دایێ و بابان و بەرخزمانی نزیکتان و هەتیوان و هەژاران و ئەوانەی لەڕێدا ماون.﴾البقرة:٢١٥.

﴿لِلفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لاَ يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لاَ يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا: **ئەوانە خێریان پێ دەشێ، کە لە خوداپەرستیدا بێدەرەتان ماونەتەوەو هێزی دەرکەوتنیان نیە کە بۆ خۆیان هەوڵێك بدەن، ئەوانەی ئاگایان لێ نین، وا دەزانن هیچ ئاتاج نین، چونکە حەیایان بەخۆیە و، وەکو سواڵکەری دیکە نین بە پارەپاڕ و پێداگریی سواڵ بکەن..**﴾البقرة:٢٧٣.

هەروەها: ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ: **لە سامانەکەشیاندا بەشێك بۆ سواڵکەر و بێبەشان هەیە.**﴾الذاريات:١٩.

بەخشینیش بە هەژاران، فەرزێکە خوا لە ساماندا فەرزی کردووە و، ئەو بابایەی جێنشینی سەر سامانی خوایە، بۆی نیە قەدەغەی بکات و، حکوومەتان بۆیان هەیە بە قەدەری پێداویستیی هەژاران، سامان لە دەوڵەمەندان بستێنن و، ئەگەر نەیکەن، ئەوە سەرپێچی یان لە فەرمانی خوا کردووە و، نیاز مەندانیان لەو مافانەی خۆیان، کە خوا بۆی فەرز کردوون، بێ بەش کردوون.

نیازمەندان و هەژارانیش مەرج نیە هەر هیچیان نەبێت بۆ ئەوەی موستەهەقی سامان پێ بەخشین بن، بەڵکو مەرج هەر ئەوەیە ئەوەی هەیانە بەشیان نەکات، جا هەرکەسێك داهاتی بەشی نەکات، ئەوە نیازمەند و هەژارە و، حکوومەتی ئیسلامی لە سەریەتی زیادەی سامانی دەوڵەمەندان وەرگرێ و، بیداتە ئەو جۆرە کەسانە.

جا هەروەکو چۆن زەکات پێی دەگوترێ: خێر(صدقە)، بەخشین بە هەژارانیش هەر پێی دەگوترێ (خێر) و، ئەو نیازمەندانەش کە فەرزە سامانیان بدرێتی، تەقریبەن هەر ئەو کەسانەن لەم ئایەتەدا زەکاتیان بۆ واجب کراوە: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ

وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنْ اللَّهِ: زەكات هەر دەبێ بدرێته هەژاران و كەمدەستان و ئەو كەسانەی بەسەریڕا دەگەن، بشبەخشرێت بۆ هۆگریی نەیاران و ڕزگاركردنی كۆیلان و قەرزداران لەڕای خودا و لەڕێگابەجێماواندا.. بڕیارێكه له خوداوه..﴾التوبة:٦٠.. ئەمەش بۆته هۆی سەر لێ تێكچوونی هەندێك كەس، كه پێیان وایه هەژاران بێجگه له زەكات، هیچ مافێكیان بە سامانەوە نییه، ئەوەش بێ گومان هەڵەیە، چونكه زەكات تاكه ماف نییه له سامانڈا، بەڵكو یەكەم مافه بۆ هەژاران، جا ئەگەر بەشیان بوو، ئەوە باشه، دەنا دەبێ سامانی دیكەیان بدرێتی، تا پێداویستیەكانیان دابین دەكات.

باشترین بەڵگەش بۆ ڕاستیی ئەو قسەیە، ئەوەیە كه قورئان له یەك دەقدا، بەخشین و زەكاتی لێك جیا كردۆتەوە و، هەریەك لەو دووانەی، لەو كارانه داناوە ئیمان دەیانخوازێ و، ئیسلام له پێناویاندا كار دەكات، ئەوەتا دەفەرموێ : ﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَآتَى الزَّكَاةَ: كاری چاك ئەوە نیه ڕوو دە ڕۆژهەلاتێ، یان ڕۆژئاوا بكەن، چاكه ئەوەیه باوەڕتان به خوا و ڕۆژی دوایی و فریشتان و كتێب و پێغەمبەرانی خوا هەبێ و، لەو سامانەی كه زۆریشتان خۆشدەوێ، بەشێك بدەن به خزمان و هەتیوان و هەژاران و ڕێبواران و سواڵكەران و، كۆیلانی پێ بكڕنەوە و، نوێژ بكەن و زەكات بدەن.﴾البقرة:١٧٧

ئەو دەقه به ڕاشكاوی باسی ئەوە دەكات، كه هەم بەخشین فەڕزە، هەم زەكاتیش.

لێك دابڕینی بەخشین و زەكاتیش به نوێژ، بەڵگەیە بۆ لێك جیابوونی بەخشین و زەكات و،باسكرانی هەركام له بەخشین وزەكات بەجیا لەئایەتێكدا،

ئەوە یەکلا دەکاتەوە کە هەر یەکەیان لەوەی دیکە جیایە و،هەردووکیان دوو واجبی لێك جیان و، ئەوەی بڵێ :زەکات واجبی بەخشینی هەڵوەشاندوەتەوە، ئەوە قسەی بێ بەڵگە دەکات، چونکە زەکات لەمەککە فەرز کراوە و، ئەو ئایەتەی باسیشمان کرد مەدینەییە، جا چۆن فەرزی پێشوو، فەرزی دوای خۆی پێ هەڵدەوەشێتەوە؟ بەڵکو چۆن دەقێك، بەشێکی، بەشێکی دیکەی هەڵدەوەشێنێتەوە؟

هەڵبەتە ڕێوشوێنی(سنة)ی پێغەمبەریش ﷺ وەکو قورئان بەخشین و زەکاتی بەدوو شتی لێك جیاو، هەردوکیانی بەدوو فەرزی جیاواز داناوە، لەئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەگێڕنەوە، کە پیاوێکی تەمیمی هاتە لای پێغەمبەر ﷺ و پێی گوت :پێغەمبەری خوا ئەمن سامانێکی زۆرم هەیە وە خاوەن کەس و کارو سامان و داراییێکی زۆرم، پێم بڵێ چی بکەم وچۆن سەرفی بکەم، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی (زەکاتی لێ دەرکە، چونکە پاك کەرەوەیەو پاکت دەکاتەوە و، هاتو چۆی خزمان بکەو و، مافی هەژارو دراوسێ وسواڵکەر بدە)).. ئەوتا پێغەمبەر زەکات وسەردانی خزمان ودانی مافی هەژاران و جیرانان وسواڵکەران، کەخوا بێ جگە لەزەکات فەرزی کردووە، لێکی جیا کردووەتەوە و، فاتیمەی کچی قەیس گێڕاویەتەوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (سامان، بێجگە لەزەکات، مافێکی دیکەشی تێدایە)) ئەوجار ئەم ئایەتەی خوێندەوە ﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ...: چاکە ئەوە نییە ڕوو دە ڕۆژهەلاتێ، یان ڕۆژئاوایە بکەن...﴾.

کەواتە : بەخشین فەرزێکی سەربەخۆیە و لە زەکات جیایە و، خوا بۆ پڕ کردنەوەی ئەو کەلێنانەی بە زەکات پڕ نابنەوە، فەرزی کردووە و، جاری واش هەیە لەوانەیە زەکات پێداویستییی هەژاران دابین بکات، وەکو سەردەمەکانی سەرەتای ئیسلام و، ڕەنگە هەندێك جار لێشیان زیاد بێت، وەکو سەردەمی

عومەری کوڕی عبدالعزیز، کە دەوڵەت کەسی نەدەدیتەوە، زەکاتی بداتێ، جا ئەگەر زەکات پێداویستیی هەژارانی پێ دابین نەکرا، ئەوە بەخشین دەبێتە فەرز بۆ گرتنی ئەو کەلێنەی بە زەکات ناگیرێ.

بەخشینی لە خۆڕا (طوعي) :

ئەم جۆرە بەخشینە، لە دوای هەردوو جۆرەکەی بەخشینی واجب دێت و، لێرەدا خاوەن سامان بە کەیفی خۆیەتی، ببەخشێت یان نەبەخشێت، لەبەرئەوە ناومان ناوە بەخشینی لە خۆڕا، پێشی دەگوترێ : خێری لە خۆڕا، کە ئەگەر کەسێك بیکات، خێری دەگاتێ و، ئەگەر نەشیکات، گوناحی ناگاتێ

هەڵبەت ئیسلام خەڵك بۆ بەخشین هان دەدات و، لە پێش چاوی خەڵکی خۆشەویست دەکات و چاکترین پاداشتی بۆ بەخشندان داناوە : ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ: بەسەرهاتی ئەو کەسانەی ماڵیان لەڕاهی خوادا بەخت دەکەن، وەك بەسەرهاتی دنکێکە حەوت گوڵان دەدات و، هەر گوڵەی سەد دانەی تێدایە، خودا چەند ئەوەندە پاداشت دەدا بە هەر کەس کە بیەوێ.﴾البقرة:٢٦١

.. پێشی ڕاگەیاندوون کە ئەو خێرەی بە ماڵ بەخشین دەیکەن، سەرئەنجام بۆ خۆیان دەگەڕێتەوە : ﴿وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ: هەرچی بەخێر دەیبەشنەوە، بۆ خۆتانە.﴾البقرة:٢٧٢.

هەروا داوای لێ کـردوون لە هەموو کاتێکدا بە شـەو و بە ڕۆژ و، بە نهێنی و ئاشـکرا ببەخشـن و، خێری گەورە و پاداشتی زۆری بۆ دابین کردوون : ﴿الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ: ئەوانەی بەشەو و بەڕۆژ، بەنهێنی و بە ئاشکرا، لەڕێگەی

خوا خێر دەکەن، لای خوا پاداشیان هەیه و، نه هیچ ترسێکیان لەسەرەو نه خەم دەخۆن.﴾البقرة:٢٧٤.

ڕێ و شوێنی پێغەمبەریش ﷺ له خەڵك هاندان بۆ سامان بەخشین، ڕێبازی قورئان دەگرێتە بەر، وەکو دەفەرموێ : ((ئەگەر بە دەنکە خورمایەکیش بێت، خێر بکەن، ئاوا گوناحان دەکوژێنێتەوە)) و، ((هەر کەسێك لە ماڵێکی حەڵاڵ- خواش هەر ماڵی حەڵاڵ و پاك قبوول دەکات- ببەخشێت، خوا بە دەستی ڕاست لێی وەردەگرێ و، زیادی دەکات، وەکو چۆن ئێوە خورماکانتان زۆر دەکەن تا بە قەدەر کێوی ئوحودیان لێ دێت)) و، ((هەموو کەس لە بن خێری خۆیدا دەبێت-لە ڕۆژی قیامەتدا- تا خوا هەق و حیساب لەگەل خەڵکی دەکات)).

ڕاددەی بەخشین :

ئیسلام دوو ڕاددەی بۆ بەخشین داناوە: ڕاددەی ئاسایی و، ڕاددەی پێویست، جا بەخشینەکە چ فەرز بیت، چ لە خۆڕا.

ڕاددەی ئاسایی بەخشین، هەموو ئەو سامانە دەگرێتەوە کە لە پێویستی جێ نشینی سەرسامانە کە زیادە، هەرچی لێی زیاد بێت، و هەرچەندێك بێت، وە بەر بەخشین دەکەوێت، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ : ﴿وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ الْعَفْوَ: لێت دەپرسن: چ لە ڕێی خوادا ببەخشن؟ بڵێ: ئەوەی لە پێویستتان زیادە.﴾البقرة:٢١٩، هەروا : ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ: چاوپۆشی بکە و فەرمان بەکاری چاك بدە و، واز لە نەزانان بێنە.﴾الاعراف:١٩٩، (عفو)یش ئەو سامانە دەگرێتەوە و لە پێویستی زیادە و، دوای دابین کردنی پێویستی یەکە چەند هاوەڵێك دەربارەی ڕاددەی بەخشین لە پێغەمبەر ﷺیان پرسی، ئەوانیش لەسەر زمانی سروش(وحي) وەڵامیان درایەوە، کە زیادە (العفو) پێچەوانەی (الجهد-سەختی)یە، بەو جۆرە مەعنای

ئایەتەکە وای لێ دیت : ئەوەی بۆیان ئاسانە و لە دەستیان دێت، دەیبەخشن، کە ئەو شتە دەگرێتەوە، کە لە پێداویستیی خۆیان زیادە، هەڵبەتە ئەو لێکدانەوە و تەفسیرە، زۆر لە خۆکردنە (تکلف)ی تێدایە و، لەگەڵ دەقە ئاشکراکەدا نایەتەوە و، پێچەوانەی ئەو حەدیسەیە لە پێغەمبەرﷺەوە گێڕراوەتەوە، کە دەفەرموێ: ((ئەی بنیادەم، ئەتۆ ئەگەر ئەوەی لە پێویستیی خۆت زیادە، ببەخشی، بۆ خۆت چاکترە و، ئەگەر نەیبەخشی، خراپە و، لەسەر ئەوەندەی کە هەر بەشی خۆت دەکات و لێت زیاد نییە، سەرکۆنە ناکرێی)). هەروا پێچەوانەی ئەو حەدیسەشە کە دەفەرموێ: ((خۆشیی لەو کەسەی ئیش بە زانیارییەکەی دەکات و، ئەو سامانەی لە خۆی زیادە، دەیبەخشێ و، قسەی زیاد لە پێویست ناکات))، هەروا لەگەڵ ئەم حەدیسەشدا نایەتەوە : ((سێ جۆرە دەست هەیە: دەستی خوا، کە بەرزترین دەستە، لە دوای ئەو دەستی بەخشندە دێت و، دەستی سواڵکەریش نزمترین دەستە، جا ئەوەی لە خۆت زیادە بیبەخشە و، لە بەرامبەر دەروون (نفس)ی خۆتدا، کەنەفت و بێ توانا مەبە)).. جا ئەوەتا پێغەمبەرﷺ (العفو) بەو سامانە لێکدەداتەوە کە لە خۆت زیادە و، داوای بەخشینی هەمووی دەکات و، داوامان لێ دەکات گلی نەدەینەوە و، بە ڕاشکاوی دەڵێ: ئەو کەسەی بەشی پێداویستی خۆی دێلێتەوە، سەرکۆنە ناکرێت، بەڵکو ئەو کەسە سەرکۆنە دەکرێ، کە ئەوەی لە خۆی زیادە، گلی دەداتەوە.

هەڵبەت هەندێك لە زانایان، پێداویستی بابای جێ نشینی سەر سامانیان، بە پێداویستیی ڕۆژانە لێکداوەتەوە و، هەندێکی دیکەشیان بە پێداویستیی مانگانەیان داناوە و، هەندێکیش بە پێداویستی ساڵانە و، بەڵگەشیان ئەوەیە کە پێغەمبەرﷺ ڕۆزیی ساڵێکی بۆ خێزانەکەی پاشەکەوت کردووە.

جا ئەگەر هەرچی لە پێداویستیی جێنشینیی سەر سامان زیاد بێت، وەبەربەخشین بکەوێت، پێویستە بزانین بەخشینی ئەو زیادەیە، تەنها کاتێك دەبێ ئەنجام بدرێت، کە خەڵکی دیکە پێویستیان پێی بێت، ئەگەر کەس پێویستی بەو زیادەیە نەبێت، ئەوە ئەو کەسەی سامانی بە دەستەوەیە، بۆی هەیە بە خۆشی خۆی ئەوەندەی حەزدەکات لێی ببەخشێت، تا دەگاتە هەموو زیادەکە، بەڵام ئەگەر خەڵك پێویستی بەو زیادەیە هەبێت، ئەوە بابای جێ نشینی سەر سامان، بۆی نییە هیچ شتێك لەو زیادەیە هەڵگرێت و، ئەگەر وا بکات، ئەوە هەقی خەڵکی دیکەی زەوت کردووە، ئەوەش تێگەیشتنی ئەبوو سەعیدی خودریی هاوەڵی پێغەمبەری خوایە، کاتێك گوێی لە پێغەمبەر بوو دەیفەرموو : ((هەر کەسێك وڵاخێکی زیادی هەیە، با بیداتە ئەو کەسەی وڵاخی نیە و، هەر کەسێك خۆراکی زیادی هەیە، با بیداتە ئەو کەسەی خۆراکی نییە)).. ئەبوو سەعید دەڵێ: ئەنجا پێغەمبەرﷺ باسی جۆرەکانی سامانی کرد، تا وای لێهات هەموومان زانیمان کەسمان مافی لە زیادەی ساماندا نییە.

دوای ئەوە، دەوڵەتی ئیسلامیش بۆی هەیە لە زیادەی سامانی دەوڵەمەندان هەلبگرێت و، بیداتە هەژاران، با پێویستیشیان پێی نەبێت، ئەوە لە کاتێکدا بەرژەوەندیی گشتیی بیخوازێت، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:

﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ: لەسەر چاکە و پارێزکاریی، یارمەتیی یەکدی بدەن، نەك لە سەر تاوان و غەدر.﴾المائدة:٢.

عومەریش ﷺ کەمێك پێش کۆچی دوایی، هەروا حاڵی بوو بوو، بۆیە فەرموویەتی: ئەگەر بمێنم، سامانی زیادەی دەوڵەمەندان دەستێنم و، دەیدەمە هەژاران، هەڵبەت عومەر لە (بیت المال) بۆ هەموو کەس، تەنانەت بۆ منداڵانیش، بەشی دانابوو و، خەڵك پێویستی بە سامانی دەوڵەمەندان نەبوو، بەڵام بۆیە وای گوتووە، چونکە دەیزانی سامانی دەوڵەمەندان یەکجار زۆر بووە

و، ترسا دەوڵەمەندان تووشی خۆشگوزەرانیی بێسنوور و لەخۆبایی بوون و، هەژارانیش تووشی حەسوودی و لاڕێیی بن، لەبەر ئەوە حەزی کرد بە گێڕانەوەی زیادە ماڵی دەوڵەمەندان بۆ هەژاران، مەسەلەکە هەڵبڕێت و، ئەگەر تەمەنی باقی با و وای کردبا، مێژووی ئیسلام دەگۆڕا.

پێویستیی خەڵکیش بە سامانی زیادە، تەنها بە پێداویستیی تاکەکان بە جیاجیا دیاریی ناکرێت، بەڵکو بە پێداویستیی هەمووشیان بە سەریەکەوە دیاریی دەکرێت، یان دەتوانین بڵێین: پێویستی خەڵك بە سامانی زیادە، بە دابین کردنی پێداویستیی کۆمەڵ لە دوای پێداویستیی تاکەکان، دیاریی دەکرێت و، پێداویستیی یەکانی کۆمەڵیش بێسنوورن و تەواو نابن، چونکە کۆمەڵ تا زیاتر پێشکەوێت و بەهێز بێت، پتر پێویستی بە پێشکەوتن و هێز دەبێت، تا پلە و پایەی لە نێو کۆمەڵانی دیکەدا بپارێزیت و، هەر کاتێك کۆمەڵ فەرمانی خوای بەجێ هێنا، بۆ لەنێوبردنی فەساد و خراپە، سەر لەنوێ پێویستی بە بەجێ هێنانی فەرمانی خوا هەیە.

کەواتە سامانی زیادە، بە دابین کردنی پێداویستیی یەکانی تاك و کۆمەڵەوە بەندە، جا ئەو کەسانەی ئەو سامانە زیادەیان لەبەردەستدایە، بۆیان نییە هیچی بۆ خۆیان بە کار بێنن، دەنا هەقی خەڵکیان خواردووە و، بۆشیان نییە بە کەیفی خۆیان لێی ببەخشن، مەگەر لە دوای ئەوەی هەم تاك و هەم کۆمەڵیش، ماف خۆی لێ وەرگرتبێ، هەرچەندە بەخشینی بە خۆشی خۆ(طوعي)، سوودەکەی بۆ خەڵك دەگەڕێتەوە، چونکە خێری بە خۆشیی خۆ، بە ئارەزووی بابای سامان بەخش بەندە و، چۆنی بوێ دابەشی دەکات، بەڵام بەخشینی فەرز، دەبێ تەنها بدرێتە کەسانی خاوەن ماف لەو سامانەدا.

بەڵام ڕاددەی پێویست لە بەخشیندا، ئەوە لە زیادەی سامانەوە دەست پێ دەکات، تا دەگاتە ئەو بەشەی بۆ دابین کردنی پێداویستیی بابای جێ نشینی

سەر سامان خۆی تەرخان کراوە و، خەڵکی دی، تاك و کۆمەڵ، ماف ئەوەیان هەیە کەم و زۆر بۆ دابین کردنی پێداویستیی نیازمەندان و، پاشەکەوت کردنی سامانی پێویست بۆ پارازشی ئاسایشی نێو خۆ و دەرەوەی دەوڵەت، لەو بەشەش هەڵگرن.

هەڵبەت رادەی بەخشین، مەگەر هەندێك پێداویستیی وا بکات، دەنا ناگاتە ئەو سامانەی خاوەن سامانەکەی بۆ خۆی پێویستی پێ یەتی. دەشتوانین لەسەر ئەو پێداویستیانە، چەند نموونەیەك لە سەرەتای سەردەمی ئیسلامدا بێنینەوە:

یەکەم نموونەش لە سەردەمی پێغەمبەرﷺدا بوو، کە فەرمانی بە مسوڵمانان کرد لە مەککەوە بۆ مەدینە کۆچ بکەن، ئەوانیش بە نهێنی کۆچیان کرد و، ماڵ و سامانیان بۆ هاوبەش پەرستانی قورەیش بە جێ هێشت و، کاتێك گەیشتنە مەدینە، زۆربەیان بژیۆی یەك رۆژیان شك نەدەبرد، هەڵبەت کۆچەران هەر لە بەر فەرمانی خوا و بۆ جیهاد کردن بە سەر و ماڵیان لە پێناوی خوادا، هەموو ماڵ و سامانی خۆیان بەجێ هێشتبوو : ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنْ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ: ئەو دەستکەوتە بۆ ئەو هەژارە دورە وڵاتانەیە کە لە ماڵ و زێدی خۆیان دەرکراون، چاوەڕوانی بەهرە و ڕەزامەندیی خوان و، یاریدەی خوا و پێغەمبەرەکەی دەدەن، ئەمانە ڕاستەکانن.﴾الحشر:٨

جا کاتێك پێغەمبەرﷺ گەیشتە مەدینە، کۆچەران و پشتیوانانی کردنە برای یەکدی و، کۆچەرانی بە سەر پشتیواناندا دابەش کردن و، لە هەرچی هەیانبوو، کەم و زۆر، کردینیە هاوبەش، هەڵبەت سامانی پشتیوانان، بەشی خۆیان و کۆچەرانی نەدەکرد، بەڵام ئەوان بە دڵفراوانیی کۆچەرانیان وەرگرتن و، هەرچەندە زۆریش پێویستیان بەو سامانە هەبوو کە دەیاندانێ، بەڵام ئەوانیان

له خۆیان به له پێشتر دانا، ئەوەشیان تەنها بۆ به دەنگەوەهاتنی خوا و جیهادكردن له پێناوی ئەودا كرد، لەبەر ئەوە شایانی ئەوە بوون خوا دەربارەیان بفەرمویّ : ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلاَ يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ: ئەو كەسانەش كه بەر لەوان له مەدینه نیشتەجیّ بوون و، به دلّ بڕوایان هێنا، حەز بەو ئاوارانه دەكەن كه پەنایان پیّهێناون و، بەدڵیش ئیرەیی نابەت بەوەی كه بەوان دراوە و، ئەوانیان پیّ له خۆ لەپێشترە، هەرچەندە دەست تەنگیشیان هەیە، ئەو كەسانەی خۆش له رژدیی دەپارێزن، ئەوان ڕزگارەكانن.﴾الحشر:٨.

ئەوە یەكەم نموونە بوو، كه بۆمان دەردەخات بەرژەوەندی ئیسلام پێویستیی كرد كۆچەران دەست له هەموو سامانی خۆیان هەڵگرن، ئەوانیش به دڵی خۆشەوە وازیان لیّ هێنا و، هەمان بەرژەوەندی خواستی پشتیوانانیش زۆربەی ئەو شتانەی كه زۆریان پێویست پیّ بوون، بكەنه قوربانی و، فەرمانی خوایان بەجیّ هێنا و، كۆچەرانیان به له خۆیان له پێشتر زانی.

نموونەی دووەمیش له سەردەمی عومەری كوڕی خەتابدا ﷺ بوو، كاتێك له ساڵی هەشتەمی كۆچیدا برسیەتی بلاو بۆوەوە و، تینی بۆ خەڵك هێنا، تا وای لیّ هات ئاژەڵی كێوی پەنای بۆ مرۆڤ و ئاوەدانی دەهێنا و، خەڵك مەڕی دەكوشتەوە و، لەبەر لەڕ و لاوازیی و خراپیی، وازی لیّ دەهانا و نەیدەخوارد، لەو حاڵەدا عومەر له خۆی گرت تا هەموو خەڵك نەبووژێتەوە، چەوریی و سپیایی و گۆشت نەخوات و، دەیگوت : ((ئەگەر به بەش كردنی خۆراك هەر ماڵێك بۆ دوو بەشی وەكو یەك نەبیّ، بەشی بژێوی خەڵكم خۆراك وەدەست نەكەویّ، دەیكەم، چونكه به نیوه تێری نامرن))، ئەوەشی تەنها له دوای داواكردنی یارمەتی له گەورەی شارەكانی گرت و، یەكەم كەس كه به دەنگیەوە

هات، ئەبوو عوبەیدەی جەڕراح بوو، کە چوار هەزار بار خواردنی بۆ هێنا و، عەمری کوڕی عاص، بە کەشتی و حوشتران خۆراکی بۆ هێنا و، بیست کەشتی و هەزار حوشتری بە بارە ئاردەوە بۆ نارد، لەگەڵ پێنج هەزار بەرگ و، موعاویە سێ هەزار حوشتری بە بارەوە و سێ هەزار عەبای بۆ نارد و، سەعدی کوڕی ئەبوو وەقاسیش هەزار حوشتری بە بارە ئاردەوە بۆ نارد و، هەموو ئەو شتە بە سەر هەژار و نەداراندا دابەش کرا، بەڵام بە حاڵ بەشی کرد، لەبەر ئەوە عومەر خەریك بوو خۆراکی هەموو ماڵێك بکاتە نیوە و، وا بکات هەموو کەس بە نیوە تێریی بژین.

هەڵبەت عومەر لەم کارەدا ئیلهامی لە گیانی ئیسلام وەرگرتووە و، چاوی لە پێغەمبەرﷺ کردووە، کە کۆچەران وپشتیوانانی کردوونەتە برا و، کۆچەرانی لە ماڵی پشتیوانان دامەزراندووە، تا خوا دەرووی لە کۆچەران کردۆتەوە و، دەستکورتی و هەژاری لە سەر لابردوون.

نموونەی سێیەمیش پاڵەوانەکەی، ئەبوو عوبەیدەی جەڕراحە ﷺ، کە خۆی و سێ سەد کەس لە هاوەڵانی پێغەمبەر، لە سەفەرێ بوون، هەندێکیان توێشوویان لێبڕا، ئەبوو عوبەیدە فەرمانی پێ کردن هەموو توێشووەکەیان لە دوو ناندیندا کۆبکەنەوە و، دوایی بە یەکسانی بەسەر هەموانیدا دابەش کرد.

بەو جۆرە ئیسلام وا لە خەڵکی دەکات لە تەنگانە و برسیەتیدا و، لە کاتی پێویستیدا، بۆ دابین کردنی پێداویستی و پاراستن و هێشتنەوەیان، دەستی یەکدی بگرن، لەو بارەشەوە لە پێغەمبەر ﷺ ەوە دەگێڕنەوە، کە دەفەرموێ : ((هەر کەسێك بەشی دوو کەسان خواردنی هەبوو، با بەشی کەسیکی دیکەش بدات و، ئەوەی بەشی چوار کەسان خواردنی هەبوو، با بەشی یەك دوو کەسی دیکەش بدات)).

بناوانی هه‌موو ئه‌و شتانه، ئه‌وه‌یه كه سامان سامانی خوایه و، ئیسلام له‌سه‌ر مسوڵمانانی فه‌رز كردووه، كه بۆ چاكه و له خوا ترسیی هاوكاریی یه‌كدی بكه‌ن : ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ: له‌سه‌ر چاكه و پارێزكاریی هاوكاری یه‌كدی بكه‌ن، نه‌ك له‌سه‌ر تاوان و ده‌ستدرێژی﴾المائدة/٢.

هه‌روا ئیسلام، كۆمه‌ڵی ئیسلامی له‌سه‌ر بناغه‌ی هاوكاریی كۆمه‌ڵایه‌تی داده‌مه‌زرێنی و، له سامانی ده‌وڵه‌مه‌نداندا ماف بۆ هه‌ژاران داده‌نێ : ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ: له سامانه‌كه‌شیاندا به‌شێكی ئاشكرا بۆ سواڵكه‌ر و بێبه‌ش هه‌یه.﴾الذاريات:١٩.

﴿فَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ: خزم و نه‌دار و رێبواری به‌جێماو، مافی خۆیان بده‌یه.﴾، ته‌نانه‌ت له ئیسلامدا هه‌ر كۆمه‌ڵێك كه‌سێكی برسی تێدا بێت، له خوا بێ به‌شه، وه‌كوو پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێ: ((خه‌ڵكی هه‌ر شوێنێك، كه‌سێكی برسیان له نێودابێت، ئه‌وه فریان به خواوه نییه)).

هه‌روا ئیسلام مسوڵمانان به خانوێك داده‌نێت كه به‌شه‌كانی، یه‌كدی به‌هێز ده‌كه‌ن و راده‌گرن، به‌ڵكو هه‌موو مسوڵمانان به یه‌ك له‌ش داده‌نێت، كه ئه‌گه‌ر ئه‌ندامێكی تووشی ئازار بێت، هه‌موو ئه‌ندامه‌كانی دیكه‌ی گیرۆده‌ی شه‌ونخوونی و ئێش و ئازار ده‌بن، ئه‌وه‌تا پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێ : ((مسوڵمان بۆ مسوڵمان، وه‌كوو خانووه، به‌شه‌كانی، یه‌كدی به هێز ده‌كه‌ن)) و ((موسوڵمانان له یه‌كتر خۆشویستن و به‌زه‌یی پێكداهاتنه‌وه و هاوسۆزییاندا، وه‌كو یه‌ك لاشه‌ن، ئه‌گه‌ر ئه‌ندامێكی ئازاری هه‌بێت، هه‌موو له‌شه‌كه دێته ژان و تووشی شه‌ونخوونی و ئازار ده‌بێت)).

هه‌روا ئیسلام له‌سه‌ر هه‌موو موسوڵمانێكی فه‌رز ده‌كات، به‌زه‌یی به برای موسوڵمانیدا بێت و، سته‌می لێ نه‌كات و پشتی به‌ر نه‌دات، هه‌روه‌كو

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ : ((ئەوەی بەزەیی بە خەڵکدا نەیەتەوە، خواش بەزەیی پێدا نایەتەوە)) و، ((مسوڵمان برای مسوڵمانە و، نە زوڵمی لێ دەکات و نە پشتی بەردەدات))، جا هەر کەسێك سامانی زیادەی هەبێت و براکەی بە برسیەتی ببینێ و فریای نەکەوێ، بێ گومان خوا بەزەیی پێدانایەتەوە و، هەر کەسێك بە برسی و ڕووتی بە جێ ی بێڵێت و، پشتیوانی خۆراك و پۆشاکی بداتێ، هەڵبەت ئەوە قسەی لەسەر نییە، پشتی بەرداوە.

قوڵە باسێك :

ئەوە پوختەی بیردۆزەی ئیسلام لەمەڕ خاوەنایەتیی سامان بوو و، ئەوەش ئەو بنەڕەتانە بوون لەسەریان بنیات دەنرێن و، نامانەوێ لەسەریان بڕۆین، چونکە ئەم کتێبە جێی نییە و، هەر ئەوەندەش باسی بیردۆزەی سامانمان کردووە، کە مافی حکوومەتەکان لە سامانی بەر دەستی خەڵکیدا و، مافی خەڵکی لەو سامانەدا، ڕوون بکەینەوە و، هیواداریین خوا سەرمان بخات بۆ دانانی کتێبێکی تایبەتی، تێیدا بە درێژیی باسی بیردۆزەکە و بوارەکانی جێ بە جێ کردنی ئەو تیۆرە ئابوورییە ئیسلامییانەی پێیانەوە بەندن و، ئەو شتانەی لە کۆمەڵی ئیسلامیدا لەو بیردۆزانە دەکەونەوە، بکەین.

حوکمڕانیی و فەرمانڕەوایی خوایە

- حوکمڕانیی ڕەوا کێیە ؟
- حوکمی ئیسلامی ئیسلام داڕشتنێکی سروشتیە
- ئیسلام بیروباوەڕو ڕژێم و سیستەمە
- ئیسلام دین و دەوڵەتە

حوكمڕانیی ئێ كێیە؟

دوای ئەوەی زانیمان خوا بەدیهێنەر و خاوەنی گەردوونە و، زەویی بە مرۆڤ ئاوەدان كردۆتەوە و، لەسەری كردوونەتە جێنشین و، فەرمانی پێ كردوون بە دوای ڕێڕووینی‌یەكەی بكەون و، هەر بە قسەی وی بكەن و، بە ئاسانی دەتوانین وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە، چونكە دوای زانینی ئەو ڕاستی‌یە، هیچ خاوەن مەنتیقێكی ساغ، ناتوانێ ئیعتیراف نەكات كە حوكم هەر بۆ خوایە و، مادام خوا بۆ خۆی بەدیهێنەر و خاوەنی گەردوونە، هەر بۆ خۆشی تێیدا فەرمانڕەوا و حاكمە و، لەسەر مرۆڤ پێویستە گوێڕایەڵی ئەو پەیامە بن، كە ناردوویەتە خوارێ و، حوكمی پێ بكەن، چونكە لە لایەكەوە، ئەوان بەو مەرجە كراونەتە جێنشینی سەر زەویی، كە پێڕەویی لە ڕێڕوونی‌ی خوا بكەن و، لە سەرێكی دیكەشەوە، جێنشینی خوان لەسەر زەوی و جێنشینیش بۆی نییە لە فەرمانی ئەوكەسەی كردوویەتی بە جێنشین، دەرچێت...

هەڵبەت دەقەكانی قورئانیش، پشتگیریی ئەو مەنتیقە ساغەی مرۆڤ دەكەن و، مرۆڤ وا لێ دەكەن پێڕەویی لەو پەیامە بكات لە خواوە هاتووە و، پێڕەویی كردنی شتی پێچەوانەی پەیامی خوا بە یەكجاری لێ قەدەغە كردوون:

﴿اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ: هەر فەرمانێكی لە پەروەردگارت ڕا بۆت دێ، پێكی بێنە، بە غەیرەز ئەو، كەس بۆ پەرستنێ ناشێ و، تۆ واز لەوانە بێنە شەریك بۆ خوا پەیدا دەكەن.﴾الانعام:١٠٦

﴿اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلاَ تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ: هەرچی له پەروەردگارتانەوه بۆتان نێرراوەته خوارەوه، شوێنی کەون و، لەوی بەدەر مەکەونه شوێنی سەرپەرشتانی دیکه..﴾.الاعراف:٣

خواش فێری کردووین، که هەق شتێکه و بەش بەش ناکرێ و، له دنیادا تەنها هەق و ناهەق هەیه و، هەر شتێکیش که هەق نەبوو، ناهەقه : ﴿فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلاَّ الضَّلاَلُ: لەپاش ڕاستیی چ شتێك هەیه بێجگه له گومڕایی؟ دەی چۆن له ڕاستیی لا دەدرێن.﴾یونس:٣٢. هەروا فێری کردووین که محمدی نێردراوی خۆی ﷺ به هەق ناردووه : ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا: ئێمه تۆمان به تێڕادیویی ناردوه، که مزگێنیش بدەی و بیشـــیان ترسێنی.﴾البقرة:١١٩... ئەو کتێبەی بۆشی ناردووه، هەر به هەق بۆی ناردووه : ﴿نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ: کتێبی به هەق و ڕاستی بۆ تۆ ناردۆته خوار.﴾آل عمران:٣، ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ: ئێمه ئەم قورئانەمان بۆ تۆ ناردۆته خوار، که هەرچی تێیدایه ڕاسته.﴾النساء:١٠٥.

جا ئەگەر خوا پێغەمبەرەکەی به ڕێڕوونیی و دینی ڕاســتەوه ناردبێت : ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ: خوا ئەوەیه که پێغەمبەری به ڕێنوێنی و دینی ڕاستەوه ناردوه.﴾التوبة:٣٣، ئەوه ئەو کەسانەی به دەنگ پێغەمبەرە و ئەو پەیامەوه که هێناویەتی، دەچن، ئەوه به دەنگ هەقەوه دەچن و، پێڕەویی له ڕێڕووێنیی دەکەن و شوێنی دەکەون، بەڵام ئەوانەی گوێ نادەنه پێغەمبەر و ئەو هەقەی هێناویەتی، ئەوه به دەنگ ناهەقەوه دەچن و، به دوای ئارەزووی خۆیان دەکەون و، گومڕاترین کەسیش ئەوەیه که به دوای ئارەزووی خۆی بکەوێت : ﴿فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ: ئەگەر وەڵامیان نەدایەوه، بزانه که ئەوانه پێڕەوی ئارەزویانن،

کێش خوا شارەزای نەکات و، پێڕەوی ئەلهای دڵی بێ، کەسی لێ گومڕاتر نیە، خواش ستەمکاران شارەزای ڕێگا ناکات.﴾القصص:٥٠.

خواش ئەوەی بۆ پێغەمبەرەکەی ناردووە، کردوویەتە بەرنامەی ژیانی ئێمەو، لە سەری پێویست کردووین، شوێنی بکەوین و، پابەندی ڕێ و شوێنەکانی بین و، لێی قەدەغە کردووین بە دوای یاسای مرۆڤ بکەوین و پابەندی یاسادانانی مرۆڤ کرد بین، چونکە ئەو یاسا و دەستوورانە، تەنها هەوا و ئارەزوو و سەرکوێریی خۆیانە، لە شێوەی یاسا و دەستووراندا دایدەڕێژن و، خەڵکی یان پێ گومڕا دەکەن و، لە بەرنامەی خوایان لادەدەن و، هەرچەندی بزانن و فێر بن، لە چاو زانیاری خوا، کە هەموو شتێك دەگرێتەوە، هەر هیچ نازانن و، هەر خواشە دەزانێت ڕێنوێنی و خێر و خۆشیی مرۆڤ بێنێتە دیی: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ: دواجار ئەتۆمان خستە سەر ڕێگە و شوێنێك لەم ئایینە، شوێنی کەوە و شوێنی ئەوانە مەکەوە کە نازانن.﴾الجاثية:١٨.

ئەو بەرنامەش کە خوا بۆ پێغەمبەری ناردووە و، لەسەری پێویست کردووین شوێنی بکەوین و ئیشی پێ بکەین، تەنها ئەو کتێبەی خوایە کە بەیانیان و ئێواران مســوڵمانان دەیخوێننەوە و، گوێی لێ ڕادەگرن : ﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ: ئەم کتێبە پیرۆز و پڕ پیتەشمان ناردۆتە خوار، گشتو پێڕەوی لەو بکەن و، ترسیشتان لە خودا هەبێ، بەشکو بەزەیی پێودابێ.﴾الانعام:١٥٥، ئەو کتێبەش قورئانی پیرۆزە : ﴿كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ: کتێبێکە نیشانەکانی بە ڕوونی شی کراونەتەوە، بە زمانی عەرەبییە بۆ کۆمەڵێك کە بزانن.﴾فصلت:٣.

دەقەکانی پێشوو سەلماندیان کە لە وڵاتانی مسوڵمانانیشدا، دەبێ حوکم و فەرمانڕەوایی بە گوێرەی شەریعەتی ئیسلام بێت، چونکە شوێنکەوتنی ئەوەی

خوا ناردوویەتە خوار، دەخوازێت حوكم بەوە بكرێت كە خوا ناردوویەتە خوار و، فەرمانڕەوایان ئەمری خوا بەجێ بێنن، چونكە ئەگەر هەندێك كەس پشتیوانن بەش بە حاڵی خۆیان و ئەوەی لە دەستیاندایە، پێڕەویی لە فەرمانی خوا بكەن، ئەوە لەو شتەدا كە پێوەندی بە خەڵكی دیكەوە هەیە و، لە دەستی ئەواندایە، ناتوانن پێڕەویی لە فەرمانی خوا بكەن و، ئەگەر لە كاتی تەبایی و كۆكیشدا بتوانن بە دوای فەرمانی خوا بكەون، ئەوا ناتوانن لە كاتی ناكۆكیدا پێڕەویی لێ بكەن و، ئەگەر توانیشیان وەكو تاك لەو شتەی ئی خۆیانە، بە پێی فەرمانی خوا كاربكەن، چۆن دەتوانن لەو شتەدا پێوەندیی بە فەرمانڕەوایانەوە هەیە، وابكەن، ئەگەر فەرمانڕەوایان بەو شتەوە، كە خوا ناردوویەتە خوار، پابەند نەبن؟ ئەوەندە بەس بوو كە بزانین خوا لە سەری پێویست كردووین لە كاتی ناكۆكی و دووبەرەكیدا، بەرنامەی خوا بكەینە داوەر و، لە مەڕ ئەو شتەی ناكۆكی و دووبەرەكی لەسەرە، حوكم بە یاسای خوا بكەین : ﴿فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ: ئەگەر لە شتێكدا تێك گیران، ئەوا حەواڵەی خوا و پێغەمبەری كەن.﴾النساء:٥٩، ﴿ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ: لەسەر هەرچی پێك نەهاتن، خوا بە ناوتان ڕادەگات.﴾الشوری:١٠.. بەس بوو ئەوەندە بزانین بۆ دڵنیابوون لەوەی كە حوكم هەر بۆ خوایە و، كاربەدەستان و مسكێنان دەبێ لە هەموو وڵاتێكی مسوڵمان نشیندا، لە هەموو هەڵس و كەوت و ڕێ و شوێنێكیاندا پابەندی ئەو پەیامە بن كە خوا ناردوویەتە خوار و، كتێبی خوا بكەنە دەستوور و یاسای باڵایان. بەڵام خوای گەورە كە دەربارەی مرۆڤ لە هەموو كەس زاناترە و، دەزانێ كە لە هەموو شتێك زیاتر گفتوگۆ و مشتومڕ دەكات، چەند دەقێكی بۆ ناردووین بە تەواویی یەكلایان كردۆتەوە، كە حوكم و فەرمانڕەوایی لە دنیا و قیامەتدا هەر بۆ خوایە : ﴿وَهُوَ اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الأُولَى وَالآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ: خوا هەر ئەوە و بێجگە لەوی كەسی

شیاوی پەرستن نییە، لە دنیا و لە قیامەتیش سوپاس هەر تایبەتی ئەوە، فەرمان هەر فەرمانی ئەوەو، بۆ لای ئەویش دەبرێنەوە.﴾القصص: ٧٠ و، بۆمان دەردەخەن کە خوا، پێغەمبەرانی تەنها بە مژدەدەر و ترسێنەریی ناردووە و، کتێبەکانی هەر بۆ ئەوە ڕەوانە کردوون تا خەڵك لە ژیاندا بیانکاتە یاسا و، بیانکەنە فەرمانڕەوا و، لەسەر لەبەری ژیانیاندا حوکمیان پێبکەن : ﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ: بەرێ خەڵك هەمووی چین و بەرەیەك بوون، خودا پێغەمبەرانی ناردن مژدەدەر و ترسێنەر بن، کتێبی ڕاست و ڕەواشی ڕەگەڵ خستن، ئەو شتانەی بوونە مایەی کێشەیان، بۆیان یەکلاکەنەوەو پێکیان بێنن.﴾البقرة: ٢١٣.

لەو دەقە یەکلاکەرەوانە وە تێدەگەین کە خوا قورئانی بۆ پێغەمبەر ﷺ ناردووە، تا ببێتە دەستوور و یاسای باڵای مرۆڤایەتی و، پێغەمبەریش بە گوێرەی حوکم و ڕێ و شوێنەکانی، وەکو خوا فێری کردووە، حوکم لە نێو خەڵکیدا بکات : ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ: ئەم کتێبەمان بۆ ناردووی، کە هەرچی تێیدایە ڕاستە، تا حوکم بەو شتە بکەی کە خوا پیشانی داوی.﴾النساء: ١٠٥.

تێشدەگەین لە خوای باڵا دەست بەندەکانی بە بێ ئیمان داناون و، سوێندیشی لەسەر خواردووە، تا ئەو کاتەی بۆ هەڵبڕینی کێشە و ناکۆکیەکانی نێوانیان، پێغەمبەر دەکەنە داوەر، بە گوێرەی حوکم و بەرنامەی خوا، حوکمیان لە نێودا بکات، هەر بەوەندەش بە باوەڕداری حیساب کردوون، بەڵکو سەرهەڵنەدانی هیچ جۆرە ناڕەحەتی و وەتەنگ هاتنێکیشی سەبارەت بە داوەریی و حوکمی پێغەمبەر و، تەسلیم بوون و گوێ ڕایەڵیی تەواویانی، بە مەرجی باوەڕدار بوونیان داناوە، هەڵبەت پێغەمبەریش تەنها بە گوێرەی

ڕێپڕوویێنی و بەرنامەی خوا و ئەوەی خـوا نیشـانی داوە، حـوکـم دەکـات : ﴿فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا: **جا سوێند بە پەروەردگارت، ئیمانیان تەواو نابێ تا تۆ نەکەنە فەرمانڕەوا بۆ هەڵبڕینی کێشەکانی نێوانیان و، لە پاشانیش هیچ خوتخوتە و گرێ و گوڵێکیان لەومەڕ فەرمانڕەوایییەکەت لە دڵدا نامێنێ و، بە تەواویی بۆی ملکەچ دەبن.**﴾النساء :٦٥.

هەروا لەو دەقە یەکلاکەرەوانەوە تێدەگەین کە خوا فەرمانی کردووە خەڵك پەیام و بەرنامەی خوا بکەنە حاکم و فەرمانڕەوای خۆیان و حوکمی پێبکەن و، خەڵکی دەنگ داوە کە نەکەن شوێنی ئارەزووی خۆیان بکەون و حوکمی پێبکەن و، فەرمانی کردووە هەموو جۆرە فەرمانڕەوایی و حوکم کردنێك، بە پێی سروش(وحی)ی خوا بێت و، بابای فەرمانڕەواشی وریاکردۆتەوە کە نابێ دەسـتبەرداری هەندێك لە یـاسـا و بەرنامەی خوا بێت، یان لێی لادات: ﴿فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنْ الْحَقِّ: **جا بە گوێرەی ئەوەی خوا بۆی ناردوویە خوار حوکمیان لەنێودا بکە و، نەکەی لەو ڕاستییەی بۆت هاتووە لادەی و، بکەویە شوێن ئارەزووی ئەوانت.**﴾المائدة:٤٨.

﴿وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ: **تۆش بەپێی ئەوەی خوا ناردوویەتە خوارێ لەنێویاندا حوکم بکە و، دوای ئارەزویان مەکەوەو، ئاگات لەخۆ بێ لە هەندێك لەو شتەی خوا بۆی ناردویە خوار، لامەدە.**﴾المائدة:٤٩، ﴿وَكَذَلِكَ أَنزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَمَا جَاءَكَ مِنْ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلاَ وَاقٍ: **ئێمە ئەم فەرمانەی خۆمان بە عەرەبی بۆ تۆ نارد، ئەگەر لەدوای ئەو زانستەی بۆ تۆ هاتووە، شوێن ئارەزووی ئەمان کەوی، ئیتر نە خودا یارتە و نە پارێزگاریشتە.**﴾الرعد:٣٧.

هەر لەو دەقانەوە تێدەگەین کە خوا حوکم کردن بەوەی ناردوویەتە خوارێ، بە چاکترین و شیاوترین حوکم دادەنێت و، ئەو جۆرە حوکمەی بە حوکمی خۆی ناوبردووە و، بێجگە لەویشی بە حوکمی نەفامیی داناوە، کە لەسەر ناهەق ڕاوەستاوە و، ئەو کەسەی داوای حوکمی غەیرە خوایی دەکات، وای حیساب دەکات، کە داوای حوکمی جاهیلیەت دەکات، کە بناغەکەی لەسەر ئارەزوو و گومڕایی‌یە:

﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ: ئایا داوای فەرمانڕەوایی نەفامیی(جاهلية) دەکەن؟ باشە، فەرمانڕەوایی کێ لە ئی خوا چاکترە بۆ ئەو کۆمەڵەی لە ئیمانیاندا هیچ گومانیان نیە.﴾المائدة: ٥٠.

هەر ئەو دەقانەش بۆمان دەردەخەن کە خوا حوکم کردنی بە غەیری ئەوەی ناردوویەتی، حەرام کردووە، وەکو حەرام کردنی کوفر و زوڵم و لارێ یی و یاخی بوون و، خوای گەورە دەفەرموێ ﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ: هەرکەسێکی حوکم بەوە نەکات کە خوا ناردویەتیە خوارێ، ئەوە کافرە.﴾المائدة: ٤٤. ﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ: هەرکەسێکی حوکم بەوە نەکات کە خوا ناردویەتیە خوارێ، ئەوە ستەمکارە﴾المائدة: ٤٥. ﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ: هەرکەسێکی حوکم بەوە نەکات کە خوا ناردویەتیە خوارێ، ئەوە لەڕێ لایداوە﴾المائدة: ٤٧.

هەڵبەت قورئانیش کوفری بە زوڵم داناوە، وەکو خوای گەورە دەفەرموێ : ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ: بەڕاستی هاوەڵپەرستی ستەمێکی زلە.﴾لقمان: ١٣ و، ﴿وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ: کافرانیش ستەمکارن﴾البقرة: ٢٥٤. و ﴿وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلاَّ الظَّالِمُونَ: تەنها ستەمکاران ئینکاریی نیشانە و بەڵگەکانی ئێمە دەکەن.﴾العنكبوت: ٤٩.. هەروا قورئان کوفر و زوڵمی بە لاڕێ بوونیش داناوە، وەکو خوای گەورە دەفەرموێ : ﴿وَلَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلاَ

الْفَاسِقُونَ: هەڵبەت ئێمە چەند نیشانە و بەڵگەیەکی ئاشکراشمان بۆ ناردوی و، تەنها لەڕێلادەران باوەڕیان پێناکەن.﴾البقرة : ٩٩ و، ﴿إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ: بەڕاستی ئەوان ئیمانیان بە خوا و پێغەمبەرەکەی نەهێنا و بە لاڕێیی مردن.﴾التوبة:٨٤ و، ﴿وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ: هەرکەسێك لەدوای ئەوەش هەر باوەڕ نەهێنێ، ئەوە لەڕێلادەرە.﴾النور:٥٥ و، ﴿فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ: ﴾البقرة:٥٩ و، ﴿وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ: جا لە ئاسمانەوە سزایەکمان بۆ سەر ستەمکاران نارد، بەهۆی ئەوەی کە لەڕێ لایاندابوو.﴾الأعراف:١٦٥.

جا ئەگەر زوڵم و لاڕێ بوون، کوفر بێت، ئەوە لاڕێ بوون و زوڵمی ئەو کەسەی حوکم بەوەی خوا ناردوویەتە خوارێ ناکات، دەبێتە کوفر و، ئەو کەسەش کە حوکم بەوەی خوا ناردوویەتە خوارێ ناکات، لە هەموو بارێکدا، بە دەقی قورئان دەبێتە کافر.

بەڵام هەندێك لێکدەرەوە(مفسر)ی قورئان، زوڵم بە لەهەق لادان لێك دەدەنەوە و، لاڕێ بوونیش بە یاخیبوون و، هەرسێك ئایەتەکان وێکڕا لێکدەدەنەوە و، پێیان وایە هەر مسوڵمانێك چەند حوکمێکی غەیرە خوایی دابێنێت و، حوکم بەوان بکات و، بەبێ تەئویلێکی پێی ڕاست بێت واز لە هەندێك لەوەی خوا ناردوویەتی بێنێت، ئەوە فەرمایشتی خوای بەسەردا دەچەسپێ، هەرکەسە بە گوێرەی خۆی، ئەوەی واز لەوەی خوا ناردوویەتی بێنێت و، یاسای دەستکردی مرۆڤی پێ چاکتر بێت، ئەوە بێ ئەم لاو لا کافرە و، ئەوەی حوکم بە بەرنامەی خوا نەکات، بەڵام سپڵە و پێنەزان نەبێت و، هەر ئەوی پێ لە بەرنامەی دەستکرد چاکتر بێت، ئەوە ئەگەر لە حوکم و فەرمانڕەوایی یەکەیدا مافخوران و بێدادیی و نایەکسانیی هەبوو، زاڵمە، دەنا لاڕێ بوو (فاسق)ە.

حوکمرانی له ئیسلامدا، شتێکی سروشتی یه

ئەوانە چەند دەقێکی قورئانن کە باسی حوکم کردنیان کردووە و، دوای ئەو باسەی پێشەوە، کەس ڕێی مشتومڕ و هەنجەتی نامێنێ، جا با مسوڵمانان شارەزای داب و دەستووری ئایینەکەیان و، دەقەکانی بەرنامەکەیان بن، ئەوجار هەر شتێکی وەری دەگرن، یان وەلای دەنێن، بە بەرچاو ڕوونیی بێت، بەڵام ئەگەر بچن کوێرانە وەدوای شاگردانی ڕۆژهەڵاتناسان و کلکەکانی ئیمپریالیزم کەون و، وەکو ئەوان بڵێن: ئیسلام پێوەندیی بە حوکم و فەرمانڕەوایی یەوە نییە و، هیچ دەقێکی تێدا نییە باسی حوکم بکات، ئەوە نەزانی یەکی تەواو و مشتومڕێکی خۆگێل کەرانەیە، ئاخر چ نەزانی یەك لە نەزانیی بابایەك زیادترە لاف خەسڵەتێك لێ بدات و نەشزانێ چییە، خۆی پێ مسوڵمان بێت و، نەشزانێ ئیسلامەتی چییە؟! هەروا چ شەڕە قسە و مشتومڕێك، خۆ گێل کەرانە ترە لە مشتومڕی کابرایەکی نەفام، نەزانی‌یەکەی لەسەر خەڵك بکاتە بەڵگە و، داوایان لێ بکات ئینکاری ئەوەی دەیزانن بکەن، هەر چونکە بۆ خۆی نایزانێت، یان نایەوێ فێری بێت؟!!

ئیسلام لەسەر خەڵکی پێویست دەکات، پەیڕەوی ئەوەی خوا ناردوویەتی بکەن و، لەسەریان واجب دەکات ئەوەی لە خواوە هاتووە، لە نێو خۆیانیدا بکەنە داوەر و، تەنها و تەنها حوکم بەوی بکەن، ئەمەش تەنها ئەوە دەردەخات، کە حوکم و فەرمانڕەوایی، بنەڕەتێکی گشتگیری ئیسلامە و، یەکەم کۆڵەکەی ڕاگرتنی ئیسلامە.

هەر کەسێك لە ئیسلام شارەزابێت، سووڕ دەزانێ کە حوکم کردن لە ئیسلامدا، پتر لەوەی دەقەکانی قورئان داخوازیی دەکەن، سروشتی ئیسلام

داخوازیی دەکات، چونکە ئەوە سروشتی ئیسلامە کە چاودێری تاکەکان و کۆمەڵەکان بکات و، ڕێ و شوێنیان بۆ دانێت و، هەڵس و کەوتیان ڕێك بخات و، هەر سروشتی ئیسلامیشە کە بەرز و باڵادەست بێت و هیچی بە سەردا باڵادەست نەبێت و، فەرمانڕەوایی ی خۆی بەسەر دەوڵەتەکاندا بچەسپێنێ و، دەستەڵاتی بەسەر هەموو دنیادا هەبێت.

بێ گومان ئیسلام هەر بیر و باوەڕ نی یە بە تەنێ، بەڵکو بیروباوەڕ و ڕژێمە و، تەنها هەر دین نییە، بەڵکو دین و دەوڵەتە و، بەڕاستی زۆر ناخۆشە کە زۆربەی مسوڵمانان ئەو ڕاستی یە نازانن، چونکە هیچ لە حەقیقەتی ئیسلام نازانن و، پێیان وایە تەنها چەند خوا پەرستی یەکە، بە لاساکردنەوە و چاولێکەریی فێری دەبن.

ئیسلام بیروباوەڕ و ڕژێم (سیستەم) ە

گومان لەوەدانییە کە ئیسلام بیروباوەڕ و مەبدەئە، بەڵام تەنها لە دوای ئەوەی وەك ڕژێم و یاسایەکی وردی هەمەلایەنە کە هەموو کاروبارێکی دەروونی مرۆڤ ڕێك دەخات و، هەموو بیر و بۆچون و هەستێکی مرۆڤ، چ پێوەندیی بە تاکەوە هەبێت، چ کۆمەڵ و، چ بەو دنیایەی تێیدا دەژێن، چ بە ژیانی دواڕۆژەوە، کە بە ئومێدین ژیانێکی چاك و خۆش بێت، بەند بێت، ڕێك دەخات... دەبێتە بیروباوەڕ و مەبدەئێك کە خەڵك باوەڕی پێ بێنێ...

جا ئیسلام، بیروباوەڕەکەی، باوەڕ هەبوونە بە خوا و فریشتەکانی و کتێبەکانی و نێرراوەکانی و ڕۆژی قیامەت، بەڵام ڕژێم و دەستوورەکەی تەواو دەست بەسەر مرۆڤدا دەگرێت و، ڕێباز و ئامانجی ژیانی بۆ دیاریی دەکات، هەروا ئەو ڕێگایانەی ئیش کردنیشی، کە دەیگەیەننە بەختەوەریی دنیا و قیامەت، بۆ دیاریی دەکات.

ڕژێمی ئیسلام له هەموو جووڵه و جێگیربوونێکیدا دەست بەسەر مسوڵماندا دەگرێ، له بیر کردنەوه و نیازی، له گوفتار و کرداری، دەستی بەسەردا دەگرێت، له نهێنی و ئاشکرای و دیارنەبوون و دیاربوونیدا، دەستی بەسەردا دەگرێ، له هەستان و دانیشتنی و نوستن و بێدارییدا، دەستی بەسەردا دەگرێ، له خواردن و خواردنەوەی و پۆشاك خۆڕازاندنەوەیدا، دەستی بەسەردا دەگرێت، له کڕین و فرۆشتنی و ڕەفتار و هەڵس و کەوتیدا، دەستی بەسەردا دەگرێت، له شتی به ڕاستی و گاڵتەیدا و له دڵخۆشیی و دڵتەنگیدا و له قایل بوون و تووڕەبوونیدا، دەستی بەسەردا دەگرێت، له تەنگانه و خۆشیدا و له نەخۆشیی و ساغیدا و، له لاوازیدا و بەهێزیدا، دەستی بەسەردا دەگرێت، به دەوڵەمەندیی و هەژاریی و گەورەیی و مەزنیی و سووکیی، دەستی بەسەردا دەگرێت، له منداڵ و خێزانیدا و، له دۆستایەتی و دوژمنایەتیدا و، له ئاشتی و شەڕیدا، دەستی بەسەردا دەگرێت، به تاکیی و به کۆمەڵیی و به سەرداریی و به مسکێنیی و، به دارایی و به نەداریی، دەستی بەسەردا دەگرێت و، هەر ڕەفتارێك به بیری مرۆڤدا بێت، یان هەر حاڵەتێك مرۆڤی تێدا بێت، ئیسلام تێیدا دەستی بەسەر مسوڵماندا گرتووه و، به گوێرەی ئەو نەخشەی بۆی داناوه و ئاراستەی کردووه.

ئەوانەی پێشیان وایه ئیسلام هەر بیروباوەڕه و، ڕژێم و یاسا نییه، یان نەزانن و هیچ له ئیسلام حاڵی نین، یان گەمژەن و ناتوانن له حەقیقەتی ئیسلام تێ بگەن، چونکه ئیسلام له ڕاستیدا بارودۆخێکه، خوا بەسەر بەنده باوەڕدارەکانی خۆیدا دێنی و : ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً: ڕەنگێکه خوا ڕشتویەتی و، کێ هەیه لەخوا چاکتر ڕەنگ بڕێژێ؟!﴾البقرة:١٣٨ و، هیچ مسوڵمانێك بەبێ بەسەردا هاتنی ئەو بارودۆخه و، ڕەفتار کردنی خۆی و ماڵ و منداڵی به گوێرەی ئەو بارودۆخه، به مسوڵمان دانانرێت.

لەوانەش نەزان و گێل تر ئەو کەسانەن، کەوا دەزانن بەرژەوەندیی ئیسلام لەوەدایە پارێزگاریی لە بیروباوەڕی ئیسلام بکەن و، ڕژێم و یاساکەی وەلانێن، چونکە عەقیدە و بیروباوەڕی ئیسلام، تەنها لەبەر سێبەری ئەو ڕژێمە ئیسلامییەی بەدیهێنەری هەرەزانا داینەوە، دەژی و بڵاودەبێتەوە.

جا من نازانم ئەو جۆرە کەسانە، چۆن باوەڕیان بە بیروباوەڕی ئیسلام هەیە، بەڵام باوەڕیان بە ڕژێم و دەستوورەکەی نییە، ئایا پێیان وایە بیر و باوەڕەکەی لە خواوەیە و، ڕژێم و دەستوورەکەی لە غەیری خواوە یە؟!

﴿قُلْ: كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلاَءِ الْقَوْمِ لاَ يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا: بێژە: هەموی هەر بەدەس خوایە. ئەرێ ئەم مەردمە چیانە؟ وەکو دەهیچ قسەیەك تێنەگەن وایە.﴾النساء:٧٨.

ئەو خوایەی ئیسلامی کردۆتە دین، هەر ئەویش کردوویەتە بیروباوەڕ و ڕژێم و دەستوور و، خوا قایل نییە خەڵك بێجگە لەو دینە پێڕەویی لە هیچ دینێکی دیکە بکەن : ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلاَمِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ: هەرکەسێکی بێجگە لە ئیسلام پێڕەوی لە دینێکی دیکە بکات، ئەوە لێی قبوڵ ناکرێت و لە قیامەتیشدا لە دۆڕاوانە.﴾ال عمران:٨٥.

هەڵبەت خوا دینی ئیسلامی تەواو کردووە و، بە تەواو کردنیشی نیعمەتەکانی خۆی لەسەر خەڵکی تەواو کردوون و، ڕازی بووە ببێتە بەرنامەی ژیانی خەڵکی و، بۆیان نییە لێی زیاد و کەم کەن و بۆیان نییە بێجگە لەوەی خوا پێی قایلە، بە خۆیانی ڕەوا ببینن و پێی قایل بن : ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا: وا لەمڕۆوە دینەکەتانم تەواو کرد و، بەبێ کەم و کورتی چاکەم دەگەڵ ئێوەدا کرد و، ئیسلامیشم کردە دینی ئێوە.﴾المائدة:٣ جا ئەگەر خوای گەورە دینی ئیسلامی هەڵبژاردبێت و، ڕازی بێت بیروباوەڕ و یاسا و ڕژێمی خەڵکی بێت، چۆن بابای بڕوادار بۆی هەیە لێی

هەڵبژێرێت، له کاتێکدا خوا هەڵبژاردنی لیّ قەدەغه کردووه : ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلاَ مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ: ئەگەر خوا و پێغەمبەرەکەی فەرمانیان به کارێك دا، هیچ پیاوێك و هیچ ژنێکی خاوەن باوەڕ، ناتوانن پەسندی نەکەن..﴾الأحزاب:٣٦.

باشه، ئەوانه نازانن که حوکم و یاساکانی ئیسلام بەش بەش ناکرێن و، لێك دابڕان هەڵناگرن و، دەقەکانی پشتگیریی لەوە دەکەن، ئیش به هەندێکیان بکرێت و، هەندێکیشیان پشت گویّ بخرێن، هەروا قەدەغەی کردووە باوەڕ به هەندێکیان بکرێت و به هەندێکیان نا و، خوای گەورە هەڕەشەی ڕیسوا کردن له دنیادا و، سزای توند و تیژی قیامەتی لەو کەسانه کردووە وا دەکەن؟!

﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلاَّ خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ: ئایا باوەڕ به بەشێکی کتێبەکەتان دەکەن و، باوەڕ به بەشێکی ناکەن؟ هەرکامێکتان وابکات، ئەوە پاداشتی له دنیادا هەر ڕیسوابوون و، له ڕۆژی قیامەتیشدا تووشی توندترین ئەشکەنجه دەکرێن.﴾البقرة:٨٥.

هەندێك کەس له سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ، داوایان له پێغەمبەر کرد دەست له هەندێکی ئەوەی له خواوە بۆی هاتووە هەڵگرێت و، به جۆرێك که لەگەڵ ئارەزووی ئەواندا بێتەوە، ئەوەبوو سروش هاته خواریّ، فەرمانی به پێغەمبەر کرد دەست بەوەی خوا ناردوویەته خواریّ، بگرێت و، داوای لیّ کرد تخوونی پەیڕەویی کردنی ئارەزووی ئەو لاڕیّبووانه نەکەوێت و، تیّی گەیاند که حوکم کردن به گوێرەی ئارەزوو، حوکمی جاهیلیەته و، چاکترین و شیاوترین حوکم ئەوەیه خوا بۆ بەندەکانی خۆی هەڵبژاردووە : ﴿وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ(٤٩) أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ

وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ: تۆش بەپێی ئەو فەرمانەی خوا ناردویەتە خوارێ، بە كاروباریان ڕابگە و، مەكەوە شوێن ئارەزویان، خۆشیان لێ بپارێزە نەوەك فریوت دەن و، لە هەندێك لەو فەرمانەی خوا بۆی ناردوویە خوارێ، هەڵەت كەن، ئەگەر هەر ڕووشیان وەرگێڕا، ئەوە بزانە كە خوا دەیەوێ لەبەر هەندێك لە گوناحەكانیان تۆڵەیان لێبكاتەوەو، هەڵبەت زۆربەی خەڵكیش لەڕێ لایانداوە. جا ئایا داوای فەرمانڕەوایی نەفامیی دەكەن؟ باشە، فەرمانڕەوایی كێ لە ئی خوا چاكترە بۆ كۆمەڵێك كە لە ئیمانیاندا هیچ گومانێكیان نیە.﴾المائدة: ٤٩-٥٠.

بەڕاستی ئەوانەی دەیانەوێ بیروباوەڕی ئیسلام و ڕژێم و دەستووری ئیسلام لێك دابڕن، پێ بزانن یان نەزانن، دوژمنی ئیسلامن، چونكە ڕژێم و دەستووری ئیسلام، زۆر لە دینەمۆ(مولدة)ی كارەبا دەچێت و، بیروباوەڕی ئیسلامیش ئەو ڕووناكی‌یەیە، ئامێرەكە ئیش بۆ هێنانە بەرهەمی دەكات، جا ئەگەر ئامێرەكە پەكی بكەوێت، ڕووناكی‌یەكە نامێنێ و، ئیسلام كۆتایی دێت.

هەڵبەت ئایینی ئیسلام، بەوە جیا دەكرێتەوە كە توانیویەتی هەموو ڕەگەز و ڕەنگ و نەتەوەكان، یەكانگیر بكات و، بەیەك ئاڕاستە ڕێ و شوێن بۆ هەموویان دانێت و، هەمووان بكاتە هاو ڕێباز و هاو ئامانج و، ئەوەشی هەر بۆیە پێ كراوە، چونكە هەم بیروباوەڕە، هەم ڕژێم و دەستوور.

ڕاستە ئیسلام چەند بیروباوەڕێكی دیاری‌كراوی بۆ هێناوین، بەڵام ئەو بیروباوەڕانەی بە ڕووتی بۆ نەهێناوین، بەڵكو ئەو ڕژێم و دەستوورەشی لەگەڵ هێناون، كە لەسەری بنیات دەنرێن و پێی دەژین و، لەسەری پێویست كردووین شوێنكەوتوو و پابەندی بین، ئەویش ڕژێمێكی وردی پەروەردە و ئاڕاستە كردنە، كە-وەكو پێشتر باسمان كرد- هەموو شتێك دەگرێتەوە و، باسی هەموو حاڵەتێكی مرۆڤ دەكات و، تاك، قۆناغ قۆناغ پێهەڵادەبات، تا

سەرەنجام دەیگەیەنێتە قۆناغی دەست هەڵگرتن لە خۆپەرستی و ئارەزووی خۆبازیی و، دەیباتە قۆناغی یەکلابوونەوە بۆ خزمەتی مەبدەئەکانی قورئان و تێدا توانەوەیان.

بەم جۆرە ئیسلام، هەموو مسوڵمانان بە یەك شێوە پەروەردە دەکات و، یەك ڕێ و شوێنیان بۆ دادەنێت و، بۆ خزمەتی یەك جۆرە ئامانج ساغیان دەکاتەوە، وایان لێ دەکات، داخوازیی یەکێکیان، داخوازیی ئەوەی دیکەشیان بێت و، ئەوەی کۆمەڵێکیان ئیشی بۆ دەکەن و، ئەوەی بچووکیان بە تەمایەتی، گەورەشیان بە تەمای بێت و، ئەوەی زیان بە بە یەکێکیان دەگەیەنێت، زیان بە هەموانیان بگەیەنێت، چونکە هەموویان سەرباری جیاوازیی تاکەکانیان و لێك دووری وڵاتەکانیان، یەك گیان و یەك دڵ و یەك کەسن و، لەسەر ئەو بنەمایەشە، پێغەمبەر ﷺ مسوڵمانانی بە یەك لەش چواندووە، کە ئەگەر ئەندامێکی بێتە ئێش، هەموو ئەندامەکانی دیکەی تووشی ئازار و ئێش و شەونخوونیی دەبن.

جا ئەگەر ئیسلام لە ڕاستیدا بیروباوەڕ و ڕژێم و دەستوور بێت، ئەوە سروشتەکەی وا دەخوازێ حوکم و فەرمانڕواییش بێت، چونکە بنیاتنانی بیروباوەڕ وا پێویست دەکات ڕژێمێکیش بۆ خزمەت کردنی بنیات بنرێت و، ڕژێمی ئیسلام ناکرێ بنیات بنرێت لە ژێر سێبەری حوکمێکی ئیسلامیدا نەبێت، کە لەگەڵ ڕژێمی ئیسلامدا بێتەوە و، پشتی بگرێت، چونکە هەموو حوکمێکی غەیرە ئیسلامی، حەتمەن سەردەکێشێ بۆ پەك خستنی ڕژێمی ئیسلام و، ئەگەر درووست بوونی ڕژێمی ئیسلام پێویستی بە درووست بوونی حوکمێکی ئیسلامی هەبێت، ئەوە مەعنای ئەوەیە کە حوکمی ئیسلامی لە پێداویستییەکانی ئیسلامە، یان لە سروشتی ئیسلامە.

ئیسلام دین و دەوڵەتە

ئیسلام هەر دین نییە بە تەنێ، بەڵکو دین و دەوڵەتە و، سروشتی ئیسلام وایە کە دەوڵەتی هەبێت و، ئەگەر ئەو دەقە ڕاشکاوانەی پێشووش کە باسمان کردن، لاپەڕین، ئەوانەی حوکم کردن بە گوێرەی ئەوەی خوا ناردوویەتی، واجب دەکەن، هیچ لە سروشتی ئیسلام، کە دروست کردنی حوکمی ئیسلامی و دەوڵەتی ئیسلامی پێویست دەکەن، ناگۆڕێت، چونکە ئەنجامدانی وەکو پێویستە، مسۆگەر نییە، مەگەر لە بن سێبەری حوکمێکی ئیسلامی خالیس و دەوڵەتێکی ئیسلامیدا کە بە گوێرەی فەرمانی خوا پێکهاتبێ. بەرپاکردنی ئیسلامیش بۆ خۆی، لەو چوارچێوەدا کە خوا دیاریی کردووە و، پێغەمبەر ﷺ ڕوونی کردۆتەوە، پێویستی بە بنیاتنانی دەوڵەتیکی ئیسلامیی هەیە، کە ئیسلام بە پێی ئەو نەخشەی خوا بۆی دیاریی کردووە، بەرپا بکات، ئەمەش مەنتیقێکە، تەنها بابای خۆ بە زۆر زان ئینکاری دەکات، چونکە ناکرێ ئیسلام بە ڕاستی بەرپا بکرێت، لەژێر سێبەری دەوڵەتێکی نائیسلامیدا، کە بەرپاکردنی ئیسلامی بەلاوە گرنگ نییە و، زیانی لێ ناکەوێت ئەگەر شتی لێ کەم کات و، بە کەیفی خۆی پەکی بخات یان بە لاڕێیدا بەرێت و، ئیسلامی بەڕاستی، تەنها لە سایەی دەوڵەتێکدا دێتە دیی، کە لەسەر بنەماکانی ئیسلام بنیات نرابێت و، پابەندی ڕێ و شوێنەکانی بێت.

زۆربەی ئەو شتانەش کە ئیسلام هێناونی، جێبەجێ کردنیان بە تاکەکانەوە بەند نییە، بەڵکو بە دەوڵەتەکانەوە بەندە و، ئەمەش بە تەنێ ئەوە دەسەلمێنێ کە حوکم و فەرمانڕەوایی، لە سروشتی ئیسلام و پێداویستییەکانیەتی و، ئیسلام دین و دەوڵەتە.

ئیسلام زۆر کاری قەدەغە کردوون و، کردنیانی بە تاوان داناوە، کە مرۆڤیان لەسەر سزا دەدرێت و، چەند سزایەکی بۆ ئەو تاوانانە و، سزاکەی تۆڵە (کوشتنەوە)یە: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى: **ئەی گەلی خاوەن باوەڕان، لەمەڕ ئەوانەی کوژراون، تۆڵەمان بۆ بڕیارداون.**﴾البقرة:١٧٨ **و، یەکی دیکەیان دزی‌یە و سزاکەی دەست بڕینە:** ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا: **پیاو و ئافرەتی دز، دەستیان ببڕن.**﴾المائدة:٣٨.. **هەروا بوختان کە سزاکەی دارلێدانە:** ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً: **ئەو کەسانەی بوختانێ بۆ ژنانی داوێن پاك دەکەن و، چوار شایەتیش ناهێنن، هەشتا شێلاقیان لێ بدەن.**﴾النور:٤.. **قسەشی لەسەر نییە کە قەدەغەکردنی چەند کارێك و، بە تاوان لە قەڵەم دانیان و، سزا لەسەر دانانیان، بابەتی حوکم و فەرمانڕەوایی یە و، لە ئیشە هەرە تایبەتی یەکانی دەوڵەتە، جا ئەگەر ئیسلام دین و دەوڵەت نەبا، ئەو ڕێگایەی نەدەگرتەبەر.**

گومانیشی تێدا نییە کە قورئان بێ هوودە و لە خۆڕا ئەو دەقانەی باسی تاوان دەکەن، نەهێناون، بەڵکو بۆ ئەنجامدان و جێبەجێ کردن هێناونی و، ئەگەر قورئان جێبەجێ کردن و ئەنجامدانی ئەو دەقانەی لەسەر مسوڵمانان فەرز کردبێت، هەڵبەت دروست کردنی حکوومەت و دەوڵەتێکیشی لەسەر فەرز کردوون کە مشووری جێبەجێ کردنی ئەو دەقانە بخوات و، جێبەجێ کردنیان بە بەشێك لە ئەرکی سەرشانی خۆی بزانێت.

هەروا ئیسلام یەکسانیی لە نێو خەڵکیدا واجب کردووە : ﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ: **ئەی خەڵکینە، هەڵبەت ئێوەمان لە نێر و مێیەك وەدیی هێناوەو، کردوومانن بە چەند گەلێك و چەند هۆزێك هەتا یەکدی بناسن، بەڕێزترینتان لای خودا، پارێزکارترینتانە.**﴾الحجرات:١٣.. **پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ :** ﴿النَّاسُ سَوَاسِيَةٌ

كَأَسنانِ المشْطِ، لاَ فَضْلَ لِعَرَبيٍّ عَلَى أَعجَمِي إلاَّ بالتَقوَى: خەڵك هەموو وەكو ددانەكانی شانە یەكسانن و، عەرەب لە غەیرە عەرەب چاكتر نییە بە تەقوا نەبێ)).. هەڵبەت یەكسان تەماشاكردنی خەڵكیش، كاری حكوومەتانە، نەك تاكان.

هەروا قورئان دادپەروەریی لە حوكم كردندا، بە واجب دادەنێت : ﴿وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ: هەركاتێكیش بە كاروباری خەڵكی ڕادەگەن، بێ لاگری و بەدادپەروەری پێی ڕابگەن.﴾النساء:٥٨، دادپەروەریش لە حوكم كردندا، لە كاروبارە هەرە تایبەتی‌یەكانی حكوومەت و دەوڵەتانە.

وە ئیسلام لەسەر زاری پێغەمبەر ﷺ، وەپاش خۆدان(الاحتكار)ی حەرام كردووە: ﴿لاَ يَحْتَكِرُ إلاَّ خَاطِيء: تەنها بابای هەڵە شت وەپاش خۆ دەدات)) و، سوود(ربا)ی بەم ئایەتە حەرام كردووە : ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا: خواش كڕین و فرۆشتنی حەڵاڵ كردووەو سوود(ریبا)ی حەرام كردوە.﴾البقرة:٢٧٥ و، خراپ بەكارهێنانی دەست ڕۆیشتوویی و بەرتیلی حەرام كردووە و، خوا دەفەرموێ : ﴿وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالاْثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ: ماڵی یەكدی لەنێو خۆتاندا بەناڕەوا مەخۆن و، مەشی دەنە كاربەدەستان تا ڕێتان هەبێ بە ناڕەوا هەندێك لەماڵی خەڵكی بخۆن لەكاتێكدا ئەوەش دەزانن.﴾البقرة:١٨٨، حەرام كردنی وەپاش خۆدان و سوود و خراپ بەكارهێنان و بەرتیلیش، لە كارە هەرە لەپێش و تایبەتی یەكانی حكوومەتانی چاكەكارن.

هەروا ئیسلام باجی لەسەر ماڵ و سامان داناوە: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا: لە دارایی‌یەكی هەیانە، سەدەقەیان لێ وەرگرە، تا بەوە پاك و خاوێنیان بكەیەوە.﴾التوبة:١٠٣ و، لە پارە و سامانی دەوڵەمەندانندا، هەندێك مافی بۆ هەژاران فەرز كردووە : ﴿وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ(٢٤) لِلسَّائِلِ

وَالْمَحْرُومِ: ئەوانەشی لە داراییی‌یەکەیاندا بەشێکی ئاشکرا هەیە بۆ سواڵکەر و بێبەش.﴾المعارج:٢٤-٢٥ و، جۆرەها باجی لەسەر سامان داناوە، لە پێناوی خوا و بۆ دەست کورت و نەداران خەرج بکرێت، هەروەکو لە بەشی (سامان)دا باسمان کرد و، ئەو کەسانەی سامانیان لە دەستدایە، بە چەندەها یاسا و مەرجی پابەند کردوون.. ئەو شتانەش هەموویان، تایبەتی‌ترین کاری حکوومەتانن، هەر لە سەردەمە هەرە کۆنەکانەوە تا ئێستا و، تەنانەت لە گرنگترین ئەو شتانەن حکوومەتان دروست دەکەن و دەڕووخێنن.

هەروا ئیسلام واجبی کردووە حوکم و فەرمانڕەوایی بە ڕاوێژ بێت، وەکو خوای گەورە دەفەرموێ : ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ: کاروباریان لەنێوخۆدا بە پرس و ڕایە﴾شوری:٣٨ و، ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ: لە کاروباردا پرس و ڕایان پێ بکە﴾ال عمران:١٥٩.. بەجێ‌هێنانی ڕاوێژیش، پێویستی بە حوکمێکی ئیسلامی و دەوڵەتێکی ئیسلامی هەیە و، ئەگەر ئیسلام دین و دەوڵەت نەبایە، باسی شێوازی حوکم کردن و جۆری حکوومەتی نەدەکرد.

بێجگە لەوانەش، لە ئیسلامدا دەقێکی ئەوەندە زۆر هەن ژماردنیان گرانە، کە باسی پێوەندیی تاك بە دەوڵەتەوە و، دەوڵەت بە تاکەوە دەکەن و، ڕەفتار و کاروباری وەکو کڕین و فرۆشتن و، کرێ و بەخشین و، وەسیەت و هاوسەرگەریی و تەلاق و شتی دی ڕێك دەخەن و، بەڕێوەبردن و ئابووریی ڕێك دەخەن و، کێشە و ناکۆکی‌یە نێوخۆیی و نێودەوڵەتی‌یەکان و، ئاشتی و شەڕ و ڕێککەوتن و پەیماننامە هەڵدەبڕن و، چارەسەری هەموو کاروبارێکی تاك و کۆمەڵ دەکەن و، لەسەر بناغەی یەکسانی و یارمەتی و هاوکاریی کۆمەڵایەتی، کۆمەڵ بنیات دەنێن و، ئەو دەقانەش هەموو پێکەوە دەبنە دەستوورێك بۆ فەرمانڕەوایی، کە هەموو دەستوورێکی دانراوی مرۆڤکرد وەلا دەنێت و، دەبێتە یاسایەك بۆ هەموو هەڵس و کەوتێکی مرۆڤ، کە تا ئێستا یاسا و بەرنامەی وا

بەرز و بالاّ نەبووە، هەموو ئەو شتانەش، تەنها حکوومەت و دەوڵەتان ئەنجامیان دەدەن و سەریان لیٚ دەردەچن، جا مادام ئیسلام هێناونی و فەرزی کردوون، کەوابوو: حکوومەتی هێناوەو، دروست کردنی دەوڵەتی فەڕز کردووە و، لە ئیسلامدا دین و دەوڵەت هەر یەکە.

جا ئیسلام هەموو کاروبارێکی دنیا، لەسەر بنچینەی دین بنیات دەنێت و، دین دەکاتە پشتیوانی دەوڵەت و، دەستەواژەیەك بۆ ڕێك و پێك کردنی حوکمڕانی و، ڕێ و شوێن بۆ دانانی فەرمانڕەوایان و، ئەوانەی لەبەردەستیاندان.

دەوڵەتی نموونەییش لە ئیسلامدا، ئەو دەوڵەتەیە کاروباری دنیا بە گوێرەی دین بنیات دەنێت و، بە پێی فەرمانی خوا ڕەفتار لەگەڵ خەڵکی بەردەستیدا دەکات و، لەو شتانەی خوا فەرمانی نەکردنیانی پیٚ کردوون، پشتگیریان لیٚ دەکات : ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ: ئەوانەی ئەگەر لەم زەمینە دایانمەزرێنین، نوێژکەر و زەکاتدەرن و، فەرمان بەچاکە دەکەن و، پێش لەکاری خراپە دەگرن.﴾الحج: ٤١.

دینیش لە ئیسلامدا بۆ دەوڵەت پێویستە و، هەروا دەوڵەتیش لە شتە پێویستەکانی دینە، چونکە دین بەبیٚ دەوڵەت ئەنجام نادرێت و، دەوڵەتیش بەبیٚ دین وەك پێویست نابێت..

حکومەتی ئیسلامی
ئەرك وجیاکەرەوەکانی

- ئەو حکومەتەی فەرمانی خواجێبەجێ دەکات
- مەنتیقی ئەزموونان
- ئەرکی حکومەت جێبەجێکردنی فەرمانی خوایە
- جیاکەرەوەکانی حکومەتی ئیسلامی
- جۆری حکومەتی ئیسلامی

ئەو حکومەتەی فەرمانی خوا جێبەجێ دەکات

ئەگەر خوای گەورە لەسەری واجب کردبین حوکم بەوەی بۆ پێغەمبەری ناردووە، بکەین و، لە نێو خۆماندا بیکەینە داوەر، ئەوە لەسەر مسوڵمانانی واجب کردووە، حکوومەتێك لەسەر خۆیان بکەنە فەرمانڕەوا، فەرمانی خوایان لە نێودا جێبەجێ بکات و، پارێزگاریی لێ بکات و، ئەندامەکانی، وەکو چۆن بە ڕۆژووگرتن و نوێژ کردن خواپەرستی دەکەن، بە بنیاتنانی حوکم و فەرمانڕەواییش بە گوێرەی بەرنامەی خوا، خوا پەرستی بکەن.

لە بنەڕەتیشدا حکوومەت پێویستی یەکی کۆمەڵایەتی یە، نەبوونی ناکرێ، جا ئەگەر فەرمانڕەوایی و حوکم چەند خەسڵەتێکی دیاری کراوی هەبن، ئەوە پێویستە ئەو حکوومەتەی فەرمانڕەوایی یەکەشی بە دەستە، خاوەنی هەمان ئەو خەسڵەتانە بێت لە پێناوی سەرکەوتنی حوکمەکەدا، چونکە بابایەك بۆ خۆی شتێکی نەبێت، ناتوانێت بیبەخشێت و، تەنها ئەو کەسەش بیروباوەڕێك دەکاتە کردەوە، کە باوەڕی پێ هەبێت.

لەبەر ئەوە جا ئەگەر واجب بێت فەرمانڕەوایی بە گوێرەی شەریعەتی ئیسلام بێت، ئەوە واجبیشە حکوومەت ئیسلامیی بێت و، هەموو ئەندامەکانی باوەڕیان بەو بنەمایانە هەبێت فەرمانڕەوایی یەکەی لەسەر بنیات نراوە و، جەخت لەسەر کار پێکردن و ئەنجامدانی بکەن.

ئەگەر پێویستیش بوو حوکم سۆشیالیستی بێت، ئەوە گەمژەیی‌یە ئەو حکوومەتە بدرێتە دەستی ئەو کەسانەی باوەڕیان بە سۆشیالیزم نییە.

ئەوە مەنتیقی خەڵکە و، ئەوە سروشتی شتانە، جا هەر کەسێك بیەوێت ئیسلام بە حکوومەتێك کە حوکم بە شەریعەتی ئیسلام ناکات، جێبەجێ بکات، ئەوە کار بۆ ڕووخاندن و تێکدانی ئیسلام دەکات.

مەنتیقی ئەزموونان

بەراستی ئەزموونەکانی وڵاتانی مسوڵمان نشین، سەلماندوویانە کە ئیسلام تەنها بەوەندە جێبەجێ ناکرێت کە کاربەدەستەکان مسوڵمان بن، بەڵکو دەبێ حوکم بە ئیسلام بکەن و، قورئان بۆ فەرمانڕەوا و مسکێنان بکەنە دەستوور و یاسا، ئەوەش سەرجەم دەوڵەتانی مسوڵمان نشین، تێیان فکرە، یەکیان نییە حوکم بە ئیسلام بکات و، لە هەموو ئیش و کارەکانیدا پێڕەویی لێ بکات، هەرچەندە کاربەدەستەکان و زۆربەی خەڵکەکەیان مسوڵمانن. نەك هەر ئەوەندە، بەڵکو ئەزموون و تاقیکردنەوەکان سەلماندوویانە کە ئەو کار بەدەست و فەرمانڕەوا مسوڵمانانەی شارەزای ئیسلام نین و، هەوڵی جێبەجێ کردنی حوکمەکانی نادەن، کۆن و تازە هەر شەڕیان بە ئیسلام فرۆشتووە و، ئامێرێکی ڕام و دەستەمۆ بوون لە دەستی ئەو دوژمنانەی خوادا کە پیلان لە ئیسلام و مسوڵمانان دەگێڕن و، لە سەردەمی ئەو فەرمانڕەوا نەفامانەدا، قەدەغەکانی ئیسلام حەڵاڵ کران و، هەرچی خوا حەڵاڵی کردووە حەرام کرا و، هەرچی خوا حەرامی کردووە حەڵاڵ کرا و، فەساد و خراپە لە کۆمەڵی ئیسلامیدا بڵاوبۆوە و بەرەڵایی پەرەی گرت و، بڵاوبوونەوەی ئیسلام ڕاوەستا و، دەستەڵاتی نەما و، بەبێ ئەوەی توانای بەرگریی لە خۆ کردنی هەبێ، ئەوانەی جاران هیچ نەبوون، دەستیان بەسەر مسوڵمانان و وڵاتانی ئیسلامدا گرت..

ئەوەیە مەنتیقی مرۆڤ و مەنتیقی واقیع و مەنتیقی ئەزموونان، جا ئەوە هەمووی دەیسەلمێنێ کە دروست کردنی حوکمی ئیسلامی، بەوجۆرە دەبێت کە حکوومەتان دەبێ لەو کەسانە پێك بێن کە باوەڕیان بە یاسای ئیسلامەتی هەیە و، هەموو خەم و خەیاڵیان جێبەجێ کردنی ئیسلام و چەسپاندنی بنەماکانیەتی و، لەمەودوا بۆمان دەردەکەوێ کە ئەو مەنتیقە، مەنتیقی قورئانیشە.

ئەرکی حکومەت جێ بە جێ کردنی فەرمانی خوایە

هەڵبەت ئیسلام، جێبەجێ کردنی ئیسلامی بە ئەرکی حکوومەتی ئیسلامیی داناوە، چونکە قورئان لەسەر حکوومەتی ئیسلامی فەرز کردووە هاوبەش پەرستی(شرك) لەنێو بەرێت و، ئیسلام بکاتە فەرمانڕەوا و، نوێژ بەرپابکات و زەکات وەربگرێت و، فەرمان بە چاکە و پێشگریی لە خراپە بکات و، کاروباری خەڵکی بە گوێرەی بەرنامەی خوا بەڕێوە بەرێت، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ : ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لاَ يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ: خوا ئەوانەتان کە باوەڕیان هێناوەو کاری چاك دەکەن، لەسەر زەویی دەیانکاتە جێنشین، هەروەکو چۆن ئەوانەی پێش ئەوانی کردنە جێنشین، دینەکەشیان کە خۆی بۆی پەسند کردوون، هەر بۆیان دادەمەزرێنێ و ترسەکەشیان بۆ دەکاتە دڵنیایی، تا تەنها من بپەرستن و هیچ شتێکیش بە شەریکی من نەزانن و، هەر کەسێکیش لەدوای ئەوە سپڵەیی بکات، ئەوە لە ڕیزی لاڕێ

بووانە.﴾النور:٥٥، هەروا دەفەرموێ : ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الأُمُورِ: ئەوانەی هەرکاتێك لەسەر زەویی دامانمەزراندن، نوێژ دەکەن و فەرمان بەچاکە دەکەن و، ڕێ لە خراپە دەگرن و، سەرەنجامی هەموو ئیش و کاران هەر بۆ خوایە.﴾الحج:٤١.

فەرمان کردن بە چاکەش، هەڵنانی خەڵکە بۆ هەر شتێك کە بە گوێرەی ئیسلام دەبێ بگوترێ، یان بکرێ و، پێشگری کردن لە خراپەش، هاندانی خەڵکە بۆ نەکردنی هەر شتێکی دەبێ نەکرێت، یان گۆڕینی هەر شتێکی بە پێی ڕێ و شوێن بۆ دانانی ئیسلام، دەبێ بگۆڕرێت، جا ئەگەر حکوومەت فەرمان کردن بە چاکە و پێشگریی کردن لە خراپەی بەجێ هێنا، ئەوە هەرچی ئیسلام فەرمانی پێ کردووە ئەنجامی داوە و، هەرچی پێچەوانەی ئیسلامە، تێکی داوە.

جا قوڕئان لەسەری واجب کردووین گوێڕایەڵیی کاربەدەست و حکوومەت بکەین، بە مەرجێك ئەوانیش ئەگەر لە شتێکدا تێك گیران، بەرنامەی خوا بکەنە داوەر و، حوکم بەوە بکەن کە خوا ناردوویەتی : ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ[1] مِنكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ: ئەی گەلی بڕوادارینە، بەقسەی خوا و پێغەمبەر و کاربەدەستانی خۆتان بکەن، هەر کاتێکیش لەنێو خۆتاندا لەسەر شتێك پێك نەهاتن، حەواڵەی خوا و پێغەمبەری بکەن.﴾النساء:٥٩.

هەڵبەت گێڕانەوەی بابەتی ناکۆکیی لە سەریش بۆ حوکم و بەرنامەی خوا، پێویستی بەوەیە حکوومەت و کاربەدەستان، فەرمانی خوا بە جێ بێنن و، بە گوێرەی بەرنامەی خوا و پێغەمبەر حوکم بکەن.. دانی ماڤ تێك گیران لەگەڵ

[1] هەندێك کەس ((أولي الأمر﴾ بە کاربەدەستان لێك دەدەنەوە و، هەندێکی دیکەش بە ئەهلی پرس و ڕاوێژ.

كاربەدەستانیش بە بەردەستان و، بردنەوەی بابەتی لەسەری تێك گیراون بۆ فەرمانی خوا بۆ هەڵبڕینی، وا دەخوازێت كاربەدەستان پابەندی فەرمانی خوا بن و، لەبەرنامەی خوا لانەدەن.

ئەگەر حكوومەتانیش لەسەر گوێڕایەڵیی بەردەستانیان ڕادەوەستن و، لە بنەماكانی ئیسلام ئەوەیە كە مسكێن و بەردەستان بە قسەی فەرمانڕەوایانی مسوڵمان بكەن، كە كاروباریان بۆ هەڵدەسووڕێنن، دیسان ئەوەش هەر لە بنەماكانی ئیسلامە كە هەر كاتێك كاربەدەست و فەرمانڕەوایان لە جوغزی فەرمان و بەرنامەی خوا چوونە دەرێ، خەڵك دەبێ لێیان یاخی بن و بە قسەیان نەكەن، وەكو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((لاَ طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الخَالِقِ: نابێ لە سەرپێچی كردنی خوادا، بە قسەی كەس بكرێت)).

بەو جۆرە ئیسلام، گوێڕایەڵیی كردنی كاربەدەستانی لە لایەن بەردەستانەوە، بە گوێڕایەڵیی كردنی خوا لە لایەن كاربەدەستانەوە بەستووە، جا حكوومەتی ئیسلامیی پێویستە لەسەر ئەنجامدانی فەرمانی خوا بنیات بنرێت و، بە هیچ جۆرێك بۆی نییە لە بەرنامەی خوا لادات، دەنا مافی ئەوەی نامێنێ خەڵك بە قسەی بكات و، سەرەنجام مافی حوكمڕانی و فەرمانڕەوایی لە دەست دەدات.

جا ئەگەر مافی حكوومەت لەوەدا كە خەڵك بە قسەی بكات و هەروا لە حوكمڕانیدا، لە كاتی ئەنجامدانی فەرمان و بەرنامەی خوادا چەسپاو و جێگیر بێت، ئەوە لەسەری واجبە فەرمانی خوا بەجێ بێنێت و ئیش بە قوڕئان بكات.

جیاكەرەوەكانی حكومەتی ئیسلامیی

حكوومەتی ئیسلامیی، لە هەموو ئەو حكوومەتانەی ئەمڕۆ لە دنیادا هەن و، ئەوانەش كە پێشتر هەبوون، جیایە، چونكە حكوومەتێكی تاقە و، وەكو هیچ حكوومەتێكی دیكە نییە.

حكوومەتی ئیسلامیی سێ خەسڵەتی تێدان، كە لە هیچ حكوومەتێكی تردا نین، كە ئەمانەن :

یەكەم– حكوومەتێكی قوڕئانی یە.

دووەم– حكوومەتی ڕاوێژ و پرس و ڕایە،

سێیەم– حكوومەتی جێنشینی(خلافة) یان پێشەوایی(إمامة)ە.

یەكەم خەسڵەت : حكوومەتێكی قوڕئانییە.

حكوومەتی ئیسلامی بەوە جیا دەكرێتەوە كە حكوومەتێكی قوڕئانی یە، واتە : مل كەچی قوڕئانە، كە ئەو كتێبەیە خوا بۆ محمدی پێغەمبەری ﷺ ناردووەتە خوار.

قوڕئانیش دەستووری باڵای حكوومەتی ئیسلامی یە، ڕێ و شوێن بۆ ڕەفتاری دادەنێت و، ماف و ئەركەكانی بە شێوەیەكی گشتی دیاریی دەكات و، ئەو سنوور و ڕێڕەوانە، بواری هەڵسووڕانی پێ دەدات..

هەروا قوڕئان لە هەمان كاتدا ماف و ئەركەكانی تاكەكان و ڕاددەی دەستەڵاتی دەوڵەت بەسەریانەوە و، چەندێتیی مل كەچ بوونیان بۆ دەستەڵاتی دەوڵەت، دیاریی دەكات..

هەڵبەت قورئانیش چەندان جیاکەرەوەی هەن، کە لە هەموو دەستوورێکی دیکەی کە ئێستا مرۆڤ ناسیویەتی، هەڵداوێریێ، گرنگترین ئەو جیاکەرەوانەش ئەمانەن :

١- قسەی خوایە کە بە سروش (وحی) بۆ پێغەمبەری نەخوێندەواری خۆی محمدی ناردووە، تا بە خەڵکی ڕابگەیەنێت و، بەو ڕووناکی یە خەڵك لە تاریکستان دەربێنێت و، ڕێنوێنی یان بکات و لە گومڕایی بیانپارێزێت : ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلاَّ وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ(٥١) وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلاَ الإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ(٥٢) صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ أَلاَ إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الأُمُورُ: **هەرگیز خودا هیچ کەسێکی ڕوبەڕوو نەدواندوە، یان فەرمانی لە ڕێی دڵیەوە ناردووە بە وەحی، یان لە پشت پەردەوە بووە، یان قاسیدێکی ناردووە و ئیزنی داوە سروشی بۆ بنێرێ، بەڕاستی ئەو بەرزی کارزانە.. هەر بەم جۆرەش ئێمە لە فەرمانی خۆمان گیانێکمان بۆ ناردی، لەپێشدا نەتدەزانی کتێب چییە، نە ئیمان، بەڵام ئێمە ئەوەمان کردە مەشخەڵێك، کە ئەو عەبدانەی بمانەوێ بەوە ڕێنوێنیی دەکەین و تۆش لە ڕاستەڕێ ڕێبەری ، ڕێگە بەرەو ئەو خوایەی هەرچی کارێك هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێتەوە..**﴾الشورى:٥١-٥٣، ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا: **بەم جۆرە قورئانێکی عەرەبیمان بۆ ناردی.**﴾الشورى:٧. ﴿وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ: **ئەم قورئانەم بۆ نێرراوە تا ترستان پێ وەبەرنێم، هەروا ئەوانەش کە ئەم قورئانەیان پێ دەگات.**﴾الأنعام:١٩.

٢- مسوڵمانان لەسەریانە شوێن قورئان کەون و دەستی پێوەبگرن و، بە هیچ جۆرێك بۆیان نییە لێی لادەن : ﴿وَاتَّبِعْ مَا يُوحَى إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ

وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ: بکەوە دوای ئەوەی خوا بۆت دەنێرێ و ئارام بگرە، هەتا خودا پێڕاتدەگات و خودا باشترین دادوەرە.﴾یونس:١٠٩. **﴿وَاتَّبِعْ مَا يُوحَى إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا: بکەوە شوێن ئەوەی لە پەروەردگارتەوە بۆت دێت، هەڵبەت خوا ئاگای لە کردەوەکانتانە.﴾**الأحزاب:٢. **﴿فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ: دەست بەو پەیامەوە بگرە بۆت هاتۆتە خوار، هەڵبەت تۆ لەسەر ڕێبازێکی راستی.﴾**الزخرف:٤٣. **﴿اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلاَ تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ: بکەونە دوای ئەوەی لە پەروەردگارتانەوە بۆتان هاتووەو، بێجگە لەوی مەکەونە دوای سەرپەرستانی دیکە﴾**الأعراف:٣. **﴿اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ: بکەوە شوێن ئەوەی لە پەروەردگارتەوە بۆت هاتوە، بێجگە لەوی چ پەرستراوی ڕەوا نین و، خۆ لە هاوبەش پەرستان لادە.﴾**الأنعام:١٠٦.

٣- بێگومان قورئان نە گۆڕین هەڵدەگرێت، نە دەستکاریی، چونکە لە لایەن خواوە هاتووە و، قسە و وشەکانی خواش بە کەس ناگۆڕێن : ﴿قَالَ الَّذِينَ لاَ يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ: ئەوکەسانەی بە تەمای دیداری ئێمە نین، گوتیان: یان قورئانێکی دیکە بێنە، یان بیگۆڕە، بڵێ: بۆم نیە لە خۆڕا بیگۆڕم، من تەنها دەکەومە دوای ئەوەی لە خواوە بۆم دێت.﴾یونس:١٥. **﴿وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا: ئەوەی بۆت هاتوە لە کتێبی پەروەردگارت، بخوێنەوە، ناشێ کەس وتاری خودا بگۆڕێ و، بێجگە لەوی فریاگوزارێك نادۆزیەوە.﴾**الكهف:٢٧. **﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلاً لاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ: قسەکانی پەروەردگارت لە ڕاستی و دادپەروەریدا، تەواو و بێکەم و کورتین، کەس ناتوانێ بیانگۆڕێ و، زۆر بیسەر و هەرە زاناش هەر ئەوە.﴾**الأنعام:١٥. **﴿لاَ تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ: وشەکانی خوا ناگۆڕێن﴾**یونس:٦٤.

٤- هەڵبەت قورئان زیاد کردن و کەم کردن هەڵناگرێت، چونکە بە کۆچی دوایی پێغەمبەر ﷺ و بڕانی سروش(وحی)، تەواو بووە، یان کەمێك پێش کۆچی دوایی ئەو زاتە تەواو بووە، ئەو ڕۆژەی خوا ئەم ئایەتەی ناردە خوارێ: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا: وا لەمڕۆوە دینەکەتانم تەواو کرد و، بەبێ کەم و کورتی چاکەم دەگەڵ ئێوەدا کرد و، ئیسلامیشم کردە دینی ئێوە.﴾المائدة:٣.

٥- قورئان هەڵوەشاندنەوە هەڵناگرێت، لەبەر ئەو هۆیانەی پێشتر باسمان کردن و، لەبەر ئەوەی خوای باڵا دەست، بە پەیامی محمد ﷺ کۆتایی بە پەیامان هێنا و، ئەوی کردۆتە دوا پێغەمبەر : ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ: محمد بابی هیچ کام لە پیاوانی ئێوە نییە، بەڵام ڕاسپاردەی خوایە و ئاخیری پێغەمبەرانەو، خواش هەموو شتێك دەزانێ.﴾الأحزاب:٤٠.. چونکە مرۆڤیش-کە جێنشینی سەر زەوییە- بۆی نییە لە فەرمانی ئەو خوایەی کردوویەتە جێنشین، دەرچێت و، ناتوانێ قسەی وی هەڵوەشێنێتەوە، یان پەکی ئیش پێ کردنی بخات، جا ئەگەر وا بکات، ئەوە بە هۆی دەرچوونی لە سنووری ئەرك و کاری خۆی و، دەست تێ وەردانی بابەتێك کە ئیشی وی نییە، کارەکەی بە تەواویی پووچ و بێ هوودەیە.

دەتوانین لە ڕوویەکی دیکەشەوە بیسەلمێنین کە قورئان قابیلی هەڵوەشانەوە نییە، ئەویش ئەوەیە کە یاسای بنەڕەتیی لە شەریعەتی ئیسلام و قانوونە مرۆڤکردەکانیشدا، ئەوەیە کە هیچ دەقێك، بە دەقێکی لە خۆی بەهێزتر یان وەك خۆی بەهێز نەبێ، هەڵناوەشێتەوە، واتە: ئەو دەقە دەبێ لە یاسادانەرەکە خۆیەوە دەرچوبێت، یان ئەو دەستەیەی-لانی کەم- دەستەڵاتی یاسادانانی هەیە، وەکو چۆن ئەو دەستەیەی ئەو دەقانەی هێناون کە دەیانەوێ هەڵیان وەشێنێتەوە، ئەو دەستەڵاتەی هەیە، لەبەر ئەوە ئەو دەقانەی قورئان

هەڵدەوەشێننەوە، دەبێ قورئانێك بێ خوا ناردبێتی و، تازە لە دوای پێغەمبەریش قورئان نایەتە خوارێ، چونكە وەحی كۆتایی هاتووە و، ناشكرێ بگوترێ ئەو دەقانەی لە دەستە و پێڕەكانی مرۆڤەوە، كە تایبەتن بە یاسادانان، دەردەچن، لە پلەی قورئاندان، یان لە دەستەڵاتی یاسادانانندا، لە ئاستی خوا و پێغەمبەردان، لەبەر ئەوە قەت مرۆڤ لە دەستی نایەت قسەی خوا هەڵوەشێنێتەوە، یان پەكی كار پێ كردنی بخات.

دووەم خەسڵەت : حكوومەتی ڕاوێژ و پرس و ڕایە.

خوا ڕاوێژی بە یەكێك لە پێداویستی یەكانی باوەڕ داناوە و، كردوویەتە خەسڵەتێكی هەمیشەیی باوەڕداران، كە لە خەڵكی دیكەیان جیا دەكاتەوە: ﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُون: ئەو كەسانەش كە بە دەنگی پەروەردگاریانەوە چوون و نوێژ دەكەن و ئیش و كاریان لەنێوخۆدا بە ڕاوێژە و، لەو بژێویەی پێمان بەخشیون، دەبەخشن.﴾الشوری:٣٨، جا ئیمانی مسوڵمانان كامڵ نابێت، بە هەبوونی خەسڵەتی ڕاوێژ نەبێت لە نێویاندا و، هیچ كۆمەڵێكی مسوڵمان نابێ كاروباری خۆی لەسەر غەیری ڕاوێژ بنیات بنێت، یان پێی قایل بێت، دەنا تاوانبارە و، سەرپێچی لە فەرمانی خوا كردووە.

خوای گەورەش فەرمانی بە پێغەمبەرەكەی كردووە، لە ئیش و كاردا پرس بە برادەرانی بكات : ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ: لە كاروباردا پرس و ڕایان پێ بكە﴾ال عمران:١٥٩.. لەبەر ئەوەش نا كە پێغەمبەر ﷺ پێویستی بە تەكبیر و ڕای ئەوانە، بەڵكو لەبەر ئەوەی ڕاوێژ كردن فەرزە و خوا لەسەری واجب كردوون و، لەسەر كار بەدەستی پێویست كردووە لە هەر شتێكدا پێوەندیی بە كۆمەڵەوە هەیە، ڕاوێژ بكات و، لەسەر كۆمەڵیشی فەرز كردووە لە هەموو ئیش و كارێكی خۆیدا ڕای خۆی دەربڕێت، جا كاربەدەست بۆی نییە لە كاروباری گشتیدا هەر

بە قسەی خۆی بکات و، کۆمەڵ بۆی نییە لەو شتانەدا کە پێوەندییان بە بەرژەوەندیی کۆمەڵەوە هەیە، بێدەنگ بێت، ئەمەش لەگەڵ ئەو فەرمانەی قورئاندا کە فەرمان کردن بە چاکە و پشتگیریی کردن لە خراپەی فەرز کردووە: ﴿وَلْتَكُنْ مِنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ: با لەئێوە کۆمەڵێك پێك بێت بانگەواز بکەن بۆ کاری چاك و، فەرمان بە چاکە بکەن و ڕێ لە خراپە بگرن.﴾آل عمران:١٠٤**، دێتەوە.**

بەڵام هەرچەندە ڕاوێژ فەرزیکە لە فەرزەکانی ئیسلام، فەرزێکی ڕەها نییە هەموو شتێك بگرێتەوە، بەڵکو تەنها لەو شتانەدا پێویستە کە قورئان و سوونەت یەکلایان نەکردوونەتەوە، بەڵام ئەو شتانەی قورئان و سوننەت یەکلایان کردوونەتەوە، ئەوە مەگەر ڕاوێژەکە لە جوغزی جێبەجێ کردن و ڕێکخستنی ئەو شتانەدا بێت، دەقی قورئان باسی کردوون و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ ڕوونی کردوونەتەوە، دەنا ڕاوێژ نایانگرێتەوە.

ڕاوێژیش لەو شتانەدا کە فەرزە، ڕەها نییە و بە هەندێك شتەوە بەندە، نابێ لە سنووری قورئان و سوننەت دەرچێت، چونکە بە هیچ جۆرێك نابێ ڕاوێژ ببێتە هۆی دژایەتی کردنی دەقەکانی یاسادانانی ئیسلامیی، یان چوونە دەرەوە لە گیانی یاسا و، پێویستە هەمیشە ڕاوێژ لەگەڵ یاسای ئیسلامدا یەکانگیر بێت و، بە گوێرەی ڕێ و شوێن و گیانی بەرنامەی خوا بێت.

پابەندبوونیش بە یاسا و ڕێ و شوێنی ئیسلامەوە، وا دەخوازێ کە کاربەدەستان و هەموو ئەهلی ڕاوێژ، یان زۆربەیان شارەزای یاسای ئیسلام بن و، لە گیان و ڕێ و شوێنەکانی حاڵی بن و، ئەمەش مەعنای ئەوەیە، ڕاوێژ هەر بەو کەسانە بکرێت کە چەند خەسڵەتێکی تایبەتی یان تێدان.

سێیەم خەسڵەت: حکوومەتی جێنشینی(خلافة) یان پێشەوایی(أمامة)ە.

لە بەشی جێنشینیدا زانیمان کە خوا مرۆڤی لەسەر زەویی کردۆتە جێنشین و، جێنشینیش سێ جۆرە: جێنشینی گشتیی و، جێنشینیی دەوڵەتان و، جێنشینیی تاکەکان و، گوتیشمان جێنشینیی تاکان، جێنشینی یە لە سەرکردایەتیدا و، ئەو کەسەی کراوەتە جێنشین، جاری وایە ناوی دەنێن خەلیفە، هەروەکو ناو لە داودﷺ **نرا :** ﴿يَادَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ: **ئەی داود، ئێمە تۆمان کردە جێنشینی سەر زەویی، جا بە شێوەیەکی ڕاست و ڕەوا حوکم لەنێو خەڵکیدا بکە.**﴾ص:٢٦، **جاری واش هەیە بابای جێنشین ناودەنرێ پێشەوا(امام)، هەروەکو ئیبراهیم**ﷺ **و هەندێك لە سەرکردەکانی بەنوئیسرائیل ناونران :** ﴿وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لاَ يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ: **ئەوسا خودا بە چەند وشەیەك ئەزموونی ئیبراهیمی کرد، پێکیهێنان، گوتی: دەتکەم بە ڕێبەری خەڵکی دنیا، گوتی: ئەدی تۆرەمەکەم؟ گوتی: ناهەقیکاران وەبەر بەڵێنم ناکەون.**﴾البقرة:١٢٤، ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا: **کردیشمانن بە پێشەوا کە بە فەرمانی ئێمە ڕێنوێنیی خەڵك بکەن**﴾الأنبياء:٧٣، **لەوانەشە بابای جێنشین ناوی لێ بنرێت مەلیك (پاشا) :** ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا: **ئەو دەمانەش کە موسا بە هۆزی خۆی گوت: نابێ ئێوە هەرگیز ئەو چاکەیە لەبیر کەن کە خوا دەربارەی کردوون، کە ئەو هەموو پێغەمبەرەی هەر لەنێو خۆتان بۆ ناردوون، چەندان پاشای لەخۆتان پەیدا کردووە.**﴾المائدة:٢٠، ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا: **پێغەمبەرەکەشیان پێی گوتن: هەڵبەت خوا تالووتی ناردووە پاشای ئێوە بێ**﴾البقرة:٢٤٧.

مەبەستیش لە خەلافەت و ئیمامەتی و پاشایەتیش لە دەقەکانی قورئاندا، تەنها سەرۆکایەتی‌یە بە مەعنا گشتی‌یەکەی، نەك ڕژێمێکی تایبەتی‌ی حوکمڕانیی، چونکە داود لە قورئاندا، هەم بە خەلیفە ناوی هاتووە، هەم بە پاشا : ﴿يَادَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً: ئەی داود ئێمە کردمانن بە جێنشین﴾ص:٢٦، ﴿وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ: داودیش جالووتی کوشت و، (خوا) دەستەڵات و پاشایەتیی دایە.﴾البقرة:٢٥١. ئیبراهیمیش لە شوێنێك ناونراوە پێشەوا و، قەولیشی پێ دراوە ئەو ڕۆڵە و نەوانەشی کە لە سەر ڕێڕوونیی خوا دەڕۆن، ببنە پێشەوا : ﴿قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لاَ يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ: گوتی: ئەمن دەتکەمە پێشەوای خەڵك، گوتی: ئەدی تۆرەمەکەم؟ گوتی: پەیمانی من ستەمکاران ناگرێتەوە﴾البقرة:١٢٤، بەڵام لە جێیەکی دیکەدا ڕەچەڵەکەکەی بە پاشا ناو دەبات : ﴿فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا: خۆ دیاریشە ئێمە بە بەرەی ئیبراهیم کتێب و کارزانیمان داو، دەستەڵاتێکی گەورەشمان پێ سپاردن.﴾النساء:٥٤.

قەولیشی بە بەنوئیسرائیل داوە کە لە پاش کۆیلەیی و چەوسانەوەیان بە دەستی فیرعەون، ببنە پێشەوا: ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ: بڕیارمان دا ئەوانەی لەم زەمینەدا زەبوون کران، بەچاکە وەیانخوێنین و بیانکەینە پێشەوا و میراتگرانی زەویی.﴾القصص:٥، جا کاتێك لە ستەمی فیرعەون قوتار بوون و، دەوڵەتێکی سەربەخۆیان بۆ خۆ پێکهێنا، مووسا دەستی پێ کرد، نیعمەتەکانی خوای وەبیر دەهێنانەوە و پێی گوتن : ﴿اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا: ئەو چاکەی خوا دەگەڵی کردوون، هەر لە بیرتان بێت، کە چەندان پێغەمبەری لەنێودا ناردون و، کردوونی بە پاشا.﴾المائدة:٢٠.

جا خەلافەت و پاشایەتی و پێشەوایەتی، هەموویان هاوواتان و، ئاماژە تەنها بۆ سەرۆكایەتی‌ی بالاّی دەوڵەت دەكەن نەك زیاتر.

تاكە ڕژێمی حوكمڕانی، كە ئیسلام دەیناسێت، ئەو حوكمەیە لەسەر دوو پایە ڕاوەستابێت: یەكیان: گوێڕایەڵیی فەرمانی خوا و، دووركەوتنەوە لەو شتانەی قەدەغەی كردوون و، دووەمیشیان: ڕاوێژە، واتە: كاروباری خەڵك لە نێو خۆیاندا بە ڕاوێژ و پرس و ڕا بێت، جا ئەگەر حوكمڕانی لەسەر ئەو دوو پایە بنیات نرا، ئەوە حوكمڕانییەكی ئیسلامیی خاڵیسە، جا چ ناوی خەلافەت بێت، چ پێشەوایەتی(امامة)، چ پاشایەتی و، هەموو ئەو ناوانە ڕاستن و، هیچیان تێدا نییە.

بەڵام ئەگەر حوكم لەسەر ئەو دوو پایانە نەبوو، ئەوە فڕی بەسەر ئیسلامەوە نییە، جا ناوی خەلافەت بێ، یان پێشەوایی(امامة)، باشترین نموونەی ئەوەش، حوكمڕانیی خەلیفەكانی توركە لە سەردەمەكانی دواییدا، سەرۆكەكانی دەوڵەت ناویان لە خۆ نابوو خەلیفە و، لە دەوڵەتەكەشیان خەلافەت، بەڵام خۆیان و دەوڵەت و حكوومەتەكەیان، زۆر لە ڕژێمی حوكمی ئیسلامیی دووربوون.

بێگومان لە پێش ئیسلامدا، لە هەموو دنیادا ڕژێمی پاشایەتی‌ی پشتاوپشت، كە كوڕ بە میرات لە باببیەوە بۆی دەمایەوە، باوی بوو و، ئەو جۆرە ڕژێمە چەند نیشانەیەكی هەبوون، لە ڕژێمەكانی دیكەی حوكمڕانیی جیای دەكردنەوە، وەكو ئەوەی كە سەرباری پشتاوپشتیی پاشایەتی، پاشاكان خۆیان پێ لە بەردەستەكانیان بەرزتر بوو و، خۆیان بەسەردا هەڵدەكێشان و، ئەو پاشایانە وا لە زەلكاوی بەزم و ڕابواردندا نقوم بوو بوون، هیمەت ڕووخان و بێڕەوشتی و بەدكارییان لە نێودا باو بوو، كە سەرەنجام زەمینەسازی بڵاوبوونەوەی فەسادی گشتیی بوون.

جا لەبەر ئەوەی ئامانجی ئیسلام چاکەکاریی و بڵاو کردنەوەی یەکسانیی و پەرەپێدانی چاکە و بڵاوکردنەوەیەتی لە نێو خەڵکیدا، ڕقی لە خۆ بە زۆر زانین و خۆ هەڵکێشانە و، لێی قەدەغە کردوون و، مسوڵمانانی ئاگادار کردوونەتەوە کە ئەو جۆرە خەسڵەتانە، بە هیچ جۆرێك پیشەی باوەڕدارانی لە خوا ترس نین: ﴿تِلْكَ الدَّارُ الآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لاَ يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الأَرْضِ وَلاَ فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ: ئەوماڵەی دواڕۆژ هەر بۆ ئەوانە دادەنێین کە لەسەر عەرز نایانەوێ خۆ بەزل بزانن و بەدفەڕیی بکەن و، پاشەڕۆژیش هەر بۆ پارێزکارانە.﴾القصص:٨٣.

هەڵبەت ئیسلام ڕاوێژی هێناوە و، لەسەر مسوڵمانانی فەڕز کردووە و، لەسەری پێویست کردوون هەموو ئیش و کارێکیان بە ڕاوێژ بێت : ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ: کاروبارییان لەنێوخۆدا بە پرس و ڕایە﴾شوری:٣٨.. ڕاوێژیش وا دەخوازێت نەتەوە، سەرۆکی دەوڵەت هەڵبژێرێت و، هەر کاتێك شتێکی لێ ڕوودا شایانی لێخستن بێت، لێی بخات و، هەر ئەوەندە بۆ خۆی، پێچەوانەی پشتاوپشت بوونی حوکمڕانی یە لە ڕژێمی پاشایەتیدا.

جا لەبەر ئەوەی ڕژێمی فەرمانڕەواییی پاشایەتیی، کاتێك ئیسلام هات، پشتاوپشت بوو و، خۆی بەسەر خەڵکدا هەڵدەکێشا و پڕ بوو لە فەساد و خراپە، مسوڵمانان پێیان خۆش نەبوو ناوی پاشا لە خۆیان بنێن و، یەکەم کەس کە ڕقی لەو ناونانە بوو، پێغەمبەر ﷺ بوو، ئەوەتا لەو زاتەوە گێڕراوەتەوە، کە جارێك کابرایەك لە پێشی ڕاوەستا بوو، دەلەرزی، ئەویش پێی فەرموو: ((لەسەرەخۆ بە، ئەمن نە پاشام و نە دیکتاتۆرا)) و، جێنشین و خەلیفەکانی دوای خۆشی هەروا بوون، تا ئەو کاتەی موعاویە بەیعەتی بۆ یەزیدی کوڕی وەرگرت، ئیدی هاوەڵانی پێغەمبەر و شوێنکەوتووان(تابعون)، دەستیان بە ڕەخنە گرتن لە موعاویە بە تایبەتی و هەموو (بەنی ئومەییە) کرد، کە ئیسلامیان کردۆتە پاشایەتی گەزۆك(عضوض) و ستەمکار و حکوومەتی

کیسرایی، یان هەرقلی-کە پاڵیان دەدایە لای ((کیسرا))ی شای فارس و، ((هەرقل))ی پاشای ڕۆم- جا ئەگەر جیاوازیی نێوان حوکمی ئیسلامیی لە سروشتی خۆیدا و، ڕژێمی حوکمی پاشایەتی لە بارودۆخە جێگیرەکانیدا، وای لە مسوڵمانان کردبێت پێیان خۆش نەبێت ناو لە فەرمانڕەواکانیان بنێن پاشا و، لە ڕژێمی حوکمڕانیش پاشایەتی، هەر ئەوەش وای لێکردوون بە دوای ناوی دیکەدا بگەڕێن و، لێرەدا دەقەکانی قورئان فریایان کەوتوون و ناوی دڵخوازی داونێ، جا ناویان لە ڕژێمی فەرمانڕەوایی ناوە خەلافەت، یان پێشەوایەتی(أمامة) و، سەرۆکی دەوڵەتیشیان ناو ناوە خەلیفە، یان پێشەوا(امام).

بۆتە دابیش کە پێشەوایەتی‌ی حوکم ناو بنرێت پێشەوایەتی مەزن(الإمامة العظمی)، بۆ ئەوەی لە پێشەوایەتی‌یەکانی دیکەی وەکو پێشەوایەتی‌ی نوێژ(پێشنوێژیی) جیا بکرێتەوە و، بەو پێیە سەرۆکی دەوڵەتیش ناو دەنرێت پێشەوای مەزن، واتە: ئەو پێشەوایەی لە هەموو پێشەواکانی دیکە گەورەترە.

هەندێکیش پێیان وایە وشەی ((خەلافەت)) بۆ ڕژێمی حوکمڕانیی ئیسلامیی هەڵبژێرراوە و، سەرۆکی دەوڵەت پێی دەگوترێ: خەلیفە، چونکە ئەوەی لە دوای پێغەمبەرﷺ هاتووە، لە سەرۆکایەتیی دەوڵەتدا بۆتە جێنشین(خەلیفە)ی پێغەمبەر ﷺ و جێی وی گرتۆتەوە و، پایەکەشی پێی دەڵێن: خەلافەت، چونکە مسوڵمانان ئەبووبەکریان بە خەلیفەی پێغەمبەری خوا بانگ دەکرد، هەڵبەت ئەوە لە ڕاستیدا شتێکی وا نییە، بەڵام لە ناولێناندا دەقەکانی قورئانیان ڕەچاو کردوون و، لەژێر کاریگەریی ئەو دەقانەدا، ناویان لە سەرۆکی دەوڵەت ناوە خەلیفە و ئیمام و، لەبەر ئەوەی ئەبووبەکریش سەرۆکی دەوڵەت بوو، ئەوە بە گوێرەی دەقی قورئان خەلیفە و ئیمام(پێشەوا) بووە و، لە هەمان کاتدا

جێنشین(خەلیفە)ی پێغەمبەرﷺ بووە، چونکە لە حوکم کردندا جێی ئەوی گرتۆتەوە.

دەبێ لێرەدا ئەوەش بڵێین کە پێویستە بزانین پێغەمبەرﷺ کە سەرۆکی دەوڵەت بووە، لە هەمان کاتدا هەم پێغەمبەر بووە هەم خەلیفە، چونکە لەبەر ئەوەی سروش(وحی)ی بۆ هاتووە، پێغەمبەر بووە و، لەبەر ئەوەی سەرۆکی دەوڵەت بووە، خەلیفەش بووە، جا ئەگەر یەکێك لە حوکمڕانیدا جێی گرتبێتەوە، ئەوە بۆتە خەلیفەی ئەو، چونکە لە دوای ئەو هاتووە و، ئەویش لە لایەن خواوە بۆتە خەلیفە و جێنشینی حوکمڕانیی..

لە بنەڕەتیشدا هەموو مرۆڤەکان بە گشتیی جێنشینن لەسەر زەوی، چونکە جێگری خوای گەورەن لەسەر زەوی و، لەسەریانە لەو شتانەی داوای کردن و نەکردنی لێ کردوون، بە قسەی بکەن، بەڵام ئەگەر هەر یەکەیان بە تەنها بێت و پێوەندیی بەوانیی دیکەوە نەبێت و، دەستەڵاتێك کۆیان نەکاتەوە بەهێزەکانیان ملی بۆ کەچ کەن و، لاوازەکانیان پەنای بۆ بەرن، ناتوانن وەك پێویستە فەرمانی خوا بەجێ بێنن، هەروا سروشتی کۆمەڵ و پێداویستی یە کۆمەڵایەتیی‌یەکان، وا پێویست دەکات حکوومەتێك پێك بێنن کێشە و ئاستەنگەکانیان بۆ هەڵبڕێت و، لە بەجێهێنانی فەرمانی خوادا و، پێداویستیی‌یەکانی جێنشینیی سەر زەویی و، جێنشینیی لە حوکمڕانیدا، جێگری هەموانیان بێت.

جا ئەگەر حکوومەت جێگری کۆمەڵ بێت، تا فەرمانی خوایان لە نێودا جێبەجێ کات و، سەرپەرشتیی بەرژەوەندیی‌یەکانی کۆمەڵ بکات و، خەلیفە یان پێشەوا، نوێنەری یەکەمی حکوومەت بێت، ئەوە لە ئەرکی جێنشینایەتی(خەلافەت)دا کە بۆ بەجێهێنانی واجبی سەر شانی هەموو کۆمەڵ، کە ڕەچاوکردنی مافی خوا و بەجێهێنانی فەرمانیەتی، دانراوە، هەروا بۆ چارەسەرکردنی کێشە و ناکۆکیی خەڵك و پشتگیریی کردن لەوەی بەهێز

ستەم لە بێهێز بکات و، بڵاوکردنەوەی دادپەروەریی و یەکسانیی لە نێویاندا و، ئاراستە کردنیان بۆ یارمەتی دانی یەکتر و هاوکاریی و خێر و چاکە لە جوغزی ئەو شتانەی خوا فەرمانی پێ کردوون و ئەو شتانەی قەدەغەی کردوون، دەبێتە جێگر و بریکاری هەموو کۆمەڵ.

خەلیفەش هەر بەقەدەر هەر کەسێکی دیکەی سەر زەویی، بە جێگری خوای گەورە دادەنرێت و، ئەگەر بشگوترێ خەلیفە بەوەی کە جێگری ئەو کۆمەڵەیە کە جێی دەگرێتەوە، بە جێگری خوا حیساب دەکرێت، ئەوە ڕاست نییە، چونکە لەو بارەدا خەلیفە ناڕاستەوخۆ جێگری خوایە و، لە کاتی دانانیدا ئەوە ڕەچاو نەکراوە کە جێگری خوایە و، کۆمەڵ تەنها بە جێگری خۆی هەڵی بژاردووە و، دەستەڵاتیشی هەر لە جێگرایەتیی ئەو کۆمەڵەی دایناوە و مافی چاودێری و قەدەغەکردنی لە بەزاندنی سنووری جێگرییەکەی هەیە وەردەگرێت و، تەنانەت کۆمەڵ بۆی هەیە ڕێ و شوێن بۆ هەڵس و کەوتەکانی دانێت و، ئەو ڕێگایەی دەبێ لە ئەنجامدانی جێگرییەکەیدا بیگرێتە بەر، بۆی دیاریی بکات و، بنەماکانی جێگریش وا پێویست دەکەن و، ئیسلامیش ئەوەی لەسەر خەڵکی فەرز کردووە، چونکە فەرمان کردن بە چاکە و پشتگیریی کردن لە خراپەی فەرز کردووە، تا نەهێڵێ کاربەدەستان ستەم و دەستدرێژیی بکەن و، لە ئەنجامدانی ئەرکی سەرشانیان، کەمتەرخەمیی بنوێنن، هەروا بۆ چاودێریی کاربەدەستان و خەڵکی لە ئەنجامدانی فەرمانی خوا و جێبەجێ کردنی وەك پێویستە: ﴿وَلْتَكُنْ مِنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنْ الْمُنْكَرِ: با لەئێوە کۆمەڵێك پێك بێت بانگەواز بکەن بۆ کاری چاك و، فەرمان بە چاکە بکەن و ڕێ لە خراپە بگرن.﴾آل عمران:١٠٤. دانانی خەلیفەش تەنها بە هەڵبژاردنی کۆمەڵ دەبێت، ئەمەش لەبەر ئەوە نا کە ئەوە سەرشار(منطلق)ی ئەو پێداویستییە کۆمەڵایەتییانەیە کە باسمان کردن، بەڵکو لەبەر ئەوەی

قورئان لەسەر مسوڵمانانی فەرز کردووە، ئیش و کاریان بە ڕاوێژ و پرس و ڕا بێت : ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ: کاروباریان لەنێوخۆدا بە پرس و ڕایە﴾شوری:٣٨. لەبەر ئەوە دروست نییە کەس بەبێ ڕەزامەندیی کۆمەڵی مسوڵمانان ببێتە فەرمان ڕەوایان و، خەلیفە دەبێ هەر بە هەڵبژاردن بێت لە لایەن ئەو کەسانەوە کە مافی هەڵبژاردنیان هەیە و، دەبێ ئەو کەسەی هەڵیشی دەبژێرێت، بۆ خۆی قبوڵی کات..

هەڵبژاردنی خەلیفەش بەو جۆرە، دەیسەلمێنێ کە خەلافەت پەیمانی جێنشینی و جێگیریی‌یە لە نێوان کۆمەڵ و خەلیفەدا و، کۆمەڵ خەلیفە ڕادەسپێرێ فەرمانی خوای بە سەردا جێبەجێی بکات و، لە سنووری بەرنامەی خوادا، کاروباریان بەڕێوەبەرێت و، خەلیفەش ڕازی بێت بە گوێرەی فەرمانی خوا حوکمڕانی کۆمەڵ بکات...

خەلیفایەتیش بە ماوەیەکی دیاریی‌کراوەوە بەند نییە، خەلیفە هەتا زیندوو بێت، مادام فەرمانی خوا بەجێ بێنێ، هەر خەلیفەیە، بەڵام ئەگەر لە فەرمانی خوا دەرچوو، یان خەسڵەتێکی وای تێدا هاتە دیی، بە هۆیەوە شایانی لابردن بێت، کۆمەڵ دەبێ لای بات و یەکی دیکەی لە جێ دانێت و، ئەگەر مردیش، ئەوە حوکمڕانییەکەی دوایی دێت.

جۆری حکومەتی ئیسلامیی

لە پێشەوە گوتمان حکومەتی ئیسلامیی، حکومەتێکی تاق و بێ وێنەیە و، لە هەموو حکومەتێکی دیکە جیایە و، لە هیچ حکوومەتێکی تری جیهان ناچێت، چ ئەوانەی ئێستا هەن، چ ئەوانەی پێشتر هەبوون و، لە خوارێ ڕوونی

دەکەینەوە کە حکوومەتی ئیسلامیی، دەوڵەتێکی بێهاوشێوەیە و، وەکو هیچ کام لەو حکوومەتانەی دنیا ناسیونی، نییە.

چا حکوومەتی ئیسلامیی، هەروەکو زانیمان، پێویستە لەسەری قورئان بکاتە دەستوور و یاسا و، بەوە پابەند بێت کە حوکمەکانی-کە گۆڕین و دەستکاریی و هەڵپەساردن هەڵناگرن- جێبەجێ بکات، لەبەر ئەوە وەکو ئەو حکوومەتە مل هوڕانە نییە بە هیچەوە پابەند نین، هەروا وەکو حکوومەتە دەستوورییەکان نییە، چونکە حکوومەتە دەستوورییەکان مل کەچی ئەو دەستوور و یاسانەن مرۆڤ دایان دەنێت و، مرۆڤیش بە گوێرەی حەز و ئارەزووی خۆی ڕەفتار دەکات و، ئەو یاسا و دەستوورانەی مرۆڤ دایاندەنێت، قابیلی گۆڕان و دەستکاریی و هەڵوەشاندنەوەن، ئەگەر بێتو حەز و ئارەزووی مرۆڤ وای پێویست کرد، بەڵام حوکمەکانی قورئان، خوا ناردوونی و، هەمیشەیی و یەکجارین و، گوێ نادەنە حەز و ئارەزووی کاربەدەستان و بەردەستانیان، بەڵکو بە دادپەروەریی ڕەفتار لەگەڵ هەردووک لایاندا دەکەن و، لە سنووری دادپەروەریی خاڵیس و پاراستنی بەرژەوەندیی کۆمەڵدا، مافی هەردوولا بە تەواویی دەدەن.

چا بۆ ئەوەی هاوسەنگی یەکە تەواو بێت، دەبێ بزانی کە دەقەکانی قورئان حوکمی گشتیی هێناون و، ڕێبازە گشتی یەکانی حوکمڕانیی و بەڕێوەبردنی دیاریی کردوون و، ئەوەی دیکەی بۆ کاربەدەستان بەجێ هێشتووە، یاسایانی بۆ دابنێن و ڕێکیان خەن، بەڵام ئەو یاسایانە، کە مرۆڤ دایناون، دەبێ ئەوەیان تێدا ڕەچاو بکرێت، کە لە سنووری حوکمە گشتی یەکانی ئیسلام دەرنەچن و، ئەنجامدانێکی وردی گیانی شەریعەتی ئیسلام بن، چونکە ئەو یاسایانە کە کاربەدەستان دایان دەنێن، لە ڕاستیدا هەر دەنگدانەوە و سێبەری

قورئانن و، جیاوازییەکی زۆریان لەگەڵ ئەو یاسایانە هەیە کە مرۆڤ دایان دەنێن و، تەنها بە بیر و بۆچوون و ئارەزوو و بەرژەوەندیی خۆیانەوە بەندن.

جا ئەگەر یەکێك لە دیارترین خەسڵەتەکانی حکوومەتی ئیسلامیی ئەوە بێت کە حکوومەتی ڕاوێژە، ئەوە لە هیچ شتێکدا وەکو حکوومەتە پەرلەمانییەکان ناچێت و هەروا لە حکوومەتە ناپەرلەمانییەکانیش جیایە و، ئەگەرچی بنەمای حکوومەتە پەرلەمانییەکانیش لە جیهاندا ڕاوێژە، بەڵام ڕاوێژ لە حکوومەتی ئیسلامیدا، نە لە شێوەیدا، نە لە جۆریدا، نە لە مەبەستیدا، وەکو ئەو ڕاوێژە نییە کە حکوومەتە پەرلەمانییەکانی لەسەر بنیات دەنرێن.

جا ئەگەر یەکێك لە ئەرکەکانی حکوومەتی ئیسلامیی، بەرپاکردن و جێبەجێ کردنی دینە، بەڵام لە جۆری ئەو حکوومەتە دینی‌یانە نییە کە فیقهی یاسادانان(الفقه الدستوري) پێیان دەڵێت: حکوومەتە تیۆکراتی یەکان، چونکە حکوومەتی ئیسلامیی دەستەڵاتی لە خوا وەرناگرێت، بەڵکو لە خەڵکی وەردەگرێت و، بە قسەی کۆمەڵ نەبێ، نە دەستەڵات وەردەگرێت، نە دەست لە دەستەڵات بەر دەدات و، لە هەموو کار و هەڵس و کەوتەکانیدا، پابەندی ڕای کۆمەڵە و، پابەند بوونی حکوومەتیش بە سنوورەکانی ئایینی ئیسلامەوە، هیچ لەو ئەنجامە ناگۆڕێت، چونکە ئایینی ئیسلام پێش ئەوەی داوا لە خەڵك بکات ئیش بۆ قیامەت بکەن، داوایان لێ دەکات ئیش بۆ دنیا بکەن، تەنانەت لە ئیسلامدا ژیانی قیامەتیش لەسەر ئەو کردەوانەی مرۆڤ لە دنیادا دەیانکات، بەندە و، ئیسلام پێش ئەوەی دین بێت، دنیایە و، پێش ئەوەی ژیانی پاشە ڕۆژ بێت، ژیانی ئێستایە و، ڕاستە ئیسلام چەند سنوورێکی بۆ خەڵك داناوە، نابێ بیانبەزێنن و، چەند حوکم و دەستوورێکی بۆ داناون، دەبێ پێڕەوییان لێ بکەن، بەڵام ئازادیی کارکردنی لێ زەوت نەکردوون و، هەموو کاروبارێکی لە دەست دەرنەهێناون، بەڵکو ئازادی کردوون بۆ خۆیان بیر بکەنەوە و ژیانیان

ڕێك خەن و، ئەو ئامێر و دەستەواژانەی هەیانن، بەکاریان بێنن و، خۆ ڕێکخستن و چاودێریی کردنی بەرژەوەندییە تایبەتی و گشتی یەکانیانی داونەتە دەست خۆیان و، داوای لێ کردوون لە پێناوی پێشکەوتن و بەختیاریی و سەرکەوتنیاندا، چۆنیان پێ چاکە، نەخشەی پاشەڕۆژیان بکێشن.

جا زیادەڕۆیی نییە ئەگەر بڵێین: ئیسلام مرۆڤی لەو شتانەدا کە دەیانکات و لەو شتانەدا کە نایانکات، تەواو ئازاد کردووە و، تەنها بەوەوە پابەندی کردووە کە ژیانی لەسەر چاکەکاریی بنیات بنێت، بۆ ئەوەی بە چاکیی بژیت و، دادپەروەریی و یەکسانیی و خۆشەویستیی و هاوکاریی و هەموو مەبدەئێکی بالای ئینسانیی، باڵ بەسەر ژیانیدا بکێشێت، ئەو مەبدەئانەی کە ئیسلام هێناونی و، هەموو جیهان لاف ئەوە لێدەدات کە کار بۆ جێبەجێ کردنیان دەکات و، ناشتوانێ جێبەجێیان کات، چونکە لە دین دوورکەوتۆتەوە و، کەوتۆتە دوای هەوا و ئارەزوو، ئەو مەبدەئانەی دنیا چاوی ئومێدی تێ بڕیون و، دەزانێ چاکبوونی بەوانەوە بەندە، ئەو مەبدەئانەی ناویان مەبدەئی مرۆڤانەیە و، خەڵکی سەر زەویی، لە ڕێگای ئاسمان و پەیامی پێغەمبەرانەوە نەبێ، هەرگیز نەیانناسیون.

هەڵبەت خوا ڕاوێژی لەسەر مسوڵمانان فەرز کردووە و، کردوویەتە کۆڵەکەی ژیانی گشتی یان، جا ئەگەر حکوومەتی ئیسلامیی، حکوومەتێکی تیۆکراتیی با، ڕاوێژی تێدا نەدەبوو و، خوا لەسەر پێغەمبەری خۆی پێویست نەدەکرد لە ئیش و کاردا ڕاوێژ بە مسوڵمانان بکات: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ: لە کاروباردا پرس و ڕایان پێ بکە﴾ال عمران:١٥٩، هەرچەندە پێغەمبەرﷺ بە هۆی سروش (وحی)ی خواوە، پێویستی بە ڕاوێژی مرۆڤ نییە و، پێغەمبەر خۆی پابەندی ئەو ئەنجامانەی ڕاوێژ نەدەکرد کە پێچەوانەی ڕاو بۆچوونی تایبەتیی خۆی

بوون، هەروەکو لە غەزای بەدر و غەزای ئوحد و زۆر هەڵوێستی دیکەدا، کردی.. جا خوا تەنها بۆیە ڕاوێژی لەسەر پێغەمبەری خۆی پێویست کردووە، تا دەستوورەکانی ڕاوێژ بۆ خەڵکی دانێت و، پێغەمبەریش بۆیە خۆی پابەندی ئەنجامەکانی ڕاوێژ کردووە، تا بۆ خەڵکی دوای خۆی ببێتە ڕێ و شوێن و داب و، ئەوانیش پابەندی ئەنجامەکانی بن و جێبەجێی بکەن.

هەروا ئەگەر حکوومەتی ئیسلامیی تیۆکڕاتی بایە، خەلیفە ئازادیی ڕەهای دەبوو و، هەرچی بیکات و نەیکات، بە کەیفی خۆی دەبوو، بەڵام خەلیفە و هەموو حوکمڕانێکی ئیسلامیی، لەو بابەتانەی دەقیان دەربارە هەیە، بە دەقی قورئان و سوننەت و، لەو شتانەی دەقیشیان لەسەر نیە، بە ئەنجامەکانی ڕاوێژ، سنووری بۆ دانراوە.

ئەگەر ڕژێمی حوکمی دیموکڕاتیش، لە پێویست کردنی هەڵبژاردنی کاربەدەستان بە ئاگاداریی نوێنەرانی میللەت و، دروست کردنی حوکمڕانیی لەسەر دادپەروەریی و یەکسانیی و ئازاد کردنی عەقڵ و بیری خەڵك، لە ڕژێمی حوکمی ئیسلامیی بچێت، ئەوە ڕژێمی حوکمی ئیسلامیی لەوەدا کە کاربەدەستان و خەڵکی بە هەندێك شتەوە پابەند دەکات، نایەڵێ بە دوای هەوا و هەوەسیان بکەون و، مل کەچی ئارەزوویان بن، لە دیموکڕاسیی جیایە، هەروا لەوەشدا کە پێوەرەکانی دادپەروەریی و یەکسانیی و خەسڵەتە چاکەکانی مرۆڤ، بە مرۆڤان ناسپێرێ بە کەیفی خۆیان سنووریان بۆ بکێشن، هەندێك جار فرەوانیان کەن و هەندێك جاریش وێکیان بێننەوە و، بیانخەنە نێو قاپێلکی حەز و ئارەزووی خۆیان، بەڵکو ئیسلام بۆ خۆی سنووری چاکە و مەبدەئە ئینسانیەکان دەکێشێت و، پێوەرانیان بۆ دادەنێ و، لەسەر مرۆڤەکانی فەرز دەکات مل کەچی ئەو پێوەرە بالآیانە بن و، ئیسلام بەو کارەی، ژیانی گشتیی لە فەساد و خراپە پاراستووە و، حەز و ئارەزووی زیانبەخشی دامرکاندووە و،

حوکمڕانیی لەسەر بنەماکانی خێر و چاکە، کە هەموو کەس پێی چاکن و ڕێزیان دەگرن و، خۆیان لە پێڕەویی لێکردنیان نابوێرن، دامەزراندووە، بەڵام دیموکراسیی، مرۆڤ بەرەڵا دەکات و بە کەیفی خۆی سنووری هەموو شتێك بکێشێت و، پێوەرەکانی ژیانی مرۆڤ دانێت، لەبەر ئەوە هەوا و ئارەزووی سەرکێشیان وای لیٚ کردن لە سنوور دەرچن و، سوود و بەرژەوەندیی یان بەسەردا زاڵ بووە و، کۆمەڵە دیموکڕاسییەکان، بوونە چەند کۆمەڵێکی بەرەڵای فاسید و، لە زەلکاوی بێڕەوشتیدا ڕۆچوون و، ڕەوشت و خەسڵەتی مرۆڤانەیان تێدا داوەشا و، وای لێهات دادپەروەریی بە پێوەری خزمایەتی و نزیکیی بپێورێت و، بە بەرتیل و واسیتە نەبێ، ماف نەگاتەوە خاوەن ماف و، ئازادیی فکر ببێتە خۆداڕنین لە شەرم و شکۆ و ئایین و ڕەوشت و، تێکدان و ڕووخاندنی هەموو ئەو شتانەی مرۆڤی عاقڵ لە ئاژەڵ و ماڵات جیا دەکاتەوە.

هەروا ڕژێمی کۆماریش هەرچەندە لە بارەی هەڵبژاردنی سەرۆك کۆمارەوە لە ڕژێمی ئیسلامی دەچێت، بەڵام هیچ ڕژێمێکی کۆماریی نییە وەکو ڕژێمی ئیسلامی ڕیٚ بەوە بدات سەرۆك کۆمار بە یەکجاریی هەتا دەمرێت، هەڵبژێررێت، ئەوە سەرەڕای ئەو جیاوازییانەی نێوان ڕژێمی ئیسلامی و ڕژێمە دیموکڕاسییەکان، کە پێشتر باسمان کردن.

ڕژێمە دیکتاتۆرییەکانیش، لە هیچ شتێکدا لە ڕژێمی ئیسلامیی ناچن، چونکە ڕژێمی ئیسلامیی لەسەر بەیعەت و ڕاوێژ بنیات دەنرێت و، بە گوێرەی چەند سنوورێکی دیاریی کراو لە نێوان کاربەدەستان و خەڵکیدا و، لەسەر دروست بوونی لابردنی کاربەدەست و فەرمانڕەوا پێك دێت و، ڕژێمە دیکتاتۆرییەکان، ڕیٚ بە هیچ کام لەو شتانە نادەن.

لەمەڕ ڕژێمەکانی حوکمی پاشایەتیش، ئەوە ڕژێمی حوکمی ئیسلامیی لەوان جیایە، چونکە لە ئیسلامدا فەرمانڕەوایی بە میرات و پشتاوپشت نییە،

بەڵکو خەڵك ئازادە کێی پێ لە هەموو کەس چاکتر و بە توانا ترە، هەڵی بژێرێ و بیکاتە فەرمانڕەوا، بۆ بەڵگەش ئەوەندە بەسە کە پێغەمبەر گەڕایەوە لای پەروەردگاری خۆی، بەڵام هیچ کام لە خزمەکانی نەبوونە جێنشینی، بەڵکو ئەبووبەکر بوو بە خەلیفە، کاتێك ئەبووبەکریش کۆچی دوایی کرد، ئەویش هیچ خزمێکی نەبووە جێنشینی، بەڵکو عومەر جێی گرتەوە و بووە خەلیفە، کە عومەریش کوژرا، عەلی جێی گرتەوە و بووە خەلیفە، کە خزمی عوسمان نەبوو.

لە کۆتاییدا دەبێ بڵێین: هەر کەسێك بڵێت ڕژێمی حوکمی ئیسلامی، وەکو یەکێك لەو ڕژێمانەی حوکمڕانیە، کە کۆن یان تازە لە دنیادا هەبوون، یان هەن، ئەوە زۆر لە خۆی دەکات و، لاف شتێك لێدەدات کە نایزانێت و لە ڕاستیی دوورە، چونکە ڕژێمی ئیسلامیی، ڕژێمێکی تاقی بێوێنەیە کە ئیسلام بەدیی هێناوە و، کەسیش هەوڵی نەداوە لەو کارەدا لاسایی مسوڵمانان بکاتەوە و، تەنانەت مسوڵمانان بۆ خۆشیان، لە دوای کۆچی دوایی پێغەمبەر ﷺ، تەنها لەسەردەمی خەلیفەکانی ڕاشیدیندا ڕژێم و حوکمی ئیسلامیان جێبەجێ کردووە و، دوای ئەوە حەز و ئارەزووی نابەجێ، ئەو ڕژێمە خوایی یەی کردە پاشایەتی یەکی گەزۆك(عضوض) و ستەمکار، کە لە پەك خستنی حوکمەکانی ئیسلام سڵی نەدەکرد و، لە پێناوی کردنی منداڵکاران و بەدکاران بە فەرمانڕەوا لەسەر مسوڵمانان، هەموو قەدەغەیەکی خوای حەڵاڵ دەکرد.

ناوەڕۆك

لە بڵاوکراوەکانی نوسینگەی تەفسیر

کتێبە وەرگێڕدراوەکانی زنجیرەی هزری هاوچەرخی ئیسلامی:

١- معالم في الطريق- سيد قطب/ و: کرێکار-١٤٢٠ك
٢- الله ﷻ- سعيد حوى/ و: سۆران-١٤٢٠ك
٣- العقيدة في الله- عمر سليمان الأشقر/ و: ئارامی گەلاڵی-١٤٢٠ك
٤- عالم الملائكة الأبرار- عمر سليمان الأشقر/ و: ژیوانی گەلاڵی-١٤٢٠ك
٥- عالم الجن والشياطين- عمر سليمان الأشقر/ و: ژیوانی گەلاڵی- ١٤٢٠ك
٦- الرسل والرسالات- عمر سليمان الأشقر/ و: ئارامی گەلاڵی- ١٤٢٠ك
٧- القيامة الصغرى- عمر سليمان الأشقر/ و: ژیوانی گەلاڵی- ١٤٢٢ك
٨- القيامة الكبرى- عمر سليمان الأشقر/ و: ئارامی گەلاڵی- ١٤٢٢ك
٩- الجنة والنار- عمر سليمان الأشقر/ و: ژیوانی گەلاڵی- ١٤٢٢ك
١٠- القضاء والقدر- عمر سليمان الأشقر/ و: ئارامی گەلاڵی- ١٤٢٢ك
١١- مع الأنبياء في القرآن- عفيف عبدالفتاح طبارة(١-٢)/ و: کاوە هاوڕاز- ١٤٢١ك
١٢- منهج التربية النبوية للطفل- محمد نور سويد/ و: سهام بەرزنجی- ڕێدار احمد- ١٤٢٢ك
١٣- مبادئ الإسلام- أبو الأعلى المودودي/ و: عمر ڕێشاوی- جعفرمصطفى- ١٤٢٢ك
١٤- الزواج الإسلامي السعيد- محمود مهدي الأستانبولي (چاپی ٣)/ و: نەوا محمد سعيد- ١٤٢٢ك
١٥- ماذا خسر العالم بانحطاط المسلمين- أبوالحسن الندوي/ و: ئارامی گەلاڵی- ١٤٢٢ك
١٦- المصطلحات الأربعة في القرآن- أبو الأعلى المودودي/ و: احمد محمد قەرەنی-١٤٢٢ك
١٧- المعجزات القرآنية/ سعيد النورسي/ و: فاروق رسول يحيى/ ١٤٢٣ك
١٨- الخلفاء الراشدون بين الأستخلاف والأستشهاد/ د.صلاح عبدالفتاح الخالدي/ و: فاتح سەنگاوی- ١٤٢٣ك
١٩- قصص النبيين للأطفال- أبو الحسن الندوي/ و: ئارامی گەلاڵی-١٤٢٣ك
٢٠- المال والحكم في الإسلام- عبدالقادر عودة/ و: ڕێبوار کوێستانی- ١٤٢٣ك

لە بڵاوکراوە جیاجیاکانی نوسینگەی تەفسیر

١- تەفسیری قورئانی پیرۆز/ م.عثمان عبدالعزیز/(١٥) بەرگە/ ١٤١٥-١٤١٨ك
٢- خەیاڵاتی مارکسیەت/ فازڵ قەرەداغی/ ١٤١٦ك
٣- ئەفسانەی دیموکراسی/ فازڵ قەرەداغی/ ١٤١٩ك
٤- بەرنامەی پەروەردەی منداڵان/ قۆناغی ١، ٢، ٣، ٤/ محمد سینەمۆکی/ ١٤١٦ك- سێ جار چاپ کراوەتەوە
٥- رونکردنەوەی (العقیدة الطحاویة)/ عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی/ ١٤١٦ك
٦- رونکردنەوەی چل حەدیسەکەی پێغەمبەرﷺ/ عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی/ ١٤١٦ك
٧- تەفسیری سورەتی (نور)/ ئا: ئامینە صدیق عبدالعزیز/ ١٤١٨ك- دوو جار چاپ کراوەتەوە
٨- ئافرەتە ناودارەکانی ئیسلام/ علی صالح کریم/ ١٤١٧ك
٩- خواناسی، ئایین، ئیمان/ علی باپیر/ ١٤٢١ك
١٠- سیستەمی ویندۆس ٩٨/ ئا: ئاراس حاجی مولود/ ١٤٢٣ك
١١- فەرهەنگی ئۆکسفۆرد/ سلام ناوخۆش/ ١٤٢٣ك
١٢- احتلال وتقسیم کوردستان/ سلام ناوخۆش/١٤٢٣ك

زنجیرە نامیلکەیەك:

١- قەیرانی فیکری هاوچەرخ/ د. طه جابر العلوانی/ و: ابراهیم مەلازادە- ١٤١٦ك
٢- رەنگدانەوەی حەقیقەتیباوەڕ/ أبو الحسن الندوي/ و: کامران- ١٤١٨ك
٣- ئیمان یان عەقیدە؟/ فاروق فرصاد- ١٤١٨ك
٤- عەقیدە بەکوردی/ فاروق فرصاد- ١٤١٨ك
٥- ئافاتەکانی زمان/ غەزالی/ و: سۆران- ١٤١٨ك
٦- سەرەتایەك بۆ ناسینی فەرمودە لاواز و هەڵبەستراوەکان/ الألباني/ و: أبو مسلم- ١٤١٨ك
٧- قورئان و زانستی نوێ/ د.مۆریس بۆکای/ و: سەلام ناوخۆش- ١٤١٨ك
٨- سیر و پیاز و رەشکە/ د. دلاور محمد- ١٤١٨ك
٩- دین و شەریعەت/ أبو الأعلى المودودي/ و: احمد ابراهیم وەرتێ- ١٤٢١ك
١٠- ئەدیب و گزیری پۆلیس/ جۆرج بالوشی هۆرفات/ و: محمد هەریری- ١٤٢٢ك

کتێبە عەرەبییەکان:

١- أصول الفقه الإسلامي في نسيجه الجديد/ مصطفى ابراهيم الزلمي/ ١٤٢١ك- الطبعة السادسة
٢- العلم والأعجاز/ د.دلاور محمد صابر/ ١٤١٨ك
٣- أمراض العصر/ د.دلاور محمد صابر/ ١٤٢١ك
٤- بحوث مقارنة بين العلم الحديث والكتاب والسنة/ د.دلاور محمد صابر/ ١٤٢١ك
٥- المؤامرات الدولية ضد الإسلام/ أم بنان/ ١٤١٦ك
٦- فتوى في حق زوجات المفقودين/ سيد محمد سيد اسماعيل/ ١٤١٧ك
٧- ظاهر السنة والكتاب في حل ذبيحة أهل الكتاب/ سيد محمد سيد اسماعيل/ ١٤١٧ك

زنجیرەی منداڵان:

١- رۆڵەکانم (شیعر بۆ منداڵان)/ بروا محمدی/ ١٤١٨ك
٢- منداڵی مسوڵمان چی دەڵێ؟/ و: نەوا محمد سعید/ چاپی١(١٤١٩)- چاپی٢(١٤٢٣)ك
٣- مانگا سپاردراوەکە/ ئا: باوکی دیار/ ١٤٢٠ك
٤- شێر دا بۆ داپیر دا/ ئا: ناجح محمد/ ١٤٢٠ك
٥- پەپوی سولەیمان/ ئا: ناجح محمد/ ١٤٢١ك
٦- دار سێو و مانگا/ هـــاژە/ ١٤٢٢ك

کتێبی داهاتومان ،

١- التبيان لرفع غموض النسخ في القرآن

٢- أصول الفقه الإسلامي في نسيجه الجديد

٣- پیاوانی دەوری پێغەمبەر

ماموٚستای شەهید عبدالقادر عودە لە ساڵی ١٩٥١ لە پێشەکی ئەم کتێبەدا نوسیویەتی:

بێگومان موسڵمانان لە هەموو شوێنێکی دنیا دا، ئێستا دەربارەی ئیسلام نەزانن و، لە ڕێبازە ڕاستەکەی لایانداوە، تەنانەت لە هەموو جیهاندا وڵاتێک نەماوە، ئیسلام -وەکوو خوا ناردویەتی-ی تێدا جێبەجێ بکرێت، چ لە حوکم و سیاسەتدا، یان لە ئابوریی و کۆمەڵایەتیدا، یان لە هەر شتێکدا پەیوەندیی بە بەرژەوەندیی تاک و کۆمەڵەوە هەبێت و، سیستەمی کۆمەڵی لەسەر بنیات بنرێت و، داوای چاک کردن و بەختەوەریی بکات.

ئێستاش موسڵمانان لە هەموو کاتێک زیاتر پێویستیان بە زانینی ڕاستییەکانی ئیسلامە، چونکە ئیمپریالیزم و کۆمۆنیزم تێیان بەر بوون و، دیموکراسی و سۆشیالیزمیان لەبەر چاوان ڕازێنراوەتەوە.. پێویستیان بەو شتەیە تا بزانن تەنها ئیسلام لە ئیمپریالیزم و کۆمۆنیزم قوتاریان دەکات و،تەنها ئیسلامیش دەتوانێ دادپەروەریی و یەکسانی و ئازادیی لە وڵاتەکانیان بە دیی بێنێ.

جا لەسەر هەموو موسڵمانێکی بە توانا پێویستە ئەو حوکمانەی ئیسلام کە لە موسڵمانان شاراونەتەوە، بۆیان ڕوون کاتەوە و بە زمانێکی ئاسان کە تێی بگەن و بە شێوازێکی نوێ قبوولی کەن، بۆیان بخاتە ڕوو.

* لەبەر گرنگیی و بژاردەیی ئەم کتێبە و جوان رون کردنەوەی بۆ چەمکە ئیسلامیەکان (جێنشینی، دارایی، حوکمڕانی)، بە داڕشتنێک کە پێشتر بەم شێوەیە نەنوسراوە، دەکرێ ئەمڕۆش روبەڕوی کێشە فیکری و ژیاریەکانی سەردەمی پێبکرێتەوە.

جا لەم سۆنگەوە بەباشمان زانی بیکەین بە کوردی و چاوی خوێنەرانی ئازیزی پێ ڕۆشن بکەینەوە.

ژمارەی سپاردن لە کتێبخانەی نیشتمانی کوردستان
(٢١١) ی ساڵی ٢٠٠٢